

Poštnina v kraljevini SHS
v gotovini plačana.

XVII, 4

ČAS

ZNANSTVENA REVIIJA
„LEONOVE DRUŽBE“

LJUBLJANA, 1923

TISKALA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Vsebina.

I. Razprave:

Nova pota slovenske historiografije? Arhivar dr. Josip Mal — Ljubljana	185
I. Hipoteze in trditve	187
II. Kaj pravijo viri	190
III. Pod nemško oblastjo	203
O ponudbi dela v svobodnih, javnih, znan- stvenih poklicih. Dr. Martin Malnerič — Ljubljana	221
Prazgodovinski grobovi. Univ. prof. dr. L. Ehrlich — Ljubljana	224
So-li to res grobovi?	226
Kaj nam govore današnji primitivni narodi?	227
Psihizem. Drica Angela Piskernik, asistentka dež. muzeja v Ljubljani	229
I. Uvod	229
II. Lamarckizem	230
III. Psihizem	232
1. Občut, občut potrebe in nagon	233
2. Ohranitveni nagon in avtoteleologija	234
3. Razvojni zakon ali ortogeneza	236
4. Duša	237
Ob dvestoletnici prekmurskoslovenskega slovstva. Dr. M. Slavič — Ljubljana	240

II. Iz našega kulturnega življenja:

Borba o dačke Marijine kongregacije u Hr- vatskoj. Dr. Dragutin Kniewald — Zagreb	245
Narodnostno-politična vprašanja. Ivan Krek, Les Slovènes (I. D.). — Dr. M.: Jugoslovenci, Slovani in Jugo- slovani (I. D.)	256
Sveto pismo. Dr. Andrej Snoj. Staroslovenski Matejev evangelij (Dr. J. L.)	258
Cerkveno govorništvo. Začetek in konec. Dr. Mi- hael Opeka (J. P.)	259
Literarna zgodovina. Dr. D. Stříbrny, Simon Gregor- čič. Prevel dr. J. Glonar (Dr. L. R.)	260

III. Kulturne drobtine:

Izkopine v Egiptu. (Grobišče kralja Tutankamena iz l. 1350 pr. Kr.). Poroča E.	261
Etnološka ekspedicija na Ognjeno zemljo (E.)	264
Listnica uredništva	264

Nova pota slovenske historiografije?

(Des nouvelles voies de l'historiographie slovène.)

Arhivar dr. Josip Mal — Ljubljana.

Résumé de la dissertation.

L'auteur, dans la dissertation suivante, s'oppose à la théorie développée par M. J. Peisker, savant connu qui étudie l'antiquité slave et qui prétend que les anciens Slaves aient vécu, dès leur origine, dans un état d'esclavage sous le joug de diverses peuplades turco-tartares et germaniques. Cette thèse, M. L. Hauptmann, professeur à l'université de Ljubljana, l'a appliquée aussi à la nation slovène, surtout dans ses deux ouvrages principaux intitulés : »Politische Umwälzungen unter den Slovenen vom Ende des 6. Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten«, et »Staroslovenska družba in njeni stanovi« (L'ancienne société slovène et ses états).

C'est ici qu'intervient notre auteur pour conclure que M. Hauptmann a exploité d'une manière incomplète les matériaux documentaires donnés et en les interprétant souvent a priori dans le sens de la dite théorie comme d'un fait parfaitement établi.

Son argumentation consiste à fournir des preuves que les Slovènes n'ont pas avancé dans les provinces alpestres orientales en esclaves des Avars et que spécialement les Slovènes de la Carniole n'ont pas été leurs sujets jusqu'à l'époque de Charlemagne et qu'enfin les Slovènes ne sont pas tombés sous la domination allemande dans un état d'asservissement général, mais comme un peuple libre, dans la même situation juridique que les Allemands. Des hommes libres et nobles slovènes sont mentionnés dans un grand nombre de documents presque jusqu'à la fin du moyen âge. De même les coutumes juridiques slovènes se sont opiniâtement maintenues tant qu'au cours du quatorzième siècle, l'inévitable progrès de l'assimilation n'ait rapproché les Slovènes aux habitants allemands par voie paisible réconciliant les uns avec les autres. Par d'autres arguments on peut constater qu'au moyen âge les Slovènes n'ont aucunement été traités avec moins d'égards que les autres nations.

Il en résulte que les Allemands n'ont pas assujetti les Slovènes. Différentes circonstances et conditions économiques ont eu, il est vrai, pour effet que l'état des libres a cessé peu à peu d'être celui des larges masses du peuple à partir des temps carolingiens. Cependant ce n'est pas le cas seulement pour les conditions slovènes au point de vue social. Le même fait se manifeste dans la

même mesure aussi dans les provinces voisines habitées par les Allemands. L'apparente ressemblance des mots »Slave — Sklave« en allemand n'a point de rapports aux conditions primitives; elle a une origine spéciale et n'a jamais caractérisé la situation juridique des Slaves ou des Slovènes dans leurs propres domiciles.

* * *

V zadnjem (II.) letniku ljubljanske »Njive« (str. 113—133) je pod naslovom »Priroda in zgodovina v razvoju Jugoslavije« objavil vseučiliški profesor L. Hauptmann študijo, ki je vsled novosti in aktualnosti načetega problema zbudila v naši javnosti dokaj pozornosti. Misel, zasledovati medsebojne vezi in vplive zemljepisnih činjenic ter pestrega, mnogoobraznega političnega in duševnega življenja, je vsekakor srečna, a se je treba pri tem varovati teženja, operirati z raznimi liki, ki se jim na prvi pogled pozna, da so sestavljeni za gotove apriorne ideje. Tako je z izumetničenim ilirskim četverokotom, ilirsko »trdnjavo«, ki nikakor ni izrazita enota, kakršno nam predstavlja koroška kotlina, ki ima svoj odraz v kranjsko-ljubljanski kotlini, katero pa Hauptmann veže s štajersko panonskim jarkom. Glede pisateljeve pripombe o jezikovni enotnosti Slovencev ter njih duševni razdvojenosti je že dr. Lončar v »Novih Zapiskih« (1922, str. 149) opozoril na duševno labilnost perifernih pokrajin; jaz pa sem tudi še prepričan, da bi Srbi še mnogo bolj rotili Evropo, če bi jim antanta hotela vsiliti plebiscit recimo v Bački, Baranji, Banatu ali Macedoniji.

Istotako je treba odločno ugovarjati naziranju, da smo bili Slovenci za hrvatstvo pasivna postojanka. Menim nasprotno, da smo bili baš mi njegov antemurale, ob kojem so se stoletja lomili grozeči valovi silnega, vsepoplavljaljočega germanskega navala. Glede početkov državnopravnega razmerja Hrvatske in Ogrske je podal že dr. Lončar nekaj korekturnih pripomb. Kar pa tiče bosanskega problema, nam je nerazumljiva uganka, zakaj da so bili Bošnjaki pred prihodom Turkov pasiven, anarhičen element, ki se celo pod veličino carstva Dušana Silnega ni dal razmajati, pod Turki pa so bili kar nenadoma osvobojeni morečega bogomilstva: krotke ovce so se mahoma prelevile v divje leve. Ne najdemo li tudi tu sledov iste verske nestrpnosti, v kateri so l. 1587 kranjski deželni stanovi žugali, da hočejo priklicati v deželo Turke in Uskoke, da prepodijo katoličane? Tudi po ostalih avstrijskih deželah so profestantje grozili s Turki; celo na daljnem Poljskem so slično govorili.¹ Predlagana obrambna zveza Hrvatske z notranjeavstrijskimi deželami iz l. 1620 je efemeran pojav, ki pa je bil tudi že doslej v literaturi poznan.

Paralelo, kako je cerkev razkropljenemu narodu še v tuji odvisnosti nadomeščala državo, dobimo tudi pri Poljaki, ki so častili

¹ Dimitz, Geschichte Krains, III., 132. — F. v. Hurter, Geschichte Ferdinands II. und seiner Eltern bis zu dessen Krönung in Frankfurt, I., 428.

Marijo kot svojo pravo kronano kraljico ter tako nad stoletje v ljudskih masah vzdrževali kontinuiteto lastne državne zavesti. Rasno čisti Srbi so se mnogo redkeje preseljevali nego posrbljeni pastirski Vlaha, ki jih v hrvatsko pisanih virih tudi pod tem imenom srečujemo (vlaški sini). Zato ta »ojačeni tip kolonialnega Jugoslavana« ni ravno naš najpopolnejši politični tip in se svojega splošno-jugoslovanskega mesijanstva še danes prav ne zaveda; pač pa bi bilo v tem oziru omeniti baš propagatorično delo Slovencev. Zadnji stavek Hauptmannove študije je z zgodovinskega stališča nerazumljiv, ker kategorično zanika dejstvo tisočletnega samostojnega političnega, kulturnega in verskega razvoja nositeljev našega državnega imena, in ako naj poleg enotnega političnega obvelja tudi enoten etniški narod, kje je potem prostora za Bolgare, ki tvorijo po našem dosedanem naziranju tudi še integralen del jugoslovanstva?

S pripombo o prihodnjem delu Slovencev na polju notranje uprave, pa se mi zdi, da jim pisatelj hoče odrekati vsake druge državniške zmožnosti, prisodivši jim vlogo zvesto-vdanih in pokornih vršiteljev volje državnih krmilarjev. Ker se je pisatelj s tem nekako vrnil k svoji priljubljeni tezi o suženjstvu Slovanov sploh in Slovencev še posebej, naj mi bo dovoljeno, da se ob tem povodu nekoliko podrobneje pečam z namišljeno »mučeniško dobo« slovanskega »pasivnega trpina«, o pomanjkanju junaštva ter krepkih osebnosti naših pradedov, ki se iz zavetja svojih šum in močvirij niti prikazati niso upali, o čemer govori v uvodu omenjenega svojega spisa (Njiva, II, 114, 115). Sicer sem o tem že ob drugi priliki² nakratko spregovoril, — ker pa se hoče kljub temu še vedno vzdrževati bajka o »krotkih prednikih-sužnjih« in to še celo od navidezno tako avtoritativne strani, kakršno zastopa profesor stolice za starejšo zgodovino Slovencev, ker so se dalje celo ugledni inozemski znanstveniki oprijeli teh izvajanj kot rezultatov raziskavanj »objektivnih slovaških učenjakov«, izrabljajoč jih proti nam v naših državno-političnih zahtevah,³ zato ne bo odveč, načeti to vprašanje znova in ga na podlagi nepobitnih zgodovinskih dokazov kolikor se da razčistiti.

I. Hipoteze in trditve.

Napram splošno veljavnemu naziranju, da so Slovenci ob pridu v alpske pokrajine poznali kmetovanje s stalnimi bivališči, je Avg. Meitzen nastopil s svojo teorijo nomadstva. Dalekosežnejšega pomena kot njegovo delo »Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen« pa so bila na polju raziskovanja slovanskih starožitnosti leta 1896 izišla izvavanja graškega nacionalnega ekonomista Rih. Hildebranda (Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen), ki je zastopal načelo, da je razvoj prava in običajev zavisen

² »Cas«, 1920, 234 sl.

³ Luschin-Ebengreuth Arnold, Die Zerreißung der Steiermark. Zwei Denkschriften. Graz 1921. Str. 104.

od gospodarske kulture narodov in da se ta razvoj v glavnem vedno in povsod na istih stopinjah v istih oblikah pojavlja in dalje oblikuje; za prazgodovinsko dobo priznava predvsem le dva sloja, bogate posestnike čred na eni ter uboge poljedelce na drugi strani. Ta njegov nazor ni našel med nemškimi učenjaki posebnega odziva. Tem živahnejši pa je bil odmev, ki ga je dobil v znanstvenem svetu onih mož, ki so se bavili s starejšo zgodovino Slovanov.

Vsem tem na čelu koraka Iv. Peisker, ki je v svojih čeških in nemških spisih z drzovito fantazijo razvil domala popolnoma novo teorijo o socialnih razmerah starih Slovanov. Glavna hiba njegovih raziskavanj tiči predvsem v tem, da vidi v virih le to, česar si sam želi, vse drugo pa lepo prezre; pogosta so nasilna tolmačenja sicer popolnoma jasnih mest, še češče pa se pregreši v tem, da poročila virov, ki se nanašajo na posamezna ljudstva, posebne čase in razmere, kratkomalo prenese na Slovane sploh, da na ta način dokaže trajnost odnošajev, ki se morda pač dajo kje le deloma, lokalno in časovno v omejenem obsegu dokazati. Res je sicer, da je pri reševanju prazgodovinskih problemov skoro nemogoče izhajati brez hipotez, toda te morajo imeti vendarle v danih virih neko sigurno podlago, tako da je njih pomen bolj suplementarnega nego li konstruktivnega značaja.

Po Peiskerju stari Slovani živinoreje sploh poznali niso: turkotatarski nomadski sosedje so napadli Slovane ter jih prisilili, da so se odovedali živinoreji, se odrekli mleku in postali vegetarijanci. Močvirna pradomovina je zakrivila njihovo bojno nezmožnost in ko so poleg stepnih nomadov prišli v dotiko še z germanskimi rodovi, je bilo med tema dvema jekleno-trdima kladivoma slovansko nakovalo popolnoma zbito: kakor plaho divjo zver v gozdu so robili, lovili, trebili in preganjali pred seboj odpora nezmožne Slovane ter slabili njihove sile tudi še s tem, da so posamezne rodove cepili in jih naseljevali na najrazličnejših krajih svojih držav. Najokrutnejša podložnost, brezpravno hlapčevanje združeno s sistematičnim oskrunjevanjem ženâ, to da je oznaka takratnih razmer. In ko so po Samovem intermezzu prišli Slovenci pod nemško oblast, se ni ničesar bistvenega izpremenilo, marveč se je dosedanje stanje za stoletja petrificiralo.⁴

Med prvimi, ki so skoro brezpogojno sledili Peiskerju, je bil P. Puntschart⁵, naš Vl. Levec pa je v spoznanju, na kako šibkih temeljih da sloni vsa ta obširna stavba, skušal Peiskerjevo teorijo fundirati v virih ter jo je v resnici v posameznih oddelkih razvijal

⁴ Peisker, Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotartaren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung. 1905. (Vierteljahrsschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch., III.) — Nekak kratek résumé lastnih naziranj vsebujejo njegove »Neue Grundlagen der slawischen Altertumskunde (1910) odn. spis »The expansion of the Slavs« (The Cambridge medieval history, II, 1913).

⁵ Paul Puntschart, Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. 1899.

dalje in jo v marsičem tudi bistveno izpopolnil odn. korigiral.⁶ Dunajski univ. profesor Alf. Dopsch je slednjič vse te, često pač s silno bistrumnostjo, a hkratu tudi z velikim deležem domišljije sestavljene zračne konstrukcije podvrget kontrolni ter na podlagi nepristranskega tolmačenja virov domala v vseh točkah korenito omajal in izpodbil Peiskerjeva naziranja.⁷

Seveda Dopsch ni profesor slovanske zgodovine ter se zato naravno s problemom razmer pri starih Slovanih ni skušal niti baviti, marveč je predvsem na podlagi raznih urbarskih in sličnih zapiskov⁸ dokazal nevzdržnost Peiskerjevih trditev za visoki in pozni srednji vek, tako da bi se moglo dozdevati, da ima Peiskerjev nazor glede poprejšnjih dob le še kako eksistenčno upravičenost. Vsled te občutne vrzeli v raziskovanju si moremo razlagati dejstvo, da se nekateri obdelovalteli te dobe nikakor ne morejo oprostiti Peiskerjevih spon. V vrsto teh spada tudi profesor ljubljanske univerze L. Hauptmann.

Hauptmann⁹ da pisanim virom premalo vere in kar jo da, se zgodi pogosto na način, kakršnega se je posluževal mojster Peisker sam. Toda ker je sam uvidel, da številnih, nad vsak dvom vzvišenih in verodostojnih virov ni mogoče tolmačiti v njegovem zmislu odnosno se mu je tako početje zdelo vendarle nekam prenasilno, izjavlja prof. Hauptmann kratkomalo, da viri ne pomenijo nič, grobovi pa vse. In slovenski grobovi ne poznajo nobenega orožja. Slovenci so bili torej le »pohlevni siromaki«. Sicer pa nadalje stopa zopet po pristno Peiskerjevih, že dobro uglajenih in izhojenih stezah, ko pravi, da nam je misliti pri poročilih bizantinskih pisateljev o napadih, zmagah in bojevitosti Slovanov le na njihove obrske gospodarje. Kajti Slovani dolgo takorekoč niso poznali nobenega orožja razen dveh ali treh sulic in brez odpora so se svoje dni pokorili komur si bodi. Živeč po šumah in sredi nepristopnih močvirij se niso upali iz svojih skrivališč niti na prosto polje, nikar da bi napadli bizantinsko zemljo, pa da jih je magari bila cela vojska; kakor žabe so v sili skakali v vodo in dihajoč skozi dolge trstice čakali, da je izginil zadnji sovražnik.

V obupu in vdanosti v neizbežno usodo se je pod pestmi zmagovitih Germanov in kopiti turkotatarskih konj tvoril slovanski

⁶ Vlad. Levec, Pettau Studien. Untersuchungen zur aelteren Flurverfassung. III. Abt. (Sp.: Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905.)

⁷ Alf. Dopsch, Die aeltere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenalpen, 1909.

⁸ Dopsch je med drugim z Mellom oskrbel za dunajsko akademijo kritično izdajo štajerskih, z Levcem pa nižje- in zgornjeavstrijskih deželno-knežjih urbarjev.

⁹ L. Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des VI. Jhs. bis zur Mitte des IX. (Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung = MIÖG., XXXVI., 1915; p. 229—287). — V letu 1918. je izšel tudi prvi tozadevni njegov spis v slovenščini: Staroslovenska družba in njeni stanovi (Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, I., str. 79—99).

značaj. Strah pred obrskimi gospodarji, ki so jih ko živino gonili pred seboj v boj, je spajal Slovane z Obri, tako da se je včasih tujcem zdelo, kakor da imajo pred seboj en sam enoten narod. Uralaltajska plemena so si ustanavljala velikanske države takorekoč s sedel svojih konj, pri Slovanih je pa čuti kvečjem o raztresenih tolpah; nič herojev, nič junakov, le o kakem pijanem županu še poroča povestnica.

Tudi Slovenci so v svojih novih bivališčih še dalje robovali Obrom. Izza Samove dobe se je pač trajno osvobodila koroška kotlina, drugod pa so se otreli obrskega gospodstva šele pod Karlom Velikim. Slovenci so hodili za Obre v boj, z njimi zmagovali in z njimi poginjali, zato da se je celo obojih prišlo ime Vandal, turkotatarska izposojenka »kasez« pa da je še pozno spominjala Slovence na nekdanje njihove pestitelje. Razen vojaških postojank v deželi (Novbrel) so baje dalje razdrobili tudi še narodno edinstvo podložnih Slovencev: od gališkega Buga sem so razselili en del podjarmljenih Duljebov tudi med Slovence, da so jim tako ubili čut vzajemnosti in možnost skupnega odpora.¹⁰ Šele priseljeni hrvaški bojniki so jim pomagali zgraditi lastno državo: saj kakršni so bili Slovani v dolnjem Podonavju, takšni so morali biti pač tudi Slovenci. Po pasje so trpeli, po pasje tudi živeli, zato so i njih srca in možgani morali biti suženjski. — Tako Hauptmann.

II. Kaj pravijo viri?

Nikakor se ne da tajiti, da bi se Slovani ne bili nikoli vezali z raznimi nomadskimi rodovi za skupne bojne in plenilne pohode, ali da bi jim ne bili morda nikjer podložni. Nasprotno! Zgodovinska sporočila nam celo oboje potrjujejo. L. 559 napadejo Huni in Sloveni Tracijo in komaj 20 let kasneje so se v še večji meri ko kdaj prej vzdignila nad Bizanc ljudstva Slovenov ter kodrasto-dolgolasih Obrov. Vir ve tukaj prav dobro razločevati Slovene od Obrov, kakor razločuje dobro tudi Mihael Sirski Obrom podložna »z a h o d n a ljudstva Slovenov« ob Potisju in ogrskih obdonavskih nižinah od ostalih svobodnih Slovenov. Le na te podložne Slovence se more nanašati dalje sporočilo, da jim je l. 592 kakan velel napraviti čolne za prevoz čez Donavo pri Belgradu, (ali oni, ki bi l. 595 morali napasti Bizantince). Mogoče bi pa tudi bilo, da so to bili od drugod najeti Slovani, kakor si je deset let kasneje kakan izprosil od langobardskega kralja Agilulfa ladjetesalcev: pa zato še ne go nikdo trdil, da so bili Langobardi Obrom podložni!

Ker dela strah velike oči, nam je pri obsežni ekspediciji Obrov l. 597 nad Solun misliti predvsem na podložne Slovence: oblegani meščani so se hoteli samo pomilovati in pobahati, da so morali

¹⁰ Isto je trdil že preje tudi Peisker, ki gre še dalje, trdeč (The expansion of the Slavs, p. 445): from the conglomeration of Slavs planted by the Avars in the Eastern Alps was formed the people of the Slovenes (Carantani).

vzdržati tako velikanski naval, ko je bila vendar Bizantincem neizmernost slovanskega ljudstva znana. Verjetno je pa tudi, da je bilo vmes še kaj slovenskih pomožnih čet, s kakršnimi se je kmalu zatem bojeval bizantinski poveljnik Prisk ob reki Tisi, kjer je ujel 3000 Obrov, 2200 drugih barbarov ter 8000 Slovenov. Pri pogajanjih se je kakan pobrigal pač zato, da je dobil svoje Obre nazaj, pomožne čete pa je prepustil svoji usodi: saj to niso bili njegovi ljudje. Če bi to bili podložniki, ki jih je rabil za svoj »Speerfutter«, bi se jim ne bil odpovedal s tako lahkim srcem!

Nasprotno pa smemo trditi, da so bili Slovenci, ki jih je poslal l. 603 kakan Agilulfu na pomoč, njegovi podložniki, ki so stanovali poleg Obrov po današnjih širnih ogrskih planjavah. O teh istih Slovenih in Obrih se je nemški kronist po zmagi širokoustil, da se ni splašalo iti nad nje: kar 7 do 9 so jih nabadali na sulice ti junaki, ki so se pred temi »črvički« in »žabami« tako tresli, da so se tri dni vzdržali vina in mesa, da bi jim Bog naklonil uspehov. Le nestoга, nezmernost in podkupljivost v nasprotnem taboru jim je prinesla zmagο. Za te nekdanje Obrom podložne Slovence je šlo, ko je l. 796 Pipin naročal Arnu, da bi med Obri in Slovani skrbel za pouk in božjo službo.¹¹

Ako pregledamo vsa ta poročila in jih primerjamo s trditvami zgoraj omenjenih hipotez, se začudeno vprašujemo, kako da je mogla nastati teorija o hlapčevstvu in splošnem zaslužnjenju starih Slovanov po Turkotatarih. Kdo pa je, recimo, takrat zaganjal Slovence v boj proti silnemu Carigradu, ko še Obri niti v dotiko niso prišli s Slovani? Saj čujemo že pred l. 558 o besnih slovanskih napadih na Bizanc. In to nam sporočajo sovrstniki, ki so pač vedeli kaj in o čem pišejo. Ali naj je mar vse, kar je napisal mož s Prokopijevo vestnostjo, znanjem in verodostojnostjo le gola laž in bajka za strašilo otrokom? Ali si kdo upa to trditi o možu, ki se deloma sam, deloma pri ljudeh, ki so videli in slišali, informira o tem, kar je pisal in je sam nekoč pripomnil, da poroča o tujih ljudstvih zato, da se čitatelji ne bodo borili z nevidnimi sencami, marveč da bodo znali, s kake vrste ljudmi da imajo opraviti?

In ta isti Prokopij pripoveduje, da je l. 545 velika množica Slovanov prestopila Donavo, ropala po Traciji ter odvedla mnogo ljudi v sužnost. Hilbudij jih je pač nekaj časa mogel zadrževati, toda ko je v bojih s Slovenci podlegel in padel, so jim bila zopet napadalna vrata na stečaj odprta. Ali mar Prokopij ni vedel, kaj in o kom poroča, ko pripoveduje o bratomorni vojski med Slovenci in Anti, ali ko na široko opisuje njihove notranje razmere, njihov značaj, šege, običaje in kreposti? Ali naj bi res bil Belizarjev tajnik, zaupnik in svetovalec prosto »potegnjen«, ko poroča, da je cesar Justinijan pozval Ante, da naj pridejo v prazno mesto Turris (Turnu) in oko-

¹¹ Prim. » vsem tem: Kos, Gradivo, I, str. 63—65, 92, 131—133, 145, 173, 157—163, 172, 180; Gradivo, IV, str. 476, 477. — Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino, I, 87; II, 220.

lico, obljubivši jim plačevati bogata darila in živeti z njimi v največjem prijateljstvu, ako sklenejo ž njim zavezò, da bodo znanstvene laborike še čakajo tistega, ki bo dokazal, da si je Prokopij dogodke in ljudstva enostavno izmišljeval oz. zamenjaval, ne vedòč, o kom da sploh poroča!

V l. 547 beleži Prokopij pustošenje in plenjenje celega Ilirika tja do Drača po slovenski vojski. Bizantinski poveljniki, ki so razpolagali s 15.000 možmi, se sovražniku niti približati niso upali. In zopet za dve leti je šla brez ovir čez doljeno Donavo in čez Marico maloštevilna slovenska vojska, ki je pognala v divji beg celo najbolj izbrane bizantinske čete ter zavzela mnogo trdnjav. In naslednjega leta (550) je prihrumela na bizantinska tla taka množina Slovenov, ko še nikdar prej ne. Ko so nekatere teh, ki so se odcepili od glavne vojske, Bizantinci ujeli in po njih cilju vprašali, se niso morda strahopetno izgovarjali, da so nedolžni in da so le prisiljeni služiti kakemu tujemu narodu, marveč so moško izjavili, da so prišli si osvajat Solun in druga ondotna mesta. Prokopij je domneval, da jih je priklical sam gotski kralj Totila, da bi vezali bizantinske sile in tako Gote razbremenili. En del jih je l. 550—551 brez strahu prezimil ob Marmarskem morju, kakor bi bili v svoji domovini. V l. 551 so potem nezaslišano pustošili in plenili po bizantinskih pokrajinah. Po vseh cestah je bilo polno mrličev in z neizmernim plenom in sužniki so se vračali domov. Čez Donavo so jih neovirano prevazali Gepidje, ki so dobili od glave po en zlat statèr. Bizantinci so to Gepidom zamerili in so dragevolje poslali Longobardom pomožno vojsko, ko so še z Gepidi sprli. Pripoveduje nam tudi še o trdnjavah, ki jih je dal veliki Justinijan zidati proti Slovenom, ki so se ene polastili in jo dolgo rabili za svoje oporišče. — Vse te podrobnosti torej Prokopij pozna, pa bi ne vedel, ali so pravi napadalci bili v resnici Sloveni, ali pa jih je gonil le tuji bič!

In dalje sporočila Menandra Protektorja, ki obravnava dogodke svoje dobe (558—582)! Ona spadajo vsled bogastva in zanesljivosti geografskih in etnografskih podatkov med najvažnejše zgodovinske vire 6. stoletja. Tudi on pripoveduje, da je l. 578 skoraj 100.000 Slovenov pustošilo po Traciji in Grčiji; toda nikakor ne morda pod obrsko patronanco, nasprotno, Bizantinci so vprav zoper nje v silni stiski prosjačili pomoči pri Obrih. In isto se je ponavljalo v 80 ih letih, ko so Sloveni kar 4 leta svobodno bivali in gospodarili po bizantinskih deželah kakor v svoji lastni domačiji. Da, nekaj teh ljudi se je že takrat trajno naselilo v Elidi in severozapadni Arkadiji. Za časa Heraklija so se l. 626 Sloveni spustili celo na morje ter križarili s svojimi ladjicami globoko doli do Krete. Najbrž našuntani po Arabcih so l. 675 napadli Sloveni Solun s kopne in morske strani; napad so po dveh letih v zvezi z Obri in Bolgari ponovili.

Prevratna doba začetkom 8. stoletja, eksistenčni boj Leona III. z Arabi in grozovita kuga, ki je proti sredi tega stoletja razsajala

po grških deželah, je zlasti opustošila ožjo Grčijo in Peloponez, odkoder se je vrhtega ljudstvo izseljevalo v izpraznjeni Cariograd. Vsled tega so se mogli Sloveni razmeroma prosto razširjati po teh razljudenih pokrajinah, celo razna helenska mesta so začeli nadlegovati. V notranjosti Peloponeza so se čutili tako močne, da so se hoteli že popolnoma otresti bizantinske nadoblasti. Začetkom 9. stoletja so se z grozovito silo vrgli nad Patrae, ki so ga od morske strani napadali afriški moslemi; l. 849 so Bizantinci udušili zadnji večji upor peloponeških Slovanov. Le prebivalci divjega Tajgeta so si ohranili še dalje lastne župane in so se še v 10. stoletju trdno oklepali svojih starih bogov, in še v 12. stoletju govorili v domačem jeziku, medtem ko so bili ostali polagoma po grški upravi in kristijanizaciji poгрčeni, posebno ko so pred mohamedanskimi korzarji pribežali še številni helenski stanovniki z otočja med nje. Vse to pa nam zopet dokazuje, da so Sloveni s vojimi napadi smotreno zasledovali lastne cilje, da niso hodili za tuje gospodovalce po kostanj v žrjavico, ker bi nam bilo sicer neumljivo, da bi n. pr. Obri dovolili, da se kar na desettisoče njihovih slovenskih vojniki odtegne službi in stalno naseli globoko doli na grškem jugu.¹²

Videli smo torej, kako nastopajo Sloveni deloma v zavezništvu z Obri, ker je bil en del od njih zavisen, deloma pa kako so — in to pač najčešče — nastopali na lastno pest v strah in trepet propadajočega romejskega carstva. Ali Sloveni si niso ravno poredko stali tudi v ostri opreki s svojimi obrskimi sosedi. Že takoj prvo njih srečanje l. 558 je dalo povoda trajnemu medsebojnemu tekmovanju za premoč. Ko se je namreč takrat voditeljem Antov neko podjetje posrečilo, so začeli Obri iz gole zavisti pustošiti po njihovi deželi. V zadregi pošljejo Antje Kelagastovega brata Mezamirja k Obrom. Tu pa ni — kot bi po vsej pravici po Peiskerjevi in Hauptmannovi teoriji mogli pričakovati — nastopal morda pohlevno in ponižno, marveč skrajno oblastno in prevzetno, tako da ga je dal kakan umoriti v strahu, da bi odločni in hrabri Mezamir mogel postati silno nevaren voditelj Antov, ko bi dosegel med njimi »največjo oblast«. Zato so Obri »odslej češče ko doslej pustošili deželo Antov ter niso nehali odganjati ljudi v sužnost, ropati in pleniti«: „καὶ οὕτως ἀνέσαν ἀνδραποδιζόμενοι καὶ ἄγοντές τε καὶ φέροντες.“

To samo na sebi popolnoma jasno ter točno in doslovno prevedeno mesto pa je prof. Hauptmann pretolmačil po svoje, da dokaže nasilno postopanje Obrov s podjarmljenimi Slovani. Pravi namreč dobesedno: »seither hörten sie nicht auf, die Anten zu knechten und

¹² Prim. o tem in poprejšnjem: Kos, Gradivo, I, str. 12, 24—29, 33, 36—40, 40—44, 47, 51, 52, 89—92, 105, 108—110, 148—157; IV, 476. — Hertzberg, Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reiches (Onckens Allg. Gesch., II/7), p. 39, 43, 59, 114, 119, 123 sl., 135, 155. — Fallmerayer, Gesch. der Halbinsel Morea während des Mittelalters, I, II.

nach allen Richtungen zu verschleppen.«¹³ Zadnjo besedo je podčrtal H. sam, da bi podkrepil svojo trditev o nasilnem cepljenju in razseljevanju slovanskih plemen po Obrih, da so jih bojda tako lažje tlačili in držali v slepi pokorščini. Vsakomur pa je tudi jasno, da grški original niti od daleč neče povedati kaj podobnega. Sledeč takemu načinu historičnega raziskavanja in tolmačenja virov, se da nazadnje iz kateregakoli previdno izbranega in primerno prikrojenga citata dokazovati res marsikaj!

Ko je H. vir tako »prevedel«, se mu zdi še vredno vzdikati: »Resnično je torej bilo nekaj takega kakor nekaka antska država, ki so jo Obri po l. 558 uničili, potem ko so spravili s poti poglavarja vodilnega plemena.« — Da ni bila antska moč ne takrat, ne dolgo potem uničena, ó tem bi se mogel prof. H. poučiti iz dejstva, da je še l. 602 moral poslati obrski kakan svojega poveljnika Apsiha z vojsko nad Ante, ki so bili tedaj zvezani z Bizantinci.¹⁴

Drug primer nasilnega tolmačenja različnih virov v določno svrho nam nudi enačba, da je Mas' ūdijev (in Ibrâhim-ibn-Ja'kûb-ov) Mâchâ, Mâgek ali Mâdjik, mogočni kralj ljudstva Wlinânâ (Wlinbâbâ), istoveten z goraj omenjenim Mezamirjem, češ, Magak ni družega kot okrajšani Mezamir. Po tem filološkem salto mortale bi mogle vse besede z enako začetnico pomenjati enake pojme! Že iz Menandra samega moremo povzeti, da morata biti to dve različni osebi. Kajti Mas' ūdi-jev Mâgek je bil silen vladar, Mezamir pa je bil samo (najbrže mlajši) brat antskega oblastnika Kelagasta in je kot tak šele čakal, da mu po slovanskem senioratnem pravu po bratovi smrti pripade »največja oblast«; da bi pa te ne dosegel, so ga Obri spravili s sveta.

Mas' ūdi-jeve Volinjane nam je iskati dalje v bližini Obodritov, ki jih naš arabski pisatelj takoj za njimi navaja. Morda so to Vilci ali pa Rujanci, nikakor pa ne Duljebi. Kajti tudi te (Dûlâbe) naš vir pozna in jim da kralja Wenġeslawa (Venčeslav); Mas' ūdijevi Duljebi so torej Čehi, kjer je poznato neko pleme tega imena. Na te češke Duljebe se torej nanaša Fredegarjevo in Nestorjevo poročilo o njihovem zatiranju po Obrih. Iz zgornje kombinacije glede Volinjanov pa moramo ruske že tudi raditega izločiti, ker se po Nestorju njihovo ime šele pozneje pojavi. — Tako se je torej tudi Hauptmannova trias Mas' ūdi — Nestor — Menander, na kateri je upal s tako gotovostjo dalje graditi, pri bližjem proučevanju razblinila v prazen nič.¹⁵

V tej zvezi mi je zavzeti še stališče glede Duljebov, ki jih je H. po Obrih naselil po Koroškem in Srednjem Štajerskem. Krajevno ime Tudleipin ali Dudleipa (comitatus) me samo na sebi še ne prepriča, da so Obri res le sem presadili narod Duljebov. Pirchegger pa

¹³ Hauptmann, Politische Umwälzungen etc., o. c., p. 242.

¹⁴ Kos, Gradivo, I, 175—178.

¹⁵ Hauptmann, Politische Umwälzungen etc., o. c., 240 ss. — Westberg, Ibrâhim-ibn-Jakûb's Reisebericht über die Slawenlande aus dem J. 965 (Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Petersburg, VIII. série, classe hist.-phil., vol. III, No. 4, 1898), pag. 10, 51., 131 sl.

vrhutega še dvomi o pristnosti imena in verodostojnosti vira, ki ga sporoča.¹⁶ Prof. H. operira zato tudi še s krajevnim imenom Dulieb, ki ga je našel pri Jakschu in za njim v Kosovem Gradivu. Toda že dejstvo samo, da nam vir (ca 1060—70) ni ohranjen v originalu, da se omenja ta kraj, kolikor doslej znano, samo enkrat ter da o njem ni danes ne duha ne sluha, bi moralo nagibati k opreznosti. Pač pa naletimo na Koroškem često na kraje (v lokativni obliki) Dol(j)eh, Dulf(j)eh. Kmetija in »loco Dulieb ad Superiorem Villam« po mojem ni nič drugega ko napačno čitani Dulieb, kar je prepisovalec prav lahko zamenjal, ker sta si b in h v pisavi 11. stoletja pri površnem pogledu v resnici dokaj slična; Nemcu pa je bil vrhtega trdi b na koncu mnogo bližji nego navadni h. Mislim, da je ta Dulieb današnja vas Dole ob Dravi jzh. od Celovca, kjer sta v isti občini kraja Veseca (= vasica) in Zgornja Veseca (Ober-, Niederdörfel). O tem me potrjuje z gornjim skoro istočasni vir, kjer se oba kraja (Dulieb ter Superior Villa) navajata nemško zo Obrundorf ac Dölach. Zanimivo je tudi še to, da se v obeh slučajih meri zemlja po »slovenskih« kmetijah.¹⁷ Zmotni Dulieb je torej Dulieb — Dölach — Dole, — o kakih sledih razpršenega naroda Duljebov na Koroškem torej niti sledu ne!

Toda vrnimo se po tem ekskurzu zopet nazaj k prekinjenemu razpravljanju razmerja med Obri in Sloveni kot dveh enakopravnih, medsebojno neodvisnih faktorjev! Ko so l. 578 Sloveni razsajali po Traciji in Grčiji, je poslal Tiberij poslanca k obrskemu voditelju Bajanu, spodbujajoč ga na vojsko s Sloveni. Po malem oklevanju je Bajan poslal nad Slovence 60.000 oklopnikov, ki so takoj začeli pleniti po slov. vaseh. Bajan pa je poslal obenem tudi poslanca k slov. starejšinam z naročilom, da Obre ubogajo in jim plačujejo davek, ki so jim ga najbrž v svoji oholosti naložili in ki jim ga celo močohčni Bizanc ni upal odreči. Toda slabo so naleteli! Daurita in ostali slovanski voditelji so ponosno odgovorili: »Kdo izmed ljudi, ki jih obsevajo solnčni žarki, je tako mogočen, da bi nas premagal? Navajeni smo, da si lastimo tuje zemlje, ne pa da bi si drugi osvojili našo. Taka bo naša navada, dokler bo kaj bojov in kaj mečev.« Po kratkem prerekanju so razljučeni Sloveni obrske poslanca umorili, s čemer so Bajanovo tajno sovraštvo — kot trdi vir — le še povečali. Suženjski in hlapčevski narod pač ne bo tako ravnal in govoril! In meni-li prof. H., da so ljudje takega kova »kakor žabe skakali v vodo, kadar se je bližal sovražnik?« — Bajan, ki te sramote v resnici ni mogel zlepa pozabiti (in se je morda ravno on nad če-

¹⁶ Pirchegger, Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit, MIÖG, XXXIII (1912), 294, 307.

¹⁷ Jaksch, Monum. hist. Car., III/132, 151; Kos, Gradivo, III/130, 156. — Kar omenja H. (MIÖG, 234) v podkrepitev duljebskih premeščanj o Langobardih, moram pibiti, da pravi vir, da so jim »lažnjivo« obečali, preseliti jih v Panonijo; drugič pa je šlo tu le za maloštevilne čedajske ujetnike, ki so prišli v roke Obrov le po izdajstvu žene vojvode Gisulfa in so bili topot raditega sprva nekam kavalirski (pozneje so pa itak vse ujetnike pomorili).

škimi Duljebi tako znašal), se je čez 2 leti zopet podal nad Slovene. Ker mu Bizantinci niso prav verovali, jih je rotil, da gre le nad Slovene, ki so sovražniki (ne podložniki!) njegovi in Bizantincev. Sloveni so te kakanove priprave kvitirali s tem, da so na bizantinski zemlji zopet ubili obrskega poslanca, ko se je vračal iz Carigrada.¹⁸

Samostojnost Slovenov ob dol. Donavi je razvidna dalje tudi iz vojnih priprav l. 593, katerim so Obri ugovarjali, tako da so jih potolažili z izjavo, da je bizantinska vojska namenjena nad Slovene, ker jim tega obljube in pogodbe z Obri nikakor ne branijo. Ker je takrat slov. poveljnik Ardagast ravno odposlal svoje trume na tuje (kot pomožne čete?, morda celo Obrom pred Singidunum in so zato ti skušali ugovarjati?), so ga ponoči napadli. Ko se jim je to posrečilo, je neki izdajalec prigovarjal Bizantincem, da bi poslali izdatno krdelo še dalje nad »kralja« Mužoka, ki je hotel pomagati Ardagastovim razkropljenim vojnikom, pa je sam padel v skrbno nastavljene zanjke. Ne zato, ker se je na bratovi sedmini upijanil, je našel mesta v svetovni zgodovini, kakor meni prof. H., marveč, ker se je zdela bizantinskim načrtom skrajno nevaren mož in so se Bizantinci veselili, da so se iznebili nevarnega protivnika.

Po tem Ardagastovem neuspehu so Bizantinci par let pustošili in celo prezimovali na slov. zemlji. Ko pa so jo l. 595 zapustili, se je kakan silno začudil in hotel zvedeti, kaj je vzrok temu odhodu; pomiril se je stoprv, ko je dobil del plena in nekaj slov. ujetnikov. Ko so si potem l. 600 medsebojno določali donavsko mejo, so si tako Bizantinci kot Obri pridržali pravico prostega prehoda čez reko, ako bi kateri od njih želel napasti Slovene. In ko so čez par let Bizantinci v resnici šli nad Slovene, slednjim Obri niso morda hoteli pomagati, kar bi pač morali storiti, če bi bili oni resnično njihovi podložniki, marveč so se od svoje strani spravili nad Anté, stare neprijatelje Slovenov, tako da izgleda, kakor da je obstajalo v tem času med Obri in temi Sloveni navzlic temu neko prijateljsko razmerje.¹⁹

* * *

Nekako ravno iz te slednje dobe imamo tudi prva pisana poročila o alpskih Slovencih. So to ponajveč beležke Pavla Diakona, ki je moral biti že vsled bližnjega mejaštva o Slovencih dobro poučen; obrske razmere pa je mogel poznati po pripovedovanju in izročilu svojega pradedca Lopichis-a, ki je prišel v obrsko sužnost, odkoder pa se je preko slovenskega ozemlja, kjer je našel zavetja in pomoči, vrnil zopet domov. Saj toliko mu moramo pustiti, da je v svojih spisih vedel in znal ločiti Slovence od Obrov.

Pavel torej pripoveduje, da je l. 595 Tasilo napadel Slovence, jih premagal ter se z bogatim plenom vrnil domov. Ker je to tako lepo uspelo, so Bavarci naslednjega leta z 2000 možmi šli nad Slovence,

¹⁸ Kos, Gradivo, I, 89—92; 101—105.

¹⁹ Ibid., p. 133—41, 142, 145, 171, 175—78.

ki so si poiskali zaveznika ter skupno z Obri korenito odbili napad. Pri zmagovitem napadu Slovencev na bavarske meje l. 611 pa Pavel zopet ne ve ničesar poročati o Obrih. Ker so »Slovani« silili v bizantinsko Istro, jih je l. 599 eksarh Kalinik odbil in naslednjega leta se isti papež Gregor I., ki je bil Kaliniku na zmagi čestital, žalosti nad tem, da so začeli »Slovani« siliti že tudi v Italijo. Nikjer pa ne omenja Obrov, dasi bi morali biti papežu bolj znani kot novonastopajoči »Slovani«. Par let kasneje so Langobardi v zvezi z Obri in »Slovani« ropali in požigali po bizantinski Istri. Zelo verjetno je, da so to bili obrsko-panonski Slovenci, ki jih je nekako istočasno (603) poslal obrski kakan, najbrž preko Vel. Kapele, Kastavščine in Istre, svemu langobardskemu zavezniku kralju Agilulfu v bojih z Bizantinci na pomoč.²⁰

Toda to zavezniško prijateljstvo se je kaj kmalu ohladilo. Kajti že okoli l. 610 napade obrski kakan z veliko vojsko beneško zemljo, ropa in pleni ter se polasti celo dobro utrjenega Cedača ter štirih sinov furlanskega vojvoda Gisulfa, ki pa so ušli. Po Hauptmannovi tezi o suženjski zvezi na življenje in smrt, ki je baje družila Slovence z Obri, bi po njegovih lastnih besedah pričakovali, da se bo sedaj, ko so tako sijajno zmagali Obri, zabliskal tudi slovenski meč.²¹ Toda nič takega! Kajti vprav v tem času so Furlani vzeli Slovincem okraj »Zellia« do kraja »Medarija«, katera pokrajina jim je ostala podložna notri do časov vojv. Ratkisa (o. 738). Ako bi bili Slovenci res obrski podložniki, bi pač z vso gotovostjo mogli pričakovati, da se bodo, sami zmagoviti, zavzeli tudi za svoje lastne ljudi! Tako pa o kaki pomoči ničesar ne čujemo. S tem se zлага tudi, kar pripoveduje Pavel Diakon o svojem pradedu Lopichisu, ki je ušel Obrom iz sužnosti ter pribežal v gorate kraje, kjer so stanovali Slovenci, odkoder je čez nekaj dni prišel v Italijo.

Ko so okrog l. 663 šli Obri na Grimoaldov poziv nad upornega furlanskega vojvoda Lupa, meni Hauptmann, da so morali iti preko Kranjske in sklepa dalje, da so po Samovi smrti prebivalci Sp. Štajerske in Kranjske zopet prišli (vse do l. 795) pod obrski jarem, kakor da ne bi mogli priti v Furlanijo preko Liburnije in severne Istre, katero pot je ob času obrskega upora l. 799 furlanski vojvoda Erik tudi v resnici ubral in po kateri je šla 8 let poprej iz Italije Pipinova vojska, ki se ji je na potu proti »Iliriku« in nad Obre mogel pridružiti baš ravno tudi istrski vojvoda.²² Vzrok, da je Lupov sin Arnefrid

²⁰ Ibid., p. 144, 148—167, 171, 178, 180, 189.

²¹ Hauptmann, Starolovenska družba etc., 83.

²² Kos, Gradivo, I, 309, 314. — Sicer pa čujemo, da je n. pr. del od Langobardov premaganih Herulov nemoteno prehodil zemljo vseh slovanskih razrodov in šel dalje ob danskih rodovih, ne da bi jih kdo s silo ustavljal (Kos, Gradivo, I, 5 sl.). — Slično bi mogli tudi Obri prehajati preko slovenskega ozemlja, kakor pozneje Ogrji ali Turki v Italijo in Nemčijo. Tudi ne moremo izključiti kakega posebnega tozad. dogovora od slučaja do slučaja. — O ljudeh Bolgara Alcioka, ki so nad 30 let živeli med Slovenci, vemo tudi, da so ravno isti čas (o. 663) odšli svobodno iz njih ozemlja v Benevent. (Kos, Gradivo, I, 208.)

ubežal h Karantancem, pa bo najbrž v tem, ker je imel tja mnogo bližje nego na Kranjsko, odkar so Furlani gospodovali nad okrajem »Zellia«. Slovenci, ki jih je pripeljal Lupus s seboj, so bili torej nedvomno iz Karantanije.²³

Kar poroča Pavel Diakon o bojih Slovencev s Furlani v prvi polovici 8. stoletja, se nanaša na kranjske Slovence, s katerimi je sklenil krog l. 720 vojvoda Pemon mir. Raditega nam je tudi razumljivo, da je ob sporu (ca 737) s kraljem Liutprandom hotel Pemon s svojimi pristaši zbežati v »domovino Slovencev« (in Sclavorum patriam). Da bi odvrnil od sebe vsak sum kake nelojalnosti, je njegov sin Ratchis napadel to »domovino Slovencev«, ki se topot izrečno imenuje »Kranjska« (in Carniolam Sclavorum patriam).²⁴ Nerazumljivo bi nam bilo, da bi naš izvestitelj diakon Pavel, ki je baš tedaj preživljal svoja dečja leta, ne vedel, da ti Slovenci pravzaprav niso bili samostojni, marveč le obrska raja. Čudno, da bi bil ravno on tako slabo informiran, ko vendar vemo, da so celo sinovi furlanskih vojvod govorili jezik svojih slovenskih sosedov.²⁵

Menim, da po vsem tem za H. trditev, da so kranjski in spodnještajerski Slovenci po Samovi smrti zopet prišli pod obrsko oblast, ne le ni nikakega pravega razloga, marveč da je taka domneva tudi v očitem nasprotju s poročili in zgodovinskimi dejstvi, ki so nad vsak dvom vzvišeni. Ali bi ne bilo tudi nekam neverjetno, da bi se bili ravno kranjski Slovenci, ki so jih po H. Obri stoletja stiskali in pripravljali v pravcate suženjske duše, med prvimi pridružili Ljudevito- vemu uporu proti nemški oblasti, ki jih je neznosnega obrskega jarma baje pravkar osvobodila? Šli so pač v boj za izgubljeno svobodo svoje neodvisnosti, ne pa za nekaj, česar niso imeli niti znali ceniti! Je pa tudi popolnoma odveč radi nekaterih posebnih faz, ki jih je preživela ena ali druga dežela, deliti alpske Slovence kar na dve plemeni, Karantance in Kranjce, slično kot so iz političnih ozirov zadnja desetletja avstrijski Nemci z veliko vnetjem poudarjali, da je koroški Slovenec čisto kaj drugega ko kranjski.²⁶

Isto je tudi z osvobodilno vlogo, ki jo Hauptmann na podlagi neke pripombe Konstantina Porfirogeneta prisoja Hrvatom. Toda le-ta trdi samo, da so si Hrvati ustanovili državo v Panoniji in Iliriji. Prof. H. navaja potem nekaj pokrajin, o katerih upravičeno pravi, da jih v tem slučaju ne moremo prištevati k Iliriku; končuje pa z zaključkom, da nam je pod Porfirogenetovo Ilirijo razumeti pravzaprav le naš Norikum, potem ko je pri naštevanju prezrl (?) Liburnijo, eno izmed zibel hrvatske državnosti!²⁷ Krajevna imena sama na sebi pa ne povedo mnogo, ker je bilo — po Klaiću — ime Hrvat v srednjem veku razširjeno po vseh slovanskih zemljah in se je začelo

²³ Kos, Gradivo, I, 186 sl., 193, 217 sl.

²⁴ Ibid., p. 239—244, 257—260. — »Patria« v pomenu neke državne skupnosti gl. Kos, Gradivo, II, 263 sl.: Bawari vel Sclavi istius patrie; ibid. I, 302: et ordinata ipsa patria.

²⁵ Kos, Gradivo, I, 213.

²⁶ Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino, II, 215.

²⁷ MIOG, a. c., 256 sl.

izgubljeni šele izza 10. stoletja, ko so se druga slovanska plemena okrepila in s svojim imenom iztisnila hrvatsko ime.²⁸

Če sem zgoraj po H. omenil nekako osvobodilno vlogo Hrvatov med Karantanci, je to pravzaprav netočno. Kajti niso jim prinesli svobode, rešili so jih marveč le obrskega jarma, a jih zato podredili lastnemu gospostvu. Slovenec — tako razvija Hauptmann dalje — hrvatskim oblastnikom (ki so mu, mimogrede rečeno, sedaj vojščaki, sedaj pa zopet kmetje) ni postal enakopraven, marveč je našel v Hrvatu le naslednika obrskega gospodarja in ga je zato imenoval z istim turkotatarskim imenom kasez, s katerim je bil prej vaje imenovati svoje obrske gospode. Omenim naj le, da menda naš jezik doslej še ne pozna turkotatarskih izposojenk starejšega izvora, od imen obrskih oblastnikov pa so nam iz virov pač znani kakan (kan), tudun, jugur, kapkan, toda o kakih kasezih ne vemo prav ničesar. Šele iz dejstva, da nosi večina krajev Koseze nemško soznačnico Edling, je sklepal Lessiak, da je slovensko ime še danes živ dokaz in spomin na Obre, ki so nekaj bivali med Slovenci kot njihovi plemeniti gospodje.²⁹

Umevno, da je to »odkritje« vtilo novega olja Peiskerjevi teoriji; tudi prof. Hauptmann hoče s to lučko svetiti po temi davne slovenske prošlosti. Naš zaslužni raziskovalec krajevnih imen L. Pintar pa je že pred 10 leti dokazal, da gre Koseze izvajati iz germanske korenike kuning — knong — knonz — knez. V našem slučaju je iz prvotnega kn nastal ks (po Miklošiču, tudi v poljščini edino pri tej besedi); vmesni polglasnik pa se ni odpahnil, marveč je bil istočasno vokaliziran v a, odnosno o: torej mesto knez — ksez — kasez — (kosez). Ker pa je staronemški kuni = adal (edel), zato tudi kuning = edling.³⁰ Kosez je pozneje pomenjal enostavno polnosvobodnega človeka, (kar znači beseda knjaz v Povolžju še danes, tudi v staroslovenščini pomenja knonz često svobodnega človeka,) — na Obre pa ne najdemo v tej besedi ni spomina ne.

Naj pristavim še, da v Prekmurju, ki je bilo obrski oblasti pač še najbolj izpostavljeno, krajevnega imena Koseze ne najdemo, kar je več ko čudno, če bi bila beseda res turkotatarskega izvora. Kar pa tiče Vovber, ta kraj tudi še ni nikak dokaz, da so kedaj med Slovenci živele stalne obrske posadke, kakor Vogrsko pri Gorici ali strada Hungarorum v Furlaniji niso nikak dokaz, da so tam

²⁸ Klaić, Hrvati i Hrvatska: ime Hrvat u historiji slavenskih naroda. (Zagreb, 1890.) — S povedanim se tudi lepo ujema, kar nam je znanega o »pağus« Chrouati« na Koroškem. Zanimivo je posebno, kar v tem oziru pripoveduje Jordanes, češ, da imena slovanskih razrodov »per varias familias et loca mutantur« (Kos, I, 48). Prim. tudi: Koštiál, O sorodstvenih razmerah Jugoslovanov (Veda, III, 1913, 584).

²⁹ Lessiak, Edling-Kazaze. Ein Beitrag zur Ortsnamenkunde und Siedlungsgeschichte der österr. Alpenländer. (Carinthia, I, CIII, 1903; 87, 90.) — Omenim naj le, da kazak — ki mu tvori izhodišče za kasez — ima le v malorusčini pomen prostega moža, v turških jezikih pa pomenja še danes brezdomovinskega vağabunda, najemnika-hlapca, v poljščini pa roparja.

³⁰ Pintar, O krajnih imenih (Lj. Zvon, 1912, 600—605).

okoli kedaj gospodovali Ogrri. Bile so to le napadalna vrata sovražniku, Vovbre so pa morda dobile svoje ime tudi odtod, ker naj bi bile v obrano proti Obrom: Hunnenburg. Je pa lahko tudi samo spomin na kak zgodovinski dogodek, kot imamo širom Slovenije razne »turške klance« in podobno. Saj si obrskega gospostva ne smemo predstavljati kot kake urejene države; Obri so marveč plenili povsod, kjer so kaj dobili, slično kakor so trpele slovenske in hrvatske dežele za časa večnih turških napadov. V takih razmerah nam bô pa razumljivo, kar poročata Fredegar in Nestor o zatiranju (čeških) Duljebov, saj so Turki med nami gotovo slične orgije uganjali. Seveda pa prizadeti tudi niso bili voljni takega zatiranja — in mağari če je kot tudi pod Turki trajalo in se vršilo le od časa do časa — dolgo prenašati: že drugi rod se je Obrov korenito otresel.³¹ Po vsem tem nam je pritrditi Bachmannu, ki pravi, da je popolnoma negotovo, če je na Češkem sploh bilo kaj stalno naseljenega obrskega prebivalstva.³² In isto moramo reči tudi glede slovenskih dežel.

Iz dejstva, da se v virih imenujejo Obri parkrat Vandali in da so s tem imenom imenovali včasih tudi Slovence, sklepa Hauptmann na popolno zasuznjenje po Obrih, češ, odkod sicer ta netočnost, da bi imeli za dva naroda le eno ime. Ali to ni prav nič čudnega, če pomislimo, da so srednjeveški in zlasti še renesančni pisatelji radi nadevali poznejšim narodom in njih pokrajinam stara, večalimanij pozabljena imena. Tako so n. pr. zvali Slovence ob dol. Donavi Gete, Srbe Triballi, Bolgare Mysi ali Odrysi, Rumune Daci, Albane Acarnani; splitski arhidiakon Toma govori često o »Croati vel Gothi«, glagolsko pismo so še v 16. in 17. stol. imenovali »gotsko«, tudi »gotski« slog je dobil v Italiji kot neka tuja posebnost svoje ime; grobni napis Boleslava Hrabrega pravi celo, da je bil kralj »Gothorum seu Polonorum«. Meklenburški knez Pribislav (2. pol. 12. stol.) se v napisu nazivlje »Herulorum, Vagrionum, Ciripoenorum, Polamborum, Obotritarum, Kissinorum Vandalorumque rex,« slično pravi napis na stettinskim gradu iz l. 1619, da sta bila Filip in Franc tudi »Cassubiorum, Vandalorum duces«. Pomorjanska se kliče še pri pisateljih 16. stol. »ein Wandalen oder Sclauen Landt — Landschafft Wandalien oder Wenden und Cassuben.«³³ Evidentno, da je to zakrivila v prvi vrsti še nemška z »Vandal« nekam sorodno doneča oznaka »Wend« za Kašube - Slovince na severu in alpske Slovence na jugu. L. 1586 v kašubskem jeziku izšlo delce Sim. Krofey-a: »Duchowne piesnie D. Marcina Luthera« ter Mostnik-Pontanus-ov »Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanico-Vandalicus« (Gdansk, 1643) rabita v nemškem tekstu dosledno »wendisch«, latinsko »vandalicus« v pomenu »slowinski«, pa zato menda nikomur ne bo padlo na um za-trjevati, da so si Obri-Vandali kedaj usuznjili kašubske Slovince, pa

³¹ Fredegarii Chronicon, IV/48; Kos, Gradivo, I, 194 sl.

³² Bachmann, Geschichte Böhmens, I/85.

³³ Seb. Münster, Cosmographey oder Beschreybung aller Länder etc. (1578), 1093, 1099. — Tetzner, Die Slawen in Deutschland, 397.

četudi čujemo, da je l. 591 obrski kakan celo pri baltskih Slovanih snubil za pomoč.³⁴ Da bi pa Ogrji še dandanes rekli prekmurskim Slovincem Vandalusok, to je Vandali, kakor trdi Hauptmann, to kljub Czoernigu enostavno ni res, pravijo jim (poleg tót ali bömhécz) Vendek, kar je pa le izpeljanka od nemškega Wend.

Pa tudi še iz nekega drugega vzroka bi bilo kronistom, ako bi bili resnično dobro poznali krajevne razmere, jako težko zamenjati Slovence teh krajev z Obri. Ako so se že karantanski Slovenci sredi 8. stol. bili z Obri in so se jih otepli s pomočjo Bavarcev, ki so se jim le oddolžili za pomoč v Odilonovi vstaji, bi bila zamenjava na panonskem ozemlju še težja, ko nam viri čisto naravnost povedo, da so se šele po obrskih porazih pričeli v onih krajih razširjati in množiti Slovani in Bavarci. L. 805 je prosil krščeni obrski kapkan Teodor cesarja Karla, da bi mu dal primernejših bivališč, ker mu v starih radi slovanskih napadov ni bilo več moči obstajati; čez 6 let pa je moral poslati cesar tja kar celo vojsko, da bi poravnala prepire med Obri in Slovani, torej tudi v tem oziru ni bilo pravega vzroka za kako zamenjavo obeh narodov, celo ne, da bi oba zlili v enega.³⁵

Prihod hrvatskih osvoboditeljev od obrske sužnosti na Koroskem podpira H. tudi z obredom vojvodskega ustoličenja, ki da ga ravno tako poznajo tudi v Dalmaciji.³⁶ Toda ta način predaje vladarske oblasti ni nič specifično hrvatskega. Srečamo ga n. pr. tudi pri Rusih, kjer poroča letopisec o kijevskega knezu Jaroslavu Vladimiroviću (okoli 1029), da »se je vsedel na mizo«, in v resnici so posadili novega kneza v stolni cerkvi na mizo, kar je pomenilo, da ga je ljudstvo priznalo za svojega vladarja.³⁷ Pomnimo pa pri tem, da je imel tudi naš knežji kamen, na katerem se je umeščenje vršilo, prvotno obliko m i z e !

Preden preidem k razpravljanju razmer, ki so v njih živeli Slovenci izza Karlovičev, oglejmo si še nakratko, kaj je z očitano bojno nezmožnostjo in kizmetško vdanostjo v neizbežno usodo, ki jo Peiskerijanci očitajo starim Slovanom. Mar res niso poznali nobenega orožja razen dveh ali treh sulic in so bili v resnici plašljivi kakor ptica v šumi ali žaba ob vodi?

Slično kakor Germani so tudi Slovani radi vstopali v vojaško najemniško službo, kjer so si neredko pridobili slave in blaga. Iz virov moremo posneti, da so se poleg Obrov in Arabov ravno Bizantinci prav često posluževali slovanskih pomožnih čet ter se pogosto s pridom okoriščali z njihovimi posebnimi bojnimi navadami in zvižjačami. Že v Belizarjevi vojski je služilo dokaj slovenskih konjikov. Ko je nekoč hotel Belizar zvedeti, zakaj da se Goti v obleganem Auxinu nečejo podati, je obljubil bogato nagrado enemu izmed Slo-

³⁴ Kos, Gradivo, I, 128—130.

³⁵ Ibid., I, 261, 263; II, 17 sl., 29, 39, 171.

³⁶ MIÖG, o. c., 264.

³⁷ N. Kostomarow (prest. Henckel), Russische Geschichte in Biographien, I, 12.

venov, »ki imajo navado, da se skrivajo med skalovjem in grmovjem ter preže na sovražnike«, če mu privede v tabor živega Gota, kar se je Slovenu z zvijačo tudi posrečilo. Zopet drugič čujemo, da je dobil v gotski vojni bizantinski poveljnik za pomoč 300 Antov, da so Gotom odvzeli neki ozki prelaz, »ker so ti barbari posebno izvrstni, da se vojskujejo po takih krajih, ki so težko pristopni«. Okoli leta 555 je služil v perzijskih bojih kot bizantinski poveljnik Ant Dobrogost (Dabragezas) ter Sloven Svaruna, čegar hrabrost kronist še posebej hvali. Ko so l. 591 stražniki cesarja Mavricija ob Marmarskem morju ujeli tri Slovence, so ti zatrjevali, da so poslanci Pomorjancev, pri katerih si je obrski kakan s podkupovanjem voditeljev želel nabrati pomožnih čet. O Obrih nam je tudi sicer znano, da je v njih vojski služilo dosti Slovencev, razen tega pa tudi mnogo Bolgarov, ki so bili tako številni, da so se hoteli polastiti celo prestola. V bizantinsko-arabski vojski je prestopil l. 692 poveljnik slovanskih pomožnih čet Nebul s svojimi 20.000 možmi v Ciliciji na stran Arabcev, ki so jih pozneje kot koloniste nastanili na otoku Cipru. Slovani so bili tudi stalna telesna straža kordovskih emirjev.³⁸

Prokopij trdi o Slovenih in Antih, da so lepe, visoke rasti in jako hrabri; nad sovražnika gredo večinoma peš, držeč v rokah ščit in sulico, oklepa pa da ne opašejo skoro nikoli. Dalje pravi, da se v prejšnjih časih Slovenci niso upali niti oblegati mest, niti se bojevati na ravnem polju, od Mavrikija pa izvemo, da so posebno radi napadali v zasedah in soteskah (prim. zgoraj Belizarjeve Slovence!) ter rabili lesene loke in kratke, ostrupljene pušice. Če so se skrivali med grmovjem in skalovjem, se ogibali ravnega polja, ali če so v sili poskakali v vodo ter skozi trstike dihali, ne smemo tega devati morda na rovaš njihove strahopetnosti, marveč je bila to njihova dobro preračunjena zvijača in bojni način. Saj menda nikdo ne bi hotel vojakom svetovne vojne očitati bojazljivosti, ker so se skrivali po globokih podzemskih strelnih jarkih! Ob prvem srečanju z Bizantinci razentega še niso poznali ne njihovega orožja, ne bojnih navad, saj so celo trdili, da njihova dežela ne pozna niti železa, in nam bo zato tudi umevno, da še pozneje tega za nje tako dragocenega orožja niso radi polagali mrličem v grobove: orožje je bilo Slovanom pravica živih.

Toda kmalu so se privadili tudi kompliciranjšemu načinu bizantinskega vojevanja ter raznovrstnemu orožju in prekosili v kratkem svoje učitelje. Čujmo le Ivana iz Efeza, kako toži, da so Slovenci pleneč, moreč in požigajoč obogateli, da imajo zlata, srebra, konjskih čred in mnogo orožja, vojskovanju pa so se priučili celo boljše kakor Romajci (Bizantinci). Zato objektivni zgodovinar ne bo nikoli mogel slediti prof. Hauptmannu, ki iz kronike patriarha Mihaela Sirskega pač povzame passus, da si Slovenci nekoč niso upali

³⁸ Kos, Gradivo, I, 15, 19, 30, 51, 53, 128 sl., 148 sl., 208. — Hertzberg, Gesch. der Byz. u. des osman. Reiches, 63. — Hubad, Slovani v Andaluziji (Letopis Mat. Slov., 1878, III/42).

izza gozdov in obvarovanih krajev ter »niso poznali nobenega orožja razen dveh ali treh sulic«, nadaljevanje pa, da so se namreč pozneje »izkazali v umetnosti vojskovanja«, kratkomalo utaji, ker njegovi teoriji ne odgovarja. — Vojne izvežbanosti Slovanov se je bal celo Karel Veliki, ki je že l. 805 vsled poraza pred Čehi vsem frankovskim trgovcem strogo prepovedal prodajati Slovanom orožje. Ibrâhim-ibn-Jakûb (965) pravi, da obstoja njih oprema iz oklepa (ki jim ga Prokopij še odreka), šlema in meča; slovanski najemniki španskih moslemov pa so nosili meč oberoč, ščit in bojno sekiro, odlikovali so se ne le po postavi, marveč tudi po hrabrosti in zvestobi. V pesmi nekega Sedulija se kot glavni karakteristikon Slovana omenja njegova bojna sposobnost: »armipotens Sclavus«.³⁹

Po vseh teh vojaških krepostih, ki so jih stari narodi in pisatelji najbolj čislali, se ne bomo čudili, da hvali Prokopij hrabrost Slovanov in da Mavrikij skladno z njim opisuje njihove notranjepolitične razmere, poudarjajoč zlasti njihovo brezmejno, že ob anarhijo meječe svobodoljubje: *„τὰ ἔθνη τῶν Σκλάβων καὶ Ἀρτῶν ὁμοδιαίτητα καὶ ὁμότροπά εἰσι καὶ ἐλεύθερα, μηδαμῶς δουλοῦσθαι ἢ ἀρχεσθαι πειθόμενα.“*

Če k temu pristavimo še ponosit Davritov odgovor oblastnim obrskim poslancem, ki sem ga zgoraj navedel, potem se res začudeno vprašujemo, kako da more sploh kdo govoriti »o suženjskih srcih in možganih«. Tudi Ibrâhim-ibn-Jakûb pravi o Slovanih, da so drzni ter papadaželjni ljudje in če bi ne bili po plemenih tako razcepljeni, bi se noben narod sveta ne mogel glede moči z njimi meriti. Nemec Widukind (10. stol.) piše o polabskih Slovanih, da so vsako bedo in trpljenje manj cenili ko dragoceno prostost; kako so bili ponosni, nam dovolj jasno izpričuje to, da so Polabci nekoč pobili vse saske ujetnike radi tega, ker je neki Sas udaril Polabca s pestjo po obrazu. Celotna misijonarji so morali tem ljudem že z zunanjim, sijajnim, ne ubogim ali beraškim nastopom imponirati, sicer jih niti poslušati niso marali, znati pa so morali hkratu tudi njihov jezik (prim. Ciril-Metodovo misijoj!). Helmold pravi (okoli 1163), da mimo karantanskih Slovencev »nec est ulla gens honestior«, česar pač Nemec ne bo šel trditi o narodu sužnjev.⁴⁰

III. Pod nemško oblastjo.

Prof. Hauptmann sicer priznava, da omenjajo listine izza Karla Vel. še skozi stoletja slovenske svobodnike, plemenitaše in celo slovenske grofe. Toda kar je z eno roko dal, je istočasno z drugo že

³⁹ Kos, Gradivo, II, 123. — Za poprejšnje prim.: Kos, Gradivo, I, 24 sl., 36 sl., 105, 128; IV, 476. — Maurikios, *Στρατηγικόν*, XI, cap. 5 (Scheffer, *Mauricii Ars militaris. Upsaliae, 1664*). — Böhmer-Mühlbacher, *Regesta imperii*, 167. — Hubad, *Slovani v Andaluziji*, o. c., 42.

⁴⁰ Kos, Gradivo, IV, 234. — Maurikios, *Στρατηγικόν*, XI, c. 5. V Kosovem Gradivu bo v »Dodatkih« treba prinesiti tudi še Maurikijeva silno važna poročila o Slovanih. Cf. nekatera mesta pri Peiskerju, o. c., 315 sl. — *Reisebericht Ibrâhim-ibn-Jakûb's*, o. c., 58. — Heffter, *Der Weltkrieg der Deutschen und Slaven*, 111, 123, 299.

tudi vzel, prištevajoč vse skupaj k plemstvu. Teга slovenskega plemstva, recte poslovenjenih potomcev nekdanjih Hrvatov in Turkotatarjev, se Nemci niso dotaknili; kar tiče ljudstva, pa pride do zaključka, da »Nemci niso prišli na Slovensko ne kot osvoboditelji, ne kot tlačilci. Hladno so zrli na nove podanike. Našli so cel narod v suženjstvu — niso imeli povoda, da bi ga rešili. Stara jezikovna značba »Sclavus — Sklave« jih drugje ni vznemirjala, zakaj bi jih bila na Slovenskem? Sužnje so rabili itak že doma v svojem gospodarstvu. Odkazali so torej po domačem zgledu Slovincu isto mesto, kakor svojim dosedanjim hlapcem, mu naložili hlapčevsko tlako in uredili malo kmetijo«. Zatrjuje namreč dalje, da je slovenska kmetija že od početka značila hlapčevsko, kajti svobodna je bila izprva Slovincu kot hlapcu nedosežna, le bavarskemu polusvobodniku primerna.⁴¹

Zadevo gledé namišljenega hrvatskega in turkotatarskega plemstva med alpskimi Slovenci sem že v poprejšnjem poglavju obravnaval. Ali pa je ostala masa slovenskega ljudstva bila v resnici brezpravna raja? Kaj pravijo k temu ohranjeni viri?

Najprvo treba po naših prejšnjih zaključkih še enkrat poudariti, da Slovenci niso prišli pod nemško gospodstvo kot usuznjen narod, marveč kot bivši zavezniki, ki so zašli v stisko, a so svojim novim gospodarjem radevolje sledili v poznejših bojih proti svojim starim obrovskim sovražnikom. Radevolje, ker so jim Nemci pustili zemljo in dalekosežne politične pravice, ki so jih celo obsovraženi Obrom v gotovi meri in pod gotovimi pogoji (pokristjanjenje) priznali. Seveda pa si moramo biti pri tem na jasnem, da je ves nadaljnji socialni razvoj šel v isto smer, kakršno je ubralo ostalo gospodarsko življenje frankovskega, na fevdalnih temeljih se razvijajočega in razkrajajočega sveta.

Gotovo, da so v novi veliki ter bojaželjni državi z njeno veličino rastla tudi težka bremena vojne službe ter obveznosti pri sodnih zborih, novourejeni državni upravni aparat je vedno huje jel pritiskati na svobodno, preprosto ljudstvo, fevdalizem v zvezi s poželjivostjo svetnih in cerkvenih velikašev in ustanov, nakopičiti si v svojih rokah vedno večjega bogastva — vse to in še mnogo drugih vzrokov je bilo vsekakor manj premožnim svobodnjakom glasen memento, da jim treba biti opreznim, če si hočejo ohraniti svojo osebno in gospodarsko neodvisnost. Sicer se je redkeje dogajalo, da bi se bil kdo, v želji, znebiti se nadležne vojne in sodne obveznosti, podal v osebno odvisnost kakega gospoda, češče so šibkejši sloji iskali varstva in zaščite duhovnih in svetnih gospodov, kar je pomenilo na vsak način neko zmanjšanje njihove osebne svobode. Če je kmet odstopil svojo zemljo cerkvi ali komurkoli, ki mu je mogel nuditi pravnega varstva in materialnih ugodnosti, za kar mu je dajal pogojeno odškodnino ter je isto posestvo zopet prejel nazaj v dedni najem, je s tem svojim činom stopil napram svojemu novemu zavetniku v neko podložniško razmerje, ki je bilo še trje, če je prejel v

⁴¹ Hauptmann, Staroslovenska družba in njeni stanovi, o. c., 88, 98.

obdelavo celo tujo zemljo. Ako pa je imel lastno in tujo obenem, je bila nevarnost velika, da se je sčasoma — posebno če je zemljiška gosposka znala vajeti krepko nategniti — pravni značaj prve stopil z drugo, s čimer je bil bivši svobodin potisnjen na stopnjo popolnoma odvisnih podložnikov.

Na ta način pa je v primeri s tem nanovo nastajajočim in vedno rastočim veleposestvom izgubil na lastni zemlji bivajoči, v mnogih vojnah izkrvaveli in obubožani svobodni kmet svoj prvotni pomen v gospodarstvu in je zato naravno tudi kot element podneta za nadaljnji razvoj bil potisnjen ob stran. Vendar pa nikakor ne gre trditi, da je zadela vse prosto ljudstvo v pokarolinški dobi socialna katastrofa: kajti slejkoprej se je mogel svobodni kmečki stan, sicer težko obremenjen, toda kljub temu več ali manj trdno obdržati in uveljaviti, kakor so bile pač okoliščine po posameznih deželah njegovemu obstoju bolj ali manj ugodne. Vsled silno narastlega števila vlastelinskih podložnikov pa so seveda v tej dobi svobodnjaki prenehali biti sloj pretežne večine celokupnega prebivalstva. Neizbežni razvoj pa je šel isto pot v nemških kot v naših deželah. Ustavil se ni pred nobenimi vratmi, ker so bili predpogoji eni in isti tu kakor tam.

Že iz tega splošnega obrisa je razvidno, koliko je vreden nazor, da so Nemci našli in prevzeli cel slovenski narod v suženjstvu.⁴² O masi svobodnega ljudstva sicer viri molče, ker pač ni bilo nikoli poudara, da bi se karkoli kaj o njih beležilo, mnogokaj tovrstnega gradiva se je tekom stoletij uničilo in pogubilo, toda že to, kar se je rešilo v naše čase, nam dovolj jasno priča, da so bili tudi med alpskimi Slovenci svobodniki kakor med Nemci razmeroma dovolj jak stan. Že Tasilova listina iz l. 777 pozna poleg slovenskih uradnikov tudi proste Slovence, ki so bili obvezani plačevati pravične, nikakor pretirane, čezmerne ali protizakonite davke; šteti jih moramo med »homines tributales« in ne med »servos et ancillas« tega vira. Prostosti jim ni odrekal niti več ko 100 let kasneje živeči ponarejevalec te listine, ki daje Slovincem popolnoma svobodno izbiro, da ali ostanejo ali odidejo, česar bi pač ne koncediral navadnim sužnjem. In ali so bili mar res Slovani, ki so »orali njive in ledine, kosili travnike in pasli« po zemlji istrskih meščanov, si jemali vole, konje in celo cerkvi namenjeno desetino, navadni hlapci? Kako, da so uživali tako očitno protekcijo vojvoda Janeza, ki je šele na cesarjev ukaz na zboru v Rižani na številne, najbrž saj deloma upravičene pritožbe izjavil, da se hoče na licu mesta prepričati, če delajo Slovani res škodo in jih le v tem slučaju premestiti tja, kjer bi mogli brez škode ostati? Par desetletij kasneje (827) so na sličnem javnem zborovanju

⁴² Tudi nemški raziskovalci — izvzemši seveda nemško-propagandni spis Luschinov, *Die Zerreißung der Steiermark* — ne zastopajo stališča takega splošnega zasužnjenja Slovencev. Celo tako oddaljenim drobcem kot so bili slov. prebivalci sed. Gor. Avstrije priznavajo osebno prostost, ker bi si sicer tudi ne znali razlagati, kako bi podložen in usužnjen rod mogel in smel zasesti rodovitne pokrajine. — Gl. J. Strnad, *Die freien Leute der Riedmark* (Arch. f. österr. Gesch., 104, 1915). — K. Schiffmann, *Das Land ob der Enns*, 1922. (O slov. naselbinah govori na str. 187—246.)

v Buchenau-u pri Lincu sklenili ondotni bavarski naseljeniki razmejitveno pogodbo z ondotnimi Slovani. Škofje in grofje se pač ne bodo šli pogajat z brezpravnimi sužnji, katerim mora biti gospodova želja strikten ukaz!⁴³

Ko je l. 828 dobil kremsmünsterški samostan v dar neki okraj v pokrajini Grunzwiti, ki so ga dotlej proti najemščini obdelovali hlapci in slovanski podložniki imenovanega samostana, se je to zgodilo z izrečno cesarjevo pripombo, da so izvzeta posestva ondotnih s v o b o d n i h Slovanov: »salvis tamen proprietatibus liberorum Sclavorum«. ⁴⁴ Iz tega je tudi razvidno, da so bili tu nemški naseljenci le hlapci, sicer bi lastnino nemških svobodnikov tudi izvzeli od daritve. Istočasno ima karantanski Slovenec Baz podedovano imetje in lastne podložnike, s čimer kot prost človek svobodno razpolaga. Na sedanjo Gor. Avstrijsko nas vede drugi vir (853), kjer kralj Ludovik ukazuje, da naj na neki podeljeni zemlji bivajoči ljudje, Bavarci in Slovani, svobodni in podložni (tam Baioari quamque Sclavi, liberi et servi) še naprej tam ostanejo. O izključnih slovanskih sužnjih tudi tukaj zopet ni niti govora. Istočasno čujemo o krajih, ki so bili lastnina Vitomira in Unčata: suženj pa nepremičnega premoženja ni mogel in ni smel imeti. V Arbonovi grofiji sta imela Slovana Wartman in Saxo »tres hobas dominicales«, tretjino mesta Ptuja pa neki Karantanec, ki je radi veleizdaje izgubil svoje imetje. V neki darovnici iz l. 896 je cesar Arnulf izrečno izvzel lastnino in premoženje tujcev in svobodnih Slovanov: »quae ad hospites pertinent et ad Slavos liberos cum omnibus appenditiis suis«. In to v Pösingu pri Regensburgu, sredi bavarskega ozemlja!⁴⁵

Iz začetka 10. stoletja so se nam ohranili važni sklepi raffelstättenskega zbora cerkvenih in svetnih velikašev glede carinskih krajev in visokosti carine: Slovani so tu popolnoma enakopravni in enakovredni soprebivalci Bavarcev, delijo ž njimi iste dolžnosti in imajo enake ugodnosti: »Bawari vel Sclavi istius patriae«. V teh »vzhodnih pokrajinah« so si smeli za svojo potrebo carine prosto nakupovati ne le živeža, konj in drugih potrebščin, marveč tudi sužnjikov. Kako bi pač to bilo mogoče, če so res Nemci našli in obdržali cel slovenski narod v sužnosti, kakor zaključuje prof. Hauptmann? Slično nam tudi ranshofenške konstitucije vojvode Henrika (ca. 990) slikajo slovanskega naseljenika kot popolnoma enakopravnega z bavarskim.⁴⁶ Iz te slednje dobe vemo tudi, da je Oton III., ki je v »hrvaškem« okraju obdaril Slovence (ne morda Hrvata) Sebigoja, izvzel iz daritve briz. škofu Abrahamu posestva na sorškem polju,

⁴³ Kos, Gradivo, I, 289 sl., 306; II, 19 sl., 82.

⁴⁴ Kos, Gradivo, II, 85 sl. — Rutar (Jedinstvo slov. dežel od VII. do XIII. stol. — Lj. Zvon 1882. 32) — tolmači ta vir napačno, ko istoveti servi s Sclavi, dočim je v besedilu: servi vel Sclavi ejusdem monasterii ta »vel« le ločilni veznik. Cf. »vel« v tem pomenu Gradivo, II, 18: sive Sclavi vel Bagoarii, ali Gradivo, IV, 52: Bavari vel Sclavi.

⁴⁵ Kos, Gradivo, II, 91, 120, 150, 154, 215, 223, 235.

⁴⁶ Prim. tozadevna moja izvajanja v »Času«, 1920, 234 sl.

ki jih je kralj podelil Pribislavu (excepta proprietate Pribizlauui), na Koroškem pa se je zvala po Slovincu z imenom Gluzo cela vas. Dalje vemo tudi, da je bil neki Preslav odvetnik-plemenite vdove Heme, ki je moral biti vsaj svobodnega rodu, ko srečujemo sicer grote in celo vojvode, ki so opravljali podobno službo.⁴⁷

Če so res Obri do časa Karla Vel. držali kranjske Slovence v sužnosti, ki so jih kot take naprej klestili Nemci, kako to, da srečujemo vprav tukaj toliko svobodinov z lepimi slovenskimi (ne morda turkotatarskimi) imeni? Poudarim naj le še, da je čisto gol slučaj, da imamo za te kraje več sporočil, ki jih drugod ni bilo ali pa so se porazgubili, a radi tega ne gre sklepati, da so bile razmere tu popolnoma drugačne. Tako torej srečamo sredi in v drugi polovici 11. stoletja svobodnega Prinoslava, ki je imel posestva v blejski okolici, v Bohinju pa sta nekemu plemenitniku Bertoldu zakonito prepustila posestvo (cum ecclesiis, areis, aedificiis, pratis, pascuis) neki Blagosod in Preslav, ki bi tega nikakor ne mogla storiti, da nista bila svobodna. Poleg osvobojenecv Slavka, Dobrogoja, Gundrama, Trepine, Bojnoslava, Radegoja, Pavla, Tunca, Ivana, Grifona in Dobriška nalletimo tu v gorenjskem trikotu tudi še na številne svobodne posestnike kot so: Mazili, Ozi, Godeslav, Adalfrit s sinoma Ivanom in Preslavom, Domoslav, Vencegoj, Bodigoj z ženo Treplico, Prinoslav, Hademar in Protihc, Marti, Ivan, Preslav, Jurij in Domoslav.

Na Koroškem so darovali briksenški cerkvi nekatera svoja posestva med drugim osvobojeni Azili s sinoma Preslavom in Stanogojem ter osvobojenka Dobrovlasta. Sredi naslednjega (12.) stoletja je živel v liesinški dolini nedvomno svobodni Predislav, svobodna žena (libera mulier) Dobronega pa je podarila admontskemu hospitalu svojo dekle Sprinco. Isti samostan so z nepremičninami obdarovali še Hrast, Rihard s sosedom Stojanom ter vdova Mojca. Ako bi bilo resnično celokupno slovensko prebivalstvo zaslužjeno, kako bi mogel (l. 1174) podklosterski opat urejati razmere tistih svojih podložnikov, ki so se poročili s s v o b o d n i m i ženami? In med tistimi, ki so prodali (torej so bili svobodni gospodarji svojih posestev!) oglejskemu ženskemu samostanu svoja zemljišča, najdemo Ivana in Marina, Stojana, Zdeborja, Nadala, Dobruška, Kosa, Martina in Budina iz Števerjana, dalje zopet nekega Stojana s sinoma Bislavom in Mingom. Šentpavelski samostan je za podarjeno kmetijo dal Otonu Kranjcu v fevd neko drugo posestvo v Junski dolini. Med dobrotniki samostana št. Florian je bila tudi Slovenka Ljubosta, ki je s svojim možem Lastejem darovala samostanu svoje posestvo ob potoku Sipbach. V Riedmarki je dobil isti samostan več posestev, ki jih je imel neki Stojgoj.⁴⁸

⁴⁷ Kos, Gradivo, III, 86, 88, 112 (93, 191). — Za popr. gl. Kos, Gradivo, II, 382, 396, 397.

⁴⁸ Pajk, Črtice o nekđ. slov. naselbinah v Gor. Avstriji (Izvestja Muz. društva za Kr., 1897, 152 sl.). — Za popr. gl. Kos, Gradivo, III, 109, 131, 143—7, 183, 185—8, 215, 216, 219, 220; IV, 122, 152, 186, 282, 330—2, 432.

Zelo pogosto izsledimo tudi med pričami v listinah imena svobodnih Slovencev, bodisi da se izrečno prištevajo med svobodnjake, bodisi da iz drugih indicij smemo sklepati na njihovo pripadnost k temu stanu. Saj so pa razentega po večini za priče klicali pač le polnopravne, svobodne ljudi. Pri posvetitvi Pribinove cerkve v Blatogradu n. pr. se navaja cela vrsta slovenskih prič, med njimi tudi Pribinov sin Kocel. L. 944 podpiše kot priča v listini oglejskega patriarha Luponu Trdogojev sin Spemir. V neki drugi listini se navaja Vitogoj celo pred nekim Odalskalkom, ki je bil najbrž istoimeni odvetnik briž. škofa Abrahama; v darovnici mejnega grofa Udalrika nastopa tudi priča Radoh, ki je moral biti vsaj polnopraven, ker si ne moremo misliti, da bi bili v grofovem spremstvu navadni nesvobodni ljudje. L. 1134 so med pričami navedeni svobodniki Nizo de Nizendorf, Ratuš iz Loč, Pribigoj in Riher ter otmanjski osvobodjenec Junic, iz Breze neki Zvergoj, dalje še Tihonja in Sebidrag. V darovnici ministeriala Wintherja (1140) se navaja kot priča Pribizlav preco s sinom Koclom. In takšen »preco« je bila važna oseba; ponekod se v listinah navaja takoj za ministeriali, včasih pa še pred njimi neposredno za sodnikom.

Okoli l. 1160 najdemo v spremstvu koroškega vojvoda Otokarja iz Poženika, nekega Hervika in brata Trebimirja, skoro istočasno pa srečamo med pričami šentviškega meščana, svobodnega Cvetmirja. Neki Dobrej je spadal v vrsto plemenitih služabnikov admontskega samostana, v čigar listinah se okoli l. 1190 med »liberi coloni« navajata Valjhun in Svetin (Zwantin). Začetkom 13. stol. imamo celo med svobodnimi tržaškimi meščani Slovane Janeza, Valterja in Stojana; l. 1322 dobimo v St. Pöltnu meščana Slovana Herbarta, v Hallu pa še mnogo prej meščana Henrika Lubeca.⁴⁰

Tudi sicer se omenja v listinah dokaj slovenskih imen, pri katerih iz pripomb ali iz stanu ne moremo sklepati, da so bili svobodni, pa so to gotovo mnogi i bili. Zopet drugod se Slovenci skrivajo pod plaščem nemških ali latinskih imen. Med raznimi slovenskimi božjepotniki (n. pr. v čedaškem evang.) ter imeni nekrologijev in bratovskih knjig bo gotovo večina svobodnega stanu, — saj so se sužniki za take oddaljene stvari in zadeve pač le težko mogli zanimati. Vse doslej povedano pa nam zopet izpričuje, da je bil stan navadnih svobodnikov tudi v slovenskem srednjem veku razmeroma vsaj tako številen, kakor kateregakoli njegovih sosedov.

Če se ozrem v kratkem še na plemstvo, v kolikor se da sklepati na verjetnost slovenskega pokolenja, nam je (izvzemši karantanske vojvode in panonske kneze) eden prvih tozadevnih virov darovnica kralja Ludovika iz l. 859, s katero je dobil grof Vitogoj 12 kmetij v admontski dolini, od Karla III. pa obširna posestva na Dol. Avstrij-

⁴⁰ Kos, Gradivo, II, 114 sl., 300, 349; III, 130; IV, 72 sl., 93, 208, 224. — Zahn, UB. des H. Steiermark, I, 518, 695. — Časopis za zgod. in narodopisje, 1913, 20 sl. — Felgel-Lampel, UB. v. St. Pölten, I, 262, 272, 319. — Pajk, o. c., 155.

skem. Vitogojev sin Heimo je imel posestva ob Vrbskem jezeru, sestra Tunca je bila poročena s plemičem Jurijem. Arnulfov vazal plemič Svetopolk je imel bogata imanja v Krški dolini na Koroškem. Listine solnograškega nadškofa Adalberta omenjajo zelo pogosto nekega grofa Mojmirja, razentega tudi Svetopolka, Vitogoja in Trdogoja, ki jih moramo nedvomno šteti med plemstvo, v čigar sosesčini se večidel navajajo. V listini istega Adalberta se l. 928 omenja neki fevd, ki so ga imeli Trebišin in njegovi bratje. Oton I. je l. 965 podelil svojemu vazalu Negomirju v polno last svoje posestvo v Zvirčah, »v grofiji grofa Hartvika, kateremu tam tudi valpot (ne morda kazaz!) pravijo«. V okolici št. Vida na Koroškem je imel posestva plemič Tešina, na Zgor. Štajerskem pa naletimo (1023, 1025) na grofijo grofa Trdogoja.

Sredi 11. stoletja je živel na Koroškem plemič Ljuton in neka Helica, v blejski okolici pa plemeniti Nepokor ter poplemeničeni Winrih, Pavlo (Pavel), Tunco in Ivan. O grofu Engelbertu I. Spanhajmovcu pravi vir, da je bil po očetu frankovskega rodu, po materi pa prvi izmed koroških velikašev. Ko so okoli l. 1120 nameravali ustanoviti samostan v Bohinju, se omenjajo tam tudi še »alii nobiles ibi«, — brez dvoma Slovenci, nekoliko prej je pričeval neki »nobilis Engilpero Chreimensis«. Nadaljevatelj kronike Otona Brižinskega pripoveduje, da je v maju l. 1184 zbral cesar Friderik v Moguncu vse kneze frankovske, nemške, slovanske in italske narodnosti od Ilirika pa do Španije in se je takrat zato v tem mestu sešla silna množica ljudi različnih jezikov. V drugi polovici 12. stol. srečamo štajerske ministeriale Otona Kralja, Liutolda iz Melj, Mogoja iz Gestnika in Nevoja iz Pesnice, na Koroškem pa Otona Silo. V liesinški dolini sta utemeljila cerkev sv. Valpurgje plemenita Trdoslav in njegova soproga Slava (ex nobili prosapia ortu).⁵⁰

Kako je bilo viteško ponašanje celo med preprostim ljudstvom razširjeno, moremo med drugim posneti iz vira, ki nam za čas okoli l. 1200 pripoveduje, da so »hrabri slovenski možje« sledili nemškim viteškim običajem. Slovensko plemstvo je dalje spremljalo koroškega vojvodo Bernarda (Der fürste und die gesellen sin), ko je 1. maja 1227 pri Vratih v slovenskem jeziku pozdravil kot kraljica Venera iz Benetk na Češko potujočega Ulrika Lichtensteinskega. Ni morda le eden izrekel pozdrava »Buge waz primi, gralva Venus«, marveč celokupni navzoči vojvodov viteški zbor: *ir gruoz was gegen mich alsus*.⁵¹ Mislim, da bo pač težko vzdrževati trditev, ko da bi bilo to viteštvo izključno le nemško. Vsaj pretežna večina se je še zavedala svojega slovenskega pokolenja — čemu tudi sicer slovenski pozdrav? Kakor se je v obredu vojvodskega umeščenja krasno do-

⁵⁰ Kos., Gradivo, II, 128, 211, 248, 237, 260, 276—80, 282, 283, 285, 288, 322, 388; III, 35, 44, 100, 104, 111, 108, 184, 185, 218, 244; IV, 31, 344, 362, 372, 389, 469, 472, 481. — Krones, Die deutsche Besiedlung der östl. Alpenländer, 32.

⁵¹ Ulrika Lichtensteinskega pesnitev Frauendienst, nastala okoli leta 1255. — Frid. Kavčič, Slovenska osebna imena koroških plemičev do leta 1500 (Izvestja muz. društva za Kranjsko, 1895, 3).

kumentiral ponos karantanskega kmeta, tako se tudi njegov viteški tovariš niti »v najsvetnejših trenutkih slovenske zgodovine« (da govorim s H. besedami v »Njivi«, II., 117) ni sramoval govornice domačega ljudstva!

Naravno, da so tako ponosno ljudstvo uvaževali tudi njegovi sosede, in viri govorijo notri do 13. stoletja po večini le o vojvodstvu »Karantancev« kot narodni enoti in ne o kaki administrativno-upravni provinci »Koroški«. Vojvodina Karantancev je pa tudi vsled svoje posebnosti bila vsekdar važen faktor v političnem življenju nemške države, dokler se ni njenim vladarjem posrečilo z vserezjedajočo fevdalizacijo razbiti tudi Karantanijo na posamezne drobce, ki se v političnem življenju niso mogli več vodilno udeleževati.

Spomnimo se le, da so ob vstaji Ludovika Bavarskega proti cesarju Ludoviku (830) bili v njegovi vojski svobodni in nesvobodni Bavarci ter tisti Slovani (nedvomno Slovenci), ki jih je mogel sklicati. L. 861 in 863 je Karlman ob uporu proti kraljevemu očetu Ludoviku računal v prvi vrsti na svoje slovenske Karantance. Ko je ta nemirni Karlman pri delitvi države dobil Bavarsko, Panonijo in Karantanijo, je zbral naslednjega leta (877) med Bavarci in raznimi Slovani (gotovo v prvi vrsti med Karantanci) veliko vojsko in šel z njo v Italijo proti stricu Karlu Plešeglavcu. Po Karlmanovi smrti je zavladal po Karantaniji njegov sin Arnulf, ki se je na državnem zboru v Triburu hotel z veliko vojsko Bavarcev in Slovencev polastiti kraljevske oblasti in že kot nemški kralj se v listinah s ponosom spominja »koroškega kraljestva«.

Tudi pozneje, akoravno ne več iz kraljevih rodbin, so bili koroški vojvode mogočni in nevarni gospodje. Tako se je l. 977 karantanski vojvoda Henrik vzdignil zoper samega cesarja Otona II. Leta 1035 so odstavljenemu Adalberonu očitali, da se je hotel s pomočjo nezvestega karantanskega ljudstva (Mirmidoncev) otresti kraljeve oblasti, par desetletij kasneje pa so se obratno Karantanci poslužili svoje pravice, ki jim je niti Schwabenspiegel ne odreka, ko niso marali priznati in sprejeti v svojo deželo novega vojvode Kunona, čeravno je bil sorodnik kralja samega.⁵²

Schwabenspiegel govori namreč v dveh ohranjenih rokopisih (biberaški ali gießenski iz 14. stol. in st. gallenski iz 15. stol.) tudi o pravicah koroškega vojvode, trdeč, da jih ima deloma o d e ž e l e , deloma od kralja«. Ker pa sedaj prof. Hauptmann zatrjuje (Njiva, II., 117), da so koroške kneze umeščali njegovi kasazi, bi si morali pač misliti, da so bili tako številni, da jih Schwabenspiegel (naš najprvotnejši vir, ki razpravlja o koroškem knežjem vprašanju) naravnost istoveti z deželo. Ker tega niti sam ne bi hotel trditi, bi morali biti pa vsaj tako vplivni, da so bili samo oni v tem tako važnem državnopravnem vprašanju merodajni. Zakaj pa potem noben vir o tej njihovi veljavnosti niti besedice ne črhne? Kako da bi naš

⁵² Kos, Građivo, II, 93, 181, 183, 212, 215, 229, 353; III, 65, 125.

kodifikator na Koroškem običajnega vojvodskega prava nič ne vedel in nič ne slutil o Hauptmannovih privilegiranih »plemenitih ljudeh — Edlingerjih«?

Nasprotno, pripovedujoč, kako si Korošci (kakor nekoč Prokopi-jevi Slovani, ki so o vseh »koristnih in škodljivih zadevah« vedno javno razpravljali), na veči (vet + ja = večja, s-vet, sovjet!) izberejo sodnika, ki vodi volivno postopanje, Schwabenspiegel še celo izrečno poudarja, da si popolnoma prosto izbirajo za voditelja zborovanja tistega, ki se jim zdi najuglednejši, najboljši in najbolj prebrisan. Kajti, tako čitamo dalje, pri njih ni odločilnega pomena plemenito pokolenje ali moč, marveč le sposobnost in resničnost: »sie sechen ouch e n k a i n a d e l noch gewalt an, wan biderbkait vnd warhaitt«. Tu odločajo le svobodni deželani, prosti kmetje, »die fryen lantsaessen in dem land, die fryen geburen des selben Landes«, vsakršno poseganje od strani plemstva ali kake druge odličnejše plasti prebivalstva naš vir kar naravnost izključuje.

Torej nič prostora za kako odločilno vlogo kasazov-Edlingerjev! Vrhtega so si Korošci predsednika-sodnika na volilni veči vsakikrat po svoji najboljši vesti sproti volili; v rimani kroniki štajerskega Otokarja je postal ta posel že dedna pravica kmečke rodovine, »ein gebiurisches (ne morda: Edlinger) geslehte«, iz katere si je ljudstvo izbralo najstarejšega člana. Opatu Janezu Vetrinjskemu je to še enostavno »rusticus libertus«, šele Unrest pristavlja, da je bil vmeščajoči kmet »Edlinger«, kar je umevno, ker se je tekom srednjega veka prosti kmečki stan, ali vsaj prosta kmečka posest na Avstrijskem, Štajerskem, Koroškem in Kranjskem tako skrčila, da je ostalo sredi teh socialnih razvalin le še par svobodinov, ki so tem očitneje kot nekako kmečko plemstvo štrleli na dan.

Pravice, ki jih je imel pod nemško oblastjo baje zaslužnjeni Slovenec, pa so bile še mnogo dalekosežnejše. Kajti za slučaj, da je volilna večja z večino glasov zaključila zavrniti določenega vojvoda, ki je moral biti deželanom všeč (nütz und guett), jim je moral nemški cesar poslati drugega in šele, če so bili zadovoljni, so ga sijajno sprejeli in slovesno ustoličili, v slovenskih pesmih poveličujejo Stvarnika. Ta je dal deželi gospodarja po njihovi volji.

Kako dosledno je bilo razvito pri karantanskih Slovencih običajno pravo in s kako paznim očesom so gledali na to, da se njihove starodavne pravice vsaj očitno in brez pridržka niso gazile, razvidimo dalje iz zahteve, da bodi njihov knez odgovoren in pokoren sodiščem v deželi. Ko je bil vmeščen ga je smel namreč vsakdo, tudi Ne-Slovenec, poklicati kjerkoli na odgovor, če je imel od njega kaj zahtevati. Ko pa je novovmeščeni vojvoda prejel od cesarja Koroško v fevd, je to namah prenehalo; kajti s prejemom fevda je postal koroški vojvoda nemški državni knez in kot tak je imel privilegij, da se je za vse zahtevke in očitke zagovarjal pred cesarjem ali kraljem.

Da bi pa lažje prenesel in prebolel to degradacijo lastnih deželskih sodišč, je mogel Slovenec (nur ein windischer Mann), ako je

hotel, kljub temu v slovenskem jeziku citirati svojega deželnega kneza na odgovor. Bila je to koncesija Karantancu, da je vsaj formalno smel tožiti vojvodo v lastni deželi, kajti meritorno je itak že naprej vedel, da ga mora vojvoda zavrniti: »ich enweiß guett fründ, was du manist, ich verstan diner sprach nitt«.

Ta odgovor pa nikakor ne vsebuje kakega omalovaževanja slovensčine, kakor bi kdo mogel misliti, to je bila le dobra pravica koroškega vojvode. Kajti naš zadevni vir, Schwabenspiegel, govori le »von hertzogen von Kaerndern recht en«, in ena njegovih najvažnejših pravic je bila ta, da ga sodi kralj sam, kar pa Schwabenspiegel predpostavlja, da tožitelj sam ve in beleži le vojvodov izgovor, s katerim se izogne navadnemu deželskemu sodišču.

In resnično nam Otokar izrečno pripoveduje (v. 20146 sl.) o tožbah proti koroškemu vojvodu pred cesarjem (vor dem rich) ter o pravici prvega, slovensko se zagovarjati. Tudi Janez Vetrinjski govori o tožbah »in conspectu imperatoris« ter pravici slovenskega zagovora, kar je po njem posnel pozneje Enej Silvij.⁵³ Unrestu (str. 485) se je ta privileg zdel popolnoma v redu »darumb das Kerndtn ain rechts windisch landt ist«.

Dokler karantanski Slovenci po vedno rastoči fevdalizaciji, socialno ponajveč združeno s kmečko pauperizacijo, še niso bili po raznih, medsebojno v skrajni ljubosumnosti tekmujočih vlastelinstvih takorekoč razparcelirani v male državnice zase, toliko časa so mogli tudi z uspehom čuvati svoje skupne javnopravne pravice. Zahtevali so, da jim je deželni knez dajal odgovor v lastni deželi, in dosegli na drugi strani zanj privileg, da se je mogel njihov »windischer herre« (Otokar, v. 19910) na samem dvoru svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti zagovarjati v slovenskem jeziku.

Ponosit, kakor je že bil slovenski kmet celo pred lastnim vojvodom, ki je to bil po njegovi volji in milosti, ni snel svojega klobuka in je isto pravico (in isto narodno pokrivalo — wind. Hut) zahteval tudi za svojega vojvodskega reprezentanta, radi česar ga kronist Otokar (v. 20135) izgovarja pred nemškim občinstvom, naj mu tega

⁵³ Lassberg, Der Schwabenspiegel (Tübingen, 1840), str. XXXIII, XL, 133 sl. — Dr. Georg Graber, Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg (S. B. der Wiener Akad. der Wiss., phil.-hist. Kl., 190. Bd., V. Abh., 1919), str. 20—23. — Aenae Silvii opera geographica et historica (1699), I, 262. — Johannes Victoriensis, Chronicon, Fontes rer. germ., I, 319. — Otokarjeva kronika v Monum. Germaniae hist. Deutsche Chroniken, V. B., 1., 2. T. — Grafenauer (Drobci iz star. kulturne in slovenske zgodovine, »Čas«, 1916, str. 252, op. 5) si sodno pristojnost vojvode po prejemu fevda ravno obratno tolmači, ker je prezrl, da se baš v predstoječem zavisnem stavku omenja »Koroško«. — Kako malo so bili Slovenci pripravljene delati za razne gospode posebne izjeme, razvidimo med drugim iz gorskih pravnih ustanov koroškega samostana, kjer se je moral še koncem 16. stol. (n. pr. 12. marca 1599) sam opat zagovarjati pred podložnimi sogorniki, in to kljub temu, da je kmečka pobuna komaj par desetletij poprej ravno v teh krajih bila z najbrezobzirnejšo silo udušena. (Po podatkih g. univ. prof. M. Dolenc, ki jih je zbral iz zadevnih sodnih protokolov ljublj. dež. arhiva.)

ne šteje v zlo, »wan daz er sin ze rehte giht«. Klobuk pa je v srednjem veku pomenil prostost in plemenitost in na ta zunanji znak osebne neodvisnosti slovenskega kmeta kaže tudi nemški pregovor: »er nimmt den Hut nicht ab, wie ein windischer Bauer«. ⁵⁴ Ta famozni slovenski klobuk je našel mešta celo med grbi slovenskih dežel, tvoreč heraldično oznako »Slovenske marke«.

»Suženjskih src« torej Slovenci niso bili niti napram lastnemu vojvodu, niti napram nemški državi, ki je morala dovoljevati karantanskemu vojvodu izjemne in izredne predpravice. V obredu vojvodskega ustoličenja, zlasti v obliki kot nam ga slika dosedanji naš primarni vir Schwabenspiegel, so se nam ohranili važni sledovi slovenskega prava in pravnih običajev, ki jih tudi nova nemška oblast še dolga stoletja ni mogla zatreti, saj je moral pozneje n. pr. celo sam cesar Friderik III. iskati oproščenja od ustolitvenega obreda.

* * *

Pa tudi sicer se je bilo med karantanskimi Slovenci razvilo neko lastno, od sosednjih Bavarcev različno pravno naziranje, ki je našlo med drugim svojega izraza tudi v posebnem stališču, ki so ga zavzele v listinah slovenske priče, »sclavenicae institutionis testes, testes Sclavigenae«, napram pričam po bavarskem pravu (testes per aures tracti). ⁵⁵ Iz ranshofenških dekretov posnamemo, da je moral zakonodajalec celo za Slovence, ki so bivali na bavarski zemlji, še izrecno določiti, da jih izdane odredbe vežejo ravnotako ko Bavarce, najbrž zato, da bi se Slovenci ne mogli sklicevati na kake posebne samolastne tozadevne pravne navade.

Stoletja trajajoče mirno sožitje Slovencev z Nemci ter tiha penetracija nemških pravnih običajev po naseljenem nemškem življu je polagoma zatemnila živo zavest lastne pravne samobitnosti, zakon nivelizacije je tudi tu neodoljivo vršil svojo dolžnost. Kakor pripoveduje vetrinjski opat Janez (I. knj. cert. hist.) je že grof Majnart Tirolski okoli l. 1286 si dal sestaviti seznamek o pravicah koroškega vojvode ter je ta »processum horum jurium« dal spraviti v arhivu svojega dednega gradu. Ta zgubljena obredna knjiga je najbrže tvorila tudi podlago za tozadevno interpolacijo v Schwabenspieglu, ki se na več krajih (kot tudi kronist Otokar) sklicuje na staro navado. Pri obredu umeščenja l. 1360 Choronicon Zwetlense še posebej poudarja, da se je to izvršilo »secundum morem incolarum«, odnosno »secundum consuetudinem a priscis temporibus observatam«, kakor pravi vetrinjski opat Janez, ki sam trdi, da se je v njegovem času že mnogokaj pozabilo: »multa... in hujus festi observatione sunt im-provide praetermissa quia oblivioni tradita«. Kar se je zgodilo v tem specialnem slučaju, isto je bilo s sto in sto drugimi.

⁵⁴ Der Herzogbauer u. seine Zeit (Carinthia, 1823, str. 106, op. 2). — O pravici kor. vojvode stopiti pred cesarja v kmečki obleki in s klobukom na glavi, govori tudi Bertold iz Regensburga v tretjem govoru ad religiosos: »ad curiam imperatoris venire ut rusticum« (Graber, o. c. 80).

⁵⁵ Kos, Gradivo, III, 9, 10.

Opat Janez namreč pripoveduje,⁵⁶ da so 14. sept. 1338 prišli koroški ministeriali k vojvodu Albertu v Gradec, kateremu so izjavili, da nimajo sedaj, ko so stare pravice njihove dežele odpravljene ali v temo pozabljenja pahnjene (*abolitis antiquis terre sue iuribus et in transacte oblivionis caliginem emigratis*), nobenih določnih zakonov, ki bi jim mogli dati trdno oporo, in so zato prosili, da bi se prebivalstvo dežele zavarovalo z novimi trdnimi odredbami in členi glede najraznovrstnejših zadev. Vojvoda jih je nato vprašal, po katerih zakonih in običajih so sklenili zanaprej živeti, da bodo eno ljudstvo in da se ne bi vsled različnih običajev porajali spori in težka odtujenost, nakar so mnogo posameznosti zlasti glede fevdov obravnavali in sprejeli ter določili, da za drugo sprejmejo za svoje pravne običaje Štajercev ter razne deželoknežje odredbe in razsodbe. Na ta način so si Korošci ustvarili v maternem jeziku jasen in precizen kriminalni zakonik (*judiciale decretum diffinitur materna lingua lucide et expresse*), ki so ga doma objavili ter spise shranili sredi svoje dežele v arhivu ostroviškega gradu.

Mislím, da imamo tukaj dovolj jasen in dovolj zgovoren dokaz za svojo trditev, da Slovencev nista zaslužnjila niti tuja oblast niti tuje pravo, marveč da so stoletja živeli po lastnih pravnih običajih, dokler jih ni naposled napredujoča asimilacija prisilila h koncesiji, kakor nam jo opisuje opat Janez. Od drugod pa vemo, da je n. pr. Rudolf IV. moral še l. 1365 svojim prihodnjim metliškim podložnikom zagotoviti stare pravice: »si sein ritter oder knechte, edel oder unedel (vsekakor svobodni), daz si bey allen den rechten, gnaden und freyungen beleiben sullen als das von alter herkomen ist«. Leta 1374 jim je moral dalje vojvoda Albert obljubiti, da ostanejo pri svojih starodavnih domačih sodiščih: »edeln und unedeln, die in der Metlik und uf der Marich gesezzen sind, ... daz si ze recht sten in der Metlik oder auf der Marich und bey den rechten beleiben sullen alz si die von alter herpracht habent«.⁵⁷

Tu naj opozorim le še na razne županske sodbe, ki so se ponekod, zlasti na Beneškem, med Slovenci silno dolgo ohranile.⁵⁸ Ako ni bilo primernege, stanovsko vzvišenega sodišča pri roki, se je teh ljudskih razsodišč posluževalo celo plemstvo: l. 1528 so se kranjski stanovi ravno nad tem spotikali, češ, da ni vsakemu dano, da bi se podvrgel izreku sodnika, ki reže glasove na rovaš.⁵⁹ In konstanjeviški opat se je moral še začetkom 17. stol. pokoriti razsodbam gorskih pravn!

⁵⁶ V VI. knjigi, 8. pogl. — Prim. tudi nemško prestavo Friedensbergovo, *Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit* (XIV. Jh.), str. 279, poleg izdaje in usum scholarum, ss. rer. germ., II (1910), str. 213. — Ta kriminalni zakonik v maternem, takrat že nemškem jeziku, tvori enega najstarejših delov privilegijev koroških deželnih stanov.

⁵⁷ Listino objavil Levec, *Die krainischen Landhandfesten*, MIÖG, XIX, 299, 301.

⁵⁸ Prim. Gruden, *Slovenski župani v preteklosti ter moja tozadevna dopolnila* v »Casu«, 1916, 83—100.

⁵⁹ Deželni arhiv v Ljubljani, fasc. Stanov. »gravamina«. — Gl. tudi Valvasor, *Ehre*, IX, 95.

Kljub besnemu medsebojnemu sovraštvu Nemcev in Slovanov,⁶⁰ so si ti znali tudi drugod priboriti spoštovanje do svojih domačih pravnih uredb. Ko je n. pr. l. 1315 meklenburški knez Henrik podaril doberanskemu samostanu slovanski vasi Stülow in Hohenfelde pri Rostocku, je to storil z izrečnim pridržkom, da se mora vsa sodna uprava ravnati po slovanskem pravu: »jure slavicali, prout antiquitus Slavi usi fuerunt.«⁶¹ Sachsenspiegel⁶² naravnost določa, da razen slučajev »in flagranti« ne sme ne Sas Slovana, ne Slovan Sasa soditi. Zato so morali tudi o nemških in slovanskih stvareh tu na nemškem severovzhodu ločeno, pred posebnim sodnim stolom (legitima jura Slavorum, placita Slavorum, advocati Slavorum) razpravljati. Koder so se mogli Slovani še v množicah vzdržati, čujemo še notri do 15. stoletja o rabi slovanskega jezika pri sodiščih. Posebno dolgo se je obdržalo tako slovansko sodišče (das wendische Landgericht) v Budišinu, kjer so razsojali sorbski kmetje pod predsedstvom od deželnega grofa imenovanega sodnika, ki pa je tudi moral biti domačin. Bernard II. Anhaltski je l. 1293 prepovedal rabo sorbsčine pri sodiščih; pod smrtno kaznijo je bila zabranjena l. 1327 v Lipskem, Cvikovu in Altenburgu, v Meißnu 1424, v Lübbenau-u pa l. 1430.⁶³

Tudi v socialnem oziru so morali Nemči, dasi često prav neradi, upoštevati posebne slovanske običaje in treditve. Tako izvemo n. pr., da so se Slovani radi robot, desetine, davkov in drugih dajatev izselili na svobodni otok Rujane in ko je te zapuščene kraje knez Wiklaf l. 1221 podelil šverinskemu škofu, je še posebej pristavil, »da naj se škof v slučaju, da bi se Slovani vrnili, zadovolji s prejšnjim (= dokaj manjšim) slovanskim davkom.«⁶⁴

Kako strogo je zlasti cerkev gledala, da je prejela dolžno desetino, razvidimo med drugim iz tega, da je solnograški nadškof izobčil koroškega vojvodo Henrika III., ko se je ta l. 1121 polastil njegovih posestev in mu odtegnil cerkveno desetino. In vendar kljub tej strogosti tu, kakšna popustljivost napram Slovincem na drugi strani! Ako bi bili le sužnja raja, bi pač zastonj iskali take obzirnosti. Neki Nezič je imel n. pr. solnograška posestva le za polovico običajnega davka. Nadškof Gebhard sam se je nekoč pobahal, da je mnogo posestev pridobil svoji cerkvi med drugim tudi na ta način, da je za svoj čas nenavadno strogo izterjal desetino od Slovincem. Saj ga je pa

⁶⁰ Gl. primerov pri Vrhovcu, Germanstvo in njega vpliv na Slovanstvo. — Mrznja je šla tako daleč, da Slovan ni šel v mestu niti k nemškemu peku ali mesarju!

⁶¹ Lisch, Wendisches Recht im M. A. in Meklenburg (Jahrbücher des Vereines für meklenburgische Geschichte und Altertumskunde, 1850, XV, str. 75).

⁶² Sachsenspiegel, Landrecht III. 70, § 1—2; Richtsteig Landrechts 50 § 10.

⁶³ Knothe, Die verschied. Klassen slav. Höriger in den wettinischen Landen im XI.—XIV. Jh. (Neues Archiv f. sächs. Gesch. u. Altertumskunde, 1883, IV, str. 10). — Tetzner, Die Slawen in Deutschland (Braunschweig, 1902), 293. — Počas teh ljudi se zrcali še dandanes v pregovoru: »Lužiški Srb ima ravno toliko možgan ko Nemec.« (Dom in Svet, 1903, 61.)

⁶⁴ Vrhovec, Germanstvo itd., 33, 41.

moral (1075) sam papež Gregor VII. grajati, ker je celo svojemu krškemu sufraganu odjedal desetino kot sad njegovega truda in dela. Gebhardov biograf pravi naravnost, da so Slovenci do njegovih dni plačevali ali majhno desetino ali pa sploh nobene. Celo plemiči so bili srečni in zadovoljni, če so se mogli odkupiti od zakonite kano-nične cerkvene desetine in smeli odrajtovati le navadno slovensko.⁶⁵

Pri alpskih Slovencih je bila v navadi tudi posebna zemljiška mera — »hoba sclavanisca«. To samo na sebi ni nič presenetljivega, ker so se na istem teritoriju ob istem času rabile najrazličnejše poljske mere in enote. Iz bavarskih virov nam je znana »hoba nobilis (viri)«, »hoba servilis«, »hoba barscalcorum«, »hoba legalis«, »hoba regalis«, zopet drugod srečujemo renske, nizozemske, stare kölnske i. dr. kmetije, ki so jih zopet merili z orali različne, lokalno se menjajoče velikosti (n. pr. renski, kölnski, mozelski, badenski, virtemberski, bavarski, magdeburški, danski). Vsa ta pestra razlikovitost kaže na verjetnost, da te posamezne vrste kmetij niso predstavljale gospodarske enote, marveč so bile dostikrat le bolj neki neobhodno potreben pripomoček v izražanju in določanju zemljiških količin. Kar pa nas v tej zvezi zanima, je to, da profesor Hauptmann bavarsko hlapčevsko kmetijo kratkomalo istoveti s slovensko. Ako pomislimo, da je bavarska takozvana zakonita kmetija še v 2. polovici 10. stoletja štela le 15 oralov,⁶⁶ potem bi tudi po prof. H. načelu, »da je imela hlapčevska kmetija toliko manjši obseg od svobodne, kolikor večja je bila tlaka, ki jo je opravljal naseljeni hlapec mimo soseda-praznika«, z vso gotovostjo mogli pričakovati, da bo slovenska kot baje hlapčevska primerno manjša. Toda nič takega! Nasprotno, prof. H. je po podatkih urbarjev izračunal za slovensko kmetijo obseg 16 oralov ter je vsled tega izključeno, da bi to bila hlapčevska, saj bi bila večja ko zakonita, normalna kmetija.

S tem pa odpadejo tudi vse kombinacije, ki jih je prof. H. nízal in združil s tem vprasanjem. Sicer bi ga mogla listina iz l. 1074, ki izrečno poudarja, da je neko slovensko kmetijo obdeloval svoboden človek, nagniti k previdnosti.⁶⁷ Toda zaupajoč svoji teoriji prof. H. kategorično zanika, da bi to kaj pomenilo, češ, da nam ta slučaj ne slika več prvotnih razmer, ampak že poznejši razvoj. Vir torej, ki je komaj sto let oddaljen od prve omembe slovenske kmetije sploh, ne velja nič, pač pa so Hauptmannovi, še za par stoletij mlajši svedoki zanesljivi vodniki pri proučevanju prvotnih razmer! Zaverovan v svojo teorijo je zato tudi pri škofjeloškem slučaju iz l. 1074 letnico, ime patriarha in škofa prezrl ter tako mogel nekritičnega čitalca lažje prepričati o primernosti ostalih svojih virov, pri katerih pa vseh teh važnih indicij nikakor ne zamudi pristaviti.⁶⁸

⁶⁵ »Solitam decimam, quam ante secundum consuetudinem Sclavorum dederat.« Kos, Gradivo, III, 80. — Za popr. *ibid.*, III, 79, 175, 179, 128; IV, 34.

⁶⁶ Meichelbeck, *Historia Frising.*, I/2, str. 471: »hobam I legalem, id est, in tribus plagis jugera XV cum curtifero edificato.«

⁶⁷ Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch des Htms Krain*, I, 60.

⁶⁸ Hauptmann, *Staroslov. družba*, o. c., 90 sl.

V tej zvezi bi ne bilo nezanimivo načeti enkrat tudi vprašanje odnosa med slovensko kmetijo in posestvi »Edlingerjev«, ki se najbrž tekom časa glede obsega niso spreminjala in so bila v poznejšem času običajnih 30 oralskih kmetij očita anomalija. V nekem poročilu iz začetka 17. stoletja čitamo, da so imeli zagorski plemičarji sicer za polovico manjše kmetije ko ostali, a je komaj njih deset plačalo toliko davščin, ko en sam navaden podložnik.⁶⁶ Tudi drugod se često poleg celih navajajo male in polovične kmetije »Edlingrechtes«. Te slednje so bile prav pogoste pri Kamnu na Koroškem, kjer baš v prvi dobi večkrat srečavamo slovenske kmetije. Ta raziskavanja bi bilo toliko bolj zanimivo nadaljevati, ker bi morda dognala, da je bila slovenska kmetija vprav podlaga tem poznejšim privilegiranim.⁷⁰

* * *

Z enačbo slovenska = hlapčevska kmetija ni torej nič! Kaj pa z izrazom Slave — Sklave? Tu moram najprej omeniti, da besede Sklave v njenem današnjem pomenu prvotno ni drugi evropski narodi ni Nemci niso poznali: Romani so rabili izpeljansko iz latinskega servus, Nemci pa Knecht. Celó v času, ko je beseda Sklave splošno značila sužnja, se naš Valvasor (VI, 297) prav dobro ogne zapeljivi projekciji sodobnih razmer na prvotne. On pravi naravnost, da so si Slovani podjarmili preostalo rimsko, krščansko prebivalstvo in je zato pri njih »Vlah« pomenjalo hlapčevskega človeka. S tem se tudi ujema zgodovinska utemeljitev pojma krščeničnik — krščeničnica. Tudi ta besedica izključuje domnevo, da bi se bili pojavili Slovenci na pozorišču zgodovine kot obrski sužnji.

Pa še nekaj drugega je treba pri besedi Sklave upoštevati. To namreč, da ne pomenja hlapca in tlačana doma, za kar so imeli izraz Knecht, marveč da se podzavestno misli skoro vedno le na sužnje osebe, ki se kot blago prodajajo v tujino. Kajti večji, ali vsaj najplodonosnejši del srednjeveške trgovine je bila ravno trgovina s človeškim blagom. Kot dediščino iz antičnega sveta so poleg Bizantincev tudi ostale romanske, germanske in slovanske države obdržale to grdo razvado kot dober vir dohodkov. Grki, Benečani, Napolitanci in Dubrovničani se niso sramovali celih množic evropskih sužnjev prodajati moslemom v Afriko, Egípt, Sirijo in Španijo.

V pogodbi med cesarjem Lotarjem in Benečani l. 840 so se morali slednji med drugim obvezati, da ne bodo kupčevali s takimi cesar-

⁶⁶ Dimitz, Die Edlinger in Sagor (Mitteilungen des hist. Ver. für Krain, 1864, 15—17).

⁷⁰ Prim. tudi Puntchart, Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten, 176, 180 ss. — Male slovanske zemljiške enote so bile na severu tem bolj očite, čim večje so tam bile nemške in sosednje danske kmetije. Še l. 1262 je določil gnezenski škof, da »slavium vero aratrum par boum aut unus conficit equus« (Vrhovec, o. c., 39). — Tu bodi še omenjeno, da so rabili tudi slovensko miljo (windische Meyl, 1537) in slovansko liro (lira sclavonnesca, libra sclavonica) so v Furlaniji poznali še v 14. stol. (Rutar, Lj. Zvon, 1882, 55. — Premrou, Monumenta Sclavenica, 30).

jevimi podložniki, ki so krščanske vere, kar so pri obnovitvi pogodbe l. 880 zamenjali z besedilom, »ki so svobodni«. Da to ni dosti pomagalo, je razvidno že iz tega, ker je moral dože Peter IV. ponovno ukazati, da noben brodnik ne sme s sužniki odjadrati z Beneškega, Istre in Dalmacije ali od drugod, ali vzeti seboj trgovca s sužniki ali žida; tudi je prepovedal dajati Grkom denarja, da bi si nakupili sužnikov.

Kar se ni delalo očito, se je pa skrito: beneški trgovci so se pogodili s pomorskimi roparji, ki so potem ropali sužnje po bližnjih obalah in otokih. Ustje Neretve je postalo važno tržišče zlasti za bosenske patarene. Dušanov zakonik prepoveduje le prodajo kristjanov nevernikom. Dubrovniška carinska knjiga iz l. 1277 omenja naravnost predpravice jugoslovanskih trgovcev s sužniki: za uvoz, prodajo ali izvoz sužnja namreč niso plačali nikakih pristojbin, te je moral odriniti kupec ali pa prodajalec. Ibrâhim-ibn-Jakub-ovo poročilo o slovanskih deželah trdi (kakor nekateri čitajo), da so Turki, muslimani in židje kupovali v Pragi tudi sužnje. Meklenburški Slovani so (okrog l. 1168) na en dan postavili na trg 700 danskih ujetnikov. Da se je isto dogajalo tudi Nemcem, je še verjetnejše, saj so jih še mnogo bolj črtili. Nasprotno so pa Nemci, zlasti odkar so proglasili proti polabskim Slovanom pravcato križarsko vojno, vse češče imeli priliko prodajati ujete Slovane v sužnost deloma Madžarom, deloma in glavno pa na zapad. Tu so bila velikanska francoska tržišča za sužnje v Verdunu in Lyonu, odkoder so jih prodajali zlasti Saracenom na Špansko.

Po trgovski cesti, ki je vodila iz Verduna in Lyona k Renu in Labi, so torej prihajale številne množice slovanskih ujetnikov - sužnjev; v špansko Galicijo pa so jih na drugi strani privedli mnogo tudi pomorski Normani, ki so jih nalovili ali nakupili ob obalah baltiškega morja, kjer so bila tudi dobro obiskana in bogato založena suženjska tržišča poganskih Slovanov.

Po Normanih in Francozih je potem ostala tipična prikazen kupljenega sužnja - Slovana v posebni pojmovni zvezi trajno tudi v besednem zakladu zapadno-evropskih jezikov. To pa nima s pravnim položajem in socialnim stanjem Slovanov v njihovih bivališčih prav ničesar opraviti: tu so bili in živeli enako ko drugi njih sosedje, le s tem razločkom, da so pri njih dobičkaželjni, brezsrarni trgovci lažje dobili človeškega blaga za trg ko kjerkoli drugod: in dokler so bili pogani — in to je bilo dolgo — se jim od krščanskega sveta niti kake resnejše mišljene zapreke niso stavile. Arabski pisatelj iz konca 10. stoletja je položaj še najbolje razumel, ko je zapisal, da je slovanska dežela tolika, da daje sužnje na vztok in zapad.⁷¹

⁷¹ Prim. predvsem Hubad, Slovani v Andaluziji, o. c., 33 sl. — Dalje Kos, Gradivo, II, 103, 192, 313 sl.; Ibrâhim-ibn-Jakub-ovo poročilo, o. c., 20, 53; Heffter, o. c., 365. — Gfrörer, Byz. Geschichten, I, 274, trdi, da je imel kordovski kalif več tisoč broječo stražo sužnikov iz Ogrske. — Prim. tudi colno tarifo v Steinu o. D. iz l. 1177 (Rutar, Jedinstvo etc., Lj. Zvon, 1882, 32).

Pa tudi kulturne razmere pri Slovencih že v najzgodnjem času niso bile take, da bi jih imeli za slepopokorne, brezdušne in brez-kulturne robote. Je sicer mogoče, da duševno više stoječi služi narodu, ki je v tem oziru pod njim, kakor je bilo to v slučaju Grkov in Rimljanov. Toda ne smemo pozabiti, da so Grki prinesli pod rimski jarem bogato kulturno dediščino, ki jim jo je bilo treba le ohraniti, a bi je ne mogli iznova razviti. Pa Slovani? Odkod naj bi dobili omike, če so po pasje robovali Obrom, in če niso Nemci na starem razmerju ničesar spremenili? Kako naj si tolmačimo trditev anonimnega pisca iz Metodove dobe, da so karantanski Slovenci ubogali svojega vojvodo Inka tudi takrat, če njegovi ukazi niso bili pisani? Odkod naj bi se pri sužnjih robotih po krvi še mogel vzeti zdravnik, čigar učnosti je verjetno iskal sam solnograški nadškof? Odkod pri takem narodu tisto silno, neizmerno veselje, ki je obšlo panonskega kneza Kocela, ko je videl v svojem domačem, slovanskem jeziku spisane knjige, da je v tem navdušenju takoj izbral 50 učencev — kulturnih pionirjev.⁷²

Ako je bil Slovenec v resnici tako zaničevan, kako da se je mogla, pa najsibo tudi le v legendarnem sporočilu, ohraniti trditev, da si je ustanovitelj osojskega samostana, poganski grof Oci (= Otokar) dopisoval s svojim krščenim sinom Poponom v slovenskem jeziku.⁷³ Da se Slovenec ni nikdar sramoval svoje materine govorice, to dokazujejo — razen vojvodskega ustoličenja seveda — tudi še številne ohranjene fevdne prisege celo do 18. stoletja.⁷⁴ Beneški Slovenci so si dali svoje županske razsodbe beležiti deloma v latinskem, deloma v slovenskem jeziku. Furlanski zgodovinpisec Nicoletti pravi, da so za časa oglejskih patriarhov po furlanskih vaseh govorili več slovenski nego furlanski, »ker ta jezik je bil takrat še neomikan in zlodoneč.« Isti Nicoletti († 1596) sporoča v svojem rokopisnem delu »Costumi e Leggi«, da je bil deželni in zato tudi razpravni jezik srednjeveškega furlanskega »parlamenta« razen furlanščine tudi slovenski, kar trdi tudi novejši zgodovinar Manzano.⁷⁵ Slovenski živelj je bil v oglejskem patriarhatu tako jak in kulturno toli vpoštovan, da je patriarh Nikolaj (1350—58) s privoljenjem svojega polbrata cesarja Karla IV. nameraval ustanoviti vseučilišče v Čedadu za nemško, ogrsko, slovensko in italijansko mladež. Vsled neugodnih razmer se ta načrt ni izvršil, ki je nanj mislil že Nikolajev prednik patriarh Bertrand de St. Giñnes, za kar je l. 1339 prejel tudi potrebno papežovo dovoljenje.⁷⁶

⁷² Kos, Gradivo, I, 369; II, 9, 155.

⁷³ Ankershofen, Handbuch der Geschichte Kärntens, II/1, 538. — Kroner, die deutsche Besiedlung der östl. Alpenländer, 170. — Valvasor je objavil latinsko prestavo te v Osojah hranjene korespondence (Das Erz-Herzogthum Kärndten, str. 66). — Če so ta slov. pisma še kje ohranjena, bi bilo silno zanimivo dognati čas falzifikacije.

⁷⁴ Potočnik, Vojvodina Koroška II, 49, 50. — Časopis za zgodovino in narodopisje, 1911, 33 sl.; 1913, 31.

⁷⁵ Manzano, Compendio di storia Friulana. Udine. 1860. — Gl. tudi Premrou, Monumenta Sclavenica, 35.

⁷⁶ Czoernig, Das Land Görz und Gradisca, 327.

Mislím, da bi pač nikomur ne prišlo na misel, ustanavljati najvišja ognjišča vede in prosvete narodu, ki mu je odnekdaj žvižgal krog ušes le suženjski bič. Suženjska nprav se rada uklone in brez sile prilagodi; pri Slovanih pa morajo vsi zgodovinarji brez izjeme občudovati ravno njihovo brezprimerno odpornost in trdovratno vztrajnost, s katero so se držali svojih davnih šeg in navad, kar ni ušlo niti beneškemu sindiku Giustinianu, ko je l. 1553 zapisal o ponosnih Trogirčankah, da pač umejo nemški in laški, toda ne marajo govoriti »se non la lingua materna.«⁷⁷

* * *

Ko sklepam ta svoja izvajanja iz poglavja starejše zgodovine Slovencev in Slovanov sploh, opuščam vsako nadaljnje primerjanje s podmenami, ki sem jih na kratko v glavnih točkah orisal pod za-
glavjem »Hipoteze in trditve.« V kolikor nisem imel že sam tekom razprave prilike se ozreti na oddvojena mnenja iz nasprotnega tabora, prepuščam v ostalem mirnega srca sodbo nepristranskemu mo-
trilcu, v prepričanju, da mu bo težko zgrešiti pravo pot. — Da bi tam na početku narodne zgodovine, kjer imajo drugi narodi svojo junaško dobo, imeli mi Slovani in Slovenci še posebej mučeniško,⁷⁸ o tem nismo našli niti sledi ne, — »prokletstvo presek« ni bilo usodno učinkovito niti v naši pradomovini, niti na novonaseljenih tleh!

Npristransko, od nobenih apriornih idej vplivano historično raziskovanje operira z zgodovinsko dokazanimi dejstvi in ne s praznimi sencami, kakor bi se izrazil Prokopij. Tudi slovenska historio-
grafija — o tem sem prepričan — bo hodila tudi vprihodnje to varno in gotovo pot ter se bo vsekdar znala ogniti vabljivih čeri domišljije ter dobro ločiti mejo, kjer neha historično pričevanje in pričanja zgodovinski roman.

⁷⁷ Ljubić, Comm. et relat. venetae, II, 208.

⁷⁸ Njiva, II, 115.

O ponudbi dela v svobodnih, javnih, znanstvenih poklicih.

Dr. Martin Malnerič — Ljubljana.

V teoriji poudarjajo mnogi, da je vsako pošteno delo častno, pozabljajo pa pristaviti, da po mnenju ogromne večine vsako, tudi pošteno delo ni vsakemu, n. pr. javnemu funkcionarju, pristojno. Tudi duševno delo je delo, toda vendar ne bi bilo pravilno, presojati pogodbe na idealno delo po pravih delovne pogodbe, ali vsaj izključno po teh pravih; tozadevno tudi novelirani avstr. obč. drž. zakonik ne pozna več določb prejšnjega § 1163.

Nočem se pri razmotrivanju vprašanja omejiti samo na pravno stran problema, presojati je hočem predvsem s stališča poklicne etike, ki ji mnogi seveda ne prisojajo več pomena, kot pa »plašču korporacijskega egoizma«.

Rešitev vprašanja je tudi političnega pomena: predvsem, ker razumevajo mnogi z besedo »delo« nasprotje s kapitalom, t. j. stanje neimovitosti. Takšna razdelitev slojev pa je napačna, ker ni organska. Tozadevno pravi Bluntschli: »Napačna in za državo skrajno nevarna je predstava, ločiti prebivalce samo matematično po premoženju v posedujoče in neposedujoče ter slednje kot proletariat povzeti in prvim sovražno postaviti nasproti« (Allg. Staatslehre, 1886, 213—214), meneč, da bi to vedlo k uničenju civilizacije.

Na drugi strani pa izvira po naziranju, ki ga je smatrati za pravilno, že iz pojma znanstvenega poklica njega javnost. Iz značaja javnosti znanstvenega poklica pa je razvidno, da ne sme postati duševno, idealno delo, predmet konkurenčnega in spekulacijskega gospodarstva, tudi ne v družabnih, svobodnih poklicih: honorar nima značaja ekvivalenta, kajti takšne datave niso poplačljive z denarjem, akoprav je javnost dolžna, da ustvari tudi duševnim delavcem obstanek.¹

Zdravnik je dolžan, podati zdravniško pomoč tudi svojemu sovražniku, ker je dolžan, pospeševati občo blaginjo zdravja,

¹ Prim. E. Steinbach, Die Moral als Schranke des Rechtserwerbs und der Rechtsausübung 1898, 55 sl. in tam navedeno razpravo T. Löwenfelda: Inästimabilität und Honorierung der artes liberales nach römischem Recht v Festgabe für Planck, München 1887, pa I. Kohler, Das Ideale im Recht, 1891, 94—95.

njegova služba je *munus publicum*, zvezana dostikrat z lastno življensko nevarnostjo. To torej ni navadna obrt na podlagi delovne pogodbe. Odvetnik, ki napiše ali prednaša pravna izvajanja za svojega klienta, ne služi gospodarski produkciji, ki je sodržavljana, ker uživa popolno prostost znanstvenega naziranja, se ne sme udeleževati na uspehu svojega truda, mora ostati nasproti stvari svojega varovanca kot neudeležena tretja oseba, ni ali ni samo zastopnik svojega varovanca, marveč je vsaj pri demokratičnih narodih predstavnik naroda in ima javni nalog, nastopati pred predstavniki državne oblasti, v obrambo pravice klienta, kakor pravi V a r g h a: kot zastopnik svobodnega državljanstva in suverenosti naroda (cit. v P r i s c h l, *Advocatur und Anwaltschaft*, 1888, 441, op. 1.). Tudi njegovega razmerja ni tedaj presojati kot navadno delovno pogodbo zvezano z nalogom, kar pri nas tako radi pozabljajo, predvsem ker je pri nas advokatura (zagovorništvo v širjem pomenu, tudi civilno) zvezana s prokuraturo (z zastopstvom).

Toda razločevati ni samo med pridobivanjem (*Erwerb*) in poklicem (*Beruf*), ampak tudi med gospodarskimi in javnimi poklici. Za javni poklic usposoblja po pravilnem mnenju samo znanstvena izobrazba, zlasti modroslovje in zgodovina na podlagi humanističnega pouka, ki edina omogočuje razumevanje celotnosti človeškega življenja, veže znanje poklicev, izobrazba, kakršno nudijo samo fakultete v pravem smislu besede, ne pa strokovne visoke šole. Zato zahteva učni načrt juridične fakultete, da obiskuje pravnik tudi modroslovna in zgodovinska predavanja in si tako ustvari podlago za spoznanje življenja v njega celoti, podlago za znanstveno poklicno izobrazbo, pa za etiko javnega poklica, bodisi družabnega, bodisi državnega, kakor je to pokazal L. S t e i n, akoprav deloma na temelju H e g e l o v e g a modroslovja (*Das Bildungswesen I*, 1883, 107 sl.) ter celo z ožjim obsegom, kakor ga povzemamo za liberalne discipline iz rimskega prava (D. 50, tit. 13.), katero filozofom in profesorjem, tudi profesorjem prava, sploh odreka pravno varstvo njih honorarju.² V Atenah so smatrali proda-

² Na Angleškem in Francoskem, kjer sta advokatura in prokuratura ločeni, ni dovoljeno odvetniku honorar iztoževati, oziroma bi to bilo disciplinarno kaznivo, pač pa je dovoljeno, dogovoriti honorar za plaidoyer izven bivališča.

vanje vede, kot so to delali sofisti, za tako sramotno, kot prodajo ljubezni.

Artes (operae) liberales imajo torej bolj ali manj značaj javnosti. Pravo do negmotne imovine ima v korist javnosti veliko ožje meje, kot pa jih imajo gmotno-imovinske zasebne pravice.

Stanovi z javnim poklicem, zlasti svobodni, ki jim je neodvisnost jedro, se torej ne morejo podvreči narodnogospodarskemu stavku ponudbe in povpraševanja in njega obrazcem, papirnati slavi in šefom reklame. Pač pa bi mogel zahtevati vsak duševni delavec, da n. pr. navajajo uradne zbirke odločb njegovo ime in izvajanja (*E. Benedict*).

Na Francoskem so v tem oziru, t. j. glede reklame, zelo rahločutni in zametajo n. pr. v odvetniškem stanu vsako razpošiljanje naslovnih listkov in okrožnic, pisemske ovojkje in papir s tiskano glavo (imenskim nadpisom), izvešanje napisov nad zunanjimi vratmi (*Mollot*); sem spada tudi vpis med telefonske abonente (*Prischl*) v svrhu izvrševanja poklicnega dela po telefonu, ker se to ne strinja z zavestjo znanstvene in etične naloge javnega poklica, z zahtevami najosebnjšega dela znanstvenega, deloma umetniškega značaja, z delom duševnega stvaritelja. Vsaka reklama bi bila tudi proti potrebni neodvisnosti imenovanih poklicev, ki zahtevajo obenem veliko nesebičnost. Ne moremo torej govoriti o reklamah kot sredstvu pametne konkurence in spekulacije — tekom druge polovice 18. stoletja deloma v trgovsko-obrtni stan od absolutizma potisnjenih — duševnih delavcev, ali pa celo o časniških naznanilih njihovih »zakonitih obratov« kot (pač podeželski) družabni dolžnosti, pa o dolžnosti obiska strank (razen v slučau bolezni), davanja predjemov n. pr. v obliki pristojbin: »ker bi dal povod misliti, da je prevzel opravilo z namenom, na-se privezati klienta« (*Mollot*), solicitiranja in posredovanja, ki ga pač povzročajo vedno izpreminjani predpisi, udeleževanja pri industrijskih podjetjih, prevzemanja uprave tujega premoženja, (kar velja de lege ferenda tudi glede konkurznih mas), ker je to delo zvezano z dolžnostjo, polagati račun, kar je po kanonskem pravu zadržek ordinacije (*simpli-*

³ Pripomniti je tudi, da je delo umetnika, služeče zasebni reklamii, ceniti drugače, kot pa delo umetnika za javnost. — Op. pis.

citer impediti, prej defectus libertatis), pa raznih drugih opravil poslovne agenture in posredniškega pogajanja.

Iz te omejitve pa ne sledi, da bi moral imeti duševni stvaritelj v življenju slabejše stališče, kot je zavzemajo oni, ki se s svojim delom podvržejo gospodarski produkciji.

Posebe je tudi pravno in častno opravilo, braniti — gotovo proti častni nagradi, ki pa bi morala biti prostovoljna, — premoženje, čast in svobodo, da, celo življenje sodržavljana, — opravilo, ki ga prezirajo samo tam, kjer pod vplivom manchesterškega materializma ne priznavajo več nravnosti lastninske ideje in dolžnosti obrambe lastnine, pa kjer bi absolutizem trl svobodo in zatiral pravni čut državljanov.

Prazgodovinski grobovi.

Univ. prof. dr. L. Ehrlich — Ljubljana.

Arheolog Paul de Mortillet je zapisal l. 1914 uvodoma v svojem delu »Origine du culte des Morts«¹ sledeče besede: »Za materialista je gotovo, da je človek ob početku bil preveč soroden svojim pradedom, opicam, da bi bil mogel imeti kako vero in prirediti grob svojim mrtvecem.«

S temi besedami je zanj problem prazgodovinskih grobov rešen a priori, za tega učenjaka takih grobov ne sme biti. Toda empirija se čestokrat kruto norčuje iz naših filozofskih apriorizmov: prazgodovinske izkopine so odkrile izrazite grobove, in sicer iz starejše in mlajše paleolitične dobe. Znani arheologi kakor Cartailhac, Verneau, Boule, Breuil, Obermaier, Bouyssonie, Begouen, Menghin priznavajo, da ni več mogoče se upirati preočitnim dokazom dejstev. Trdovratni apriorizem gori omenjenega arheologa je razumljiv samo iz njegove pietete do očeta Adrien de Mortillet, ki slovi kot eden prvih ustanoviteljev prazgodovinske vede, ki je pa žalibog zapisal v svojem delu »Préhistorique«² usodepolne besede: »... Kakor se kje pojavljajo verske ideje, jim sledijo pogrebni obredi. No, v celi kvartarni dobi ni sledu o pogrebnih obredih. Kvartarni

¹ Paris, Gamber, 1914.

² L. 1883, p. 476.

človek je bil torej popolnoma brez verskega čuta.« Nevarno past je ta učenjak nastavljal s tem samemu sebi. Kajti če se pa vendarle odkrijejo grobovi, bi bilo s tem dokazano, da je imel prazgodovinski človek neko vrsto verskih pojmov. Etnologi in arheologi soglašajo namreč v tem, da je umetni grob vedno znak nekega spoštovanja ali strahu, ki izvira iz prepričanja, da s smrtjo človek ne preneha popolnoma, ampak da živi naprej v tej ali oni obliki. Vsi narodi, civilizirani in primitivni, utemeljujejo pogrebne obrede s to svojo vero.

Dejstvo prazgodovinskih grobov je ugotovljeno od l. 1901,³ ko je arheolog Villeneuve odkril v Grimaldi-duplinah (devet po številu) blizu Mentona ob francoski rivijeri štiri izrazite grobove, ki pripadajo neoporečno aurignaški dobi (poznejši paleolitikum). Izkopal je tri grobove; v dveh je bil po en moški in ženski okostnjak, v tretjem pa sta bila dva okostnjaka (mladeniča in stare žene) negroidskega tipa skupaj. Umetna lega in pogrebna oprema ni dopustila nobenega dvoma več, da gre tu za prave namerne pogrebe.

Od tistega časa doslej so se sledeče izkopine, deloma iz prejšnje, deloma iz poznejše dobe, ugotovile kot prazgodovinski grobovi:⁴

Moustierska doba:

1. Okostnjak v Le Moustier (Dordogne — Francija) 1907.
2. 4 okostnjaki v La Ferrassie (Dordogne — Francija) 1909/10.
3. 1 okostnjak v Chapelle-aux-Saints (Corrèze — Francija) 1908.
4. 2 okostnjaka v Spy (Belgija) 1885/86.

Aurignaška doba:

5. 6 okostnjakov v Grimaldi (Menton — Francija) 1872/74.
6. 1 okostnjak v Grimaldi (Menton — Francija) 1884.
7. 5 okostnjakov v Grimaldi (Menton — Francija) 1892/94.
8. 4 okostnjaki v Grimaldi (Menton — Francija) 1901.
9. 1 okostnjak v Cromagnon (Dordogne — Francija) 1868.
10. 1 okostnjak v Combe-Capelle (Périgord — Francija) 1909/10.
11. 1 okostnjak v Laugerie-Haute (Dordogne — Francija) 1907.

Solutrejska doba:

12. 14 okostnjakov v Předmostu (Moravsko) 1882/94, 1903.
13. 1 okostnjak v Brnu (Moravsko) 1891.

³ Mainage, Les Religions de la Préhistoire, Paris 1921, p. 158 sq.

⁴ Hugo Obermaier, Der Mensch der Vorzeit, Berlin—München—Wien 1911/12, p. 355.

Magdalenska doba:

14. 1 okostnjak v Laugerie-Basse (Dordogne) 1872.
15. 1 okostnjak v Chancelade-Raymonden (Dordogne) 1882 ? 1888.
16. 1 okostnjak v Duruthy (Landes — Francija) 1873.
17. 1 okostnjak v Les Hoteaux (Ain — Francija) 1894.

Azilska doba:

18. 2 groba s 6, oziroma 26 lobanjami v Ofnet (Bavarsko) 1907.

So-li to res grobovi?

Arheologi⁵ podajajo sledeče nepobitne dokaze:

a) Mrtveci v slučajih 2., 3. in deloma 7. so bili položeni v jame, izdolbene v kamenita tla; tako je n. pr. kameneni grob v slučaju 3. 1·45 m dolg in 1 m širok.

b) Mrtveci so zavarovani s kamenitimi ploščami ali ležijo na takih ploščah. Tako je skupno grobišče 14 okostnjakov v Předmostu popolnoma obdano s kamenitimi ploščami. Mrtvec 10. leži na kameniti plošči, mrtvec 1. ima za zglatve ploščo, pa tudi v številnih drugih slučajih se nahajajo umetno položene plošče ali ob glavi ali na prsih ali ob straneh. Eden izmed negroidov v Grimaldi ima nad glavą pravo strešico, sestavljeno iz treh plošč.

c) Lega mrtvecev je v večini slučajev umetna.

Pri treh najstarejših grobovih (1., 2., 3.) je isti položaj: okostnjak je položen na hrbet, ena roka je stegnena ob truplu, druga pa je zakrivljena proti glavi.

Toda še bolj značilna je počepica (Hockstellung pravijo Nemci). Zdi se, kot bi bil mrtvec počenil na tla in sedel na petah, kolena se pa dotikajo prsi ali celo glave; roke so prekrizane ali dvignjene k glavi. V tem položaju se nahajajo grobovi: dva negroida v duplinah Grimald (št. 8.) in št. 14. in 15. Najbolj tipičen primer nudi grob 15. Mrtvec sedi tako sključeno, da se pete dotikajo sedala, glava pa počiva po strani na kolenih, jabolko kolena se dotika čela.

Pa tudi že v starejši moustierski dobi se dotikajo kolena pri št. 1. prsi. Tu ne more biti nobenega dvoma, da je bil mrtvec umetno in namenoma sključen v to situacijo tako, da je stlačen na najožji prostor. Vtis je celo ta, da so bili udje v tem položaju zvezani; etnografske paralele nam bodo to potrdile.

⁵ Mainage, op. c, p. 166 sq.

č) Šest okostnjakov v Grimaldi-votlinah, nadalje št. 12., 13., 15., 17. so deloma zakopani v rdečem prašku (Oker). Vprašanje je, če so bila cela trupla s tako snovjo pobarvana ali samo kosti. V drugem slučaju bi bili torej trogloditi kosti očistili mesa, kar bi bilo lahko umljivo v slučaju dvojnega pogreba. Najprej se truplo pusti strohnети in po daljši dobi se šele preparirajo kosti. Tudi v tem oziru nam bo današnja etnologija dala važne migljaje.

d) Pogrebna oprema: skoro vsi grobovi imajo ali orodja ali nakitje ali sledove jedil itd. Celo v Predmostu, kjer večinoma manjka nakitje, ima en otrok eno ovratnico iz 14 koščenih jagod; dva otroka v Grimaldi imata okrog života pas iz školjk; št. 16. ovratnico in pas iz 50 levjih in medvedjih zob. Pa tudi orodja in orožja iz kresilnika in kosti so pridejana.

Kaj nam govore današnji primitivni narodi?

Pri neštevilnih primitivnih narodih polagajo svojci svojim mrtvim v grob orodja, orožja, nakitja itd. N. pr. Indijanci v Severni Ameriki⁶ polagajo v grob kamenena orodja, nakitja iz kosti in školjk, prav kakor Trogloditi.

Po mnenju teh narodov nadaljuje človek po smrti svoje tuzemsko življenje in zato rabi tako opremo.

Počepica mrličev je v navadi pri Eskimih Severne Amerike,⁷ pri Indijancih v Peru,⁸ nadalje v Afriki ob rekah Niger in Kongo, v celi pokrajini južno od Zambezi, v vzhodni Afriki.⁹ Nekatera plemena gredo tako daleč, da člene in kite prerežejo in kosti zlomijo (Hereros, Basuto, Barongo), da dosežejo popolno počepico, Damara-pleme zveže ude mrtvih, da jih prisili v ta položaj,¹⁰ Tonga-zamorci pa že upognejo siloma ude umirajočim, ko so v agoniji.¹¹ V Avstraliji¹² opazimo podobne obrede. V zahodni Avstraliji zvežejo bedra in golenice skupaj; v

⁶ Buschan, *Illustrierte Völkerkunde*, I, Stuttgart 1922, p. 102.

⁷ Buschan, *op. c.*, p. 89.

⁸ Obermaier, *op. c.*, 420.

⁹ P. M. Küsters, *Das Grab der Afrikaner*, *Anthropos* 1919—20, p. 684.

¹⁰ Obermaier, *op. c.*, p. 421.

¹¹ Junod, *The life of a south African tribe*, 1912 (ap. Mainage, *op. c.*, p. 188).

¹² Thomas, *Natives of Australia*, London 1906, p. 196 sq.

Viktoriji je položaj mrtvecev v grobu prav isti kakor pri prazgodovinskem človeku v Laugerie-Basse.

Kaj naj ta obred pomeni? Küsters je prišel glede Afrike do zaključka, da afriška plemena skoro soglasno navajajo strah pred povratkom mrtveca kot razlog tega obreda. Avstralci pa tudi pravijo, da mrtveca zvežejo, da bi ne mogel več hoditi ali se povrniti. Značilno za to mentaliteto je, da v Queenslandu celo odstranijo jabolko s kolena in pokopljejo truplo z glavo navzdol.

Glede rdeče barve (okra) nam dajo današnja plemena zanimiva pojasnila. Pri vseh primitivnih narodih igra rdeča barva izredno vlogo, bržkone kot barva življenja, kot simbol krvi.

V vzhodni Braziliji¹³ očistijo Purekramekran-Indijanci kosti od mesa in jih rdeče pobarvajo.

Zanimiva je navada dvojnega pogreba pri mnogih današnjih primitivnih plemenih. V raznih delih Avstralije se izpostavi truplo na drevesih, da strohni in pozneje se kosti pokopljejo ali razkropijo, ali pa rabijo kot amuleti.¹⁴ V raznih prazgodovinskih grobovih so kosti tako nerodno zmešane in vendar skrbno pokopane, da se je to moglo le namenoma zgoditi; tako v slučajih Cromagnon, Duruthy, Hoteaux. Duh baje potem po mnenju divjakov ne more več nazaj, ker je truplo razdejano.

V grobu Chapele-aux-Saints je cela zbirka kosti velikih živali, tako severnega jelena in raznih govejih; a te kosti so podolgem razklane, očitno zato, da se je izsesal mozeg, kakor se to vidi na številnih drugih prazgodovinskih taboriščih. Očitno so bile to nagrobne pojedine, ki so se ponavljale. Zakaj?

Spet nam etnologija pride na pomoč. Pri starih Indoevropcih so se vršile take nagrobne pojedine z namenom, da se jih udeleži tudi mrtvec. V nekaterih delih Srbije so te pojedine baje še zdaj v navadi; potrkajo na grob, da čujejo, če mrtvec zahteva svoj delež.¹⁵

¹³ Buschan, op. c., 291—92.

¹⁴ Durkheim, *Les Formes Élémen'aires de la Vie Religieuse*, Paris, 1912, p. 89.

¹⁵ A. Carnoy, *Les Indo-Européens*, Paris 1921, p. 224.

Pa tudi staroegiptovski obredi nam isto potrjujejo. Kraljevi grobovi vsebujejo konservirana jedila, a poleg tega so bile še posebne daritvene kapelice, kamor so znanci nosili jedila za mrtvece.

* * *

V luči teh dejstev smemo sklepati: Prazgodovinski človek je imel idejo posmrtnega življenja: Najbrž si je mislil, da človek nekako nadaljuje tuzemsko življenje. A to je tudi vse! Kam človek gre, kakšna je njegova usoda, ali je odgovoren za svoja dejanja v pozemskem življenju itd., na vsa ta vprašanja grobovi ne dajo nikakega odgovora. Morda govorijo pa drugi sledovi prazgodovinskega človeka nekoliko bolj jasno o njegovih nadnaravnih idejah. O tem pri drugi priliki.

Psihizem.

Drica Angela Piskernik, asistentka dež. muzeja v Ljubljani.

I. Uvod.

Vitalistična razlaga življenja ni enotna. Plate¹ deli neovitaliste v agnostike, metafizike in psihiste in imenuje skladno z drugimi mehanisti agnostike one, ki a priori nekaj trdijo, česar ne morejo dokazati, da se namreč razvija življenje v smeri neke vnaprej začrtane smotrenosti, katere vzrok in cilj je osebni Bog (Wolff, Wasmann i. dr.). Metafiziki ali supranaturalistični vitalisti, ki imajo glavno oporo v Drieschu, Hartmannu in Reinkeju, so po svojih formalnih principih prišli do izvenorganizmičnih, svetovnih inteligenc, ki da vodijo vse življensko hotenje in stremljenje. Najmlajša vitalistična struja, takozvani psihobiologi ali psihisti, so ustvarili zopet drugo hipotezo o življenju in njegovih pojavih, katero skušajo pojasniti z razsežnim znanstvenim aparatom. Najdoslednejši

¹ Plate, L. Selektionsprinzip und Probleme der Artbildung. Ein Handbuch des Darwinismus. Leipzig, 1908^a.

med njimi so Pauly,² Francé³ in Wagner,⁴ ki so obenem ljuti izpodbijateljji Darwinovega naravnega izbora. Ne uvidevajoč, da bi bilo nujno treba priznati osebnega Boga ali katerokoli drugo svetovno umstveno bitje, če hočemo razumeti očitvidno in neutajljivo smotrenost živega organizma, so zamislili pojem avtoteleologije, ki jo predstavlja kot edino možni naravni učinek odnošajev psihičnih elementarnih sil do onih plazmatičnih sredstev, s katerimi vsakokratna organizacija razpolaga. Medtem ko vidi mehanist samo materijo in mu je bistvo vsega živega in neživega ista brezdušna snov, ko zanikava dušo in ne priznava ničesar, kar ni fizikokemično razrešljivo, so našli psihisti zagonetko življenja ravno v dušnih izvorihi in črpajo svoje nazore deloma iz usedlin včasih naravnost nejasno označenih znanstvenih naziranj starega Lamarcka.

II. Lamarckizem.

Kar tiče postanek novih organizmičnih vrst, so se pred nastopom velikega francoskega znanstvenika Lamarcka in še tudi za časa njegovega delovanja izčrpavale vse filozofske in prirodoslovne zamisli v konstančni teoriji. Po njej so bile na svetu samo one vrste živih bitij, ki jih je bil ob početku življenja ustvaril Bog; čas in drugi taktorji da niso pridejali nič novega. Ko se je spričo paleontoloških najdb najrazličnejših okamenelih rastlin in živali, katerih ustroj se deloma nikakor ni ujema in kril z onim sedaj živečih organizmov, ta prvotna teorija začela rušiti, je podal Cuvier strmečemu človeštvu najdrznejši domišljiji ustrežajočo teorijo katastrof, ki je učila, da so vsa bitja ponovno podlegla velikim zemeljskim preketom, na kar da se je čin ustvarjenja vedno ponavljal. S to

² Pauly, A. Darwinismus und Lamarckismus. Entwurf einer psychophysischen Teleologie. München, 1905. — Das urteilende Prinzip und die mechanische Kausalität bei Kant und im Lamarckismus. Kosmos, 1906. — Die Anwendung des Zweckbegriffes auf die organischen Körper. Zeitschrift f. d. Ausbau d. Entwicklungslehre. Let. I., 1907, zv. 1.

³ Francé, R. Das Leben der Pflanze. Stuttgart, 1906, 1907. — Grundriss einer Pflanzenpsychologie. Zeitschrift f. d. Ausbau d. Entwicklungslehre. Let. I., 1907, zv. 4. — Die Lichtsinnesorgane der Algen. Stuttgart, 1908.

⁴ Wagner, Ad. Der neue Kurs in der Biologie. Allgem. Erörterungen zur prinzipiellen Rechtfertigung der Lamarckschen Entwicklungslehre. Stuttgart, 1907.

teorijo so skušali spraviti v sklad paleontološke relikte raznih geoloških dob, dokler ni zmagalo razkritje, da so živeča in okamenela bitja sicer različna, toda nedvomno — sorodna. Prvi, ki se je radi teh neovržljivih dejstev in zasledbe organizacijske postopnosti v naravi postavil proti tradiciji tisočletij, je bil Lamarck,⁵ ki je pol stoletja pred Darwinom obogatil prirodoslovje s pojmom descendance in tako položil temelj razvojni teoriji. Po tej teoriji so se razvile sedaj živeče vrste živih bitij polagoma iz drugih enostavnejših. Ta razvoj je zavisel in zavisl tudi danes od dveh pogojev: od tvoritve novih lastnosti v individualnem življenju, katero dogajanje predpostavlja največjo plazmatično plasticiteto in zmožnost preoblikovanja, in od dednosti teh lastnosti. Nove lastnosti nastajajo ali vsled nekega notranjega spolnitvenega nagona (organizacijske lastnosti, organizacijski znaki), ali pa vsled vpliva okolice na organizem, torej vsled vnanih vzrokov, katerim odgovarja ohranitveni nagon (prilagodne lastnosti, prilagodni znaki). To preobrazbo organov z ozirom na dosledno zahtevo obližja imenuje Lamarck aktivno ali neposredno prilagodbo, s katero razlaga postanek novih vrst. Temeljni činitelj organizmičnega razvoja je torej ohranitvena težnja in iz nje izvirajoča neposredna prilagodba.

Lamarckova ideja prvotno ni uspela; za sprejetje tako revolucionarne, v duševni milje one dobe nikakor ne spadajoče misli, ni bilo primerne prirodoslovne podlage, ne dovolj prostega razmaha časovnega duha. Prirodoslovje je bilo takrat še v povojih. Brez pozitivnega znanja, kar tiče notranji ustroj organizmov, brez vsakega pojma o razmerju posameznih organov in njihovih funkcij, se je borila veda še s konservativnostjo srednjega veka; zraven pa so bili sodobniki, tudi odlični duhovi, več ali manj uklenjeni v tesne okove od teologov priučeni naravoslovno pomanjkljivih nazorov o svetu in življenju. Zato se je zgodilo, da je razvojna teorija zaslovela šele pod Darwinom, in da se je ime tega moža, ki ni bil njen stvarnik, tako globoko z njo spojilo. Kakor Lamarckov princip o direktni prilagodbi na občinstvo ni vplival, ker ga Lamarck v prepričanju znanstvene njegove vrednosti in trezne stvarnosti ni zadostno podprl, tako je vžgal Darwinov naravni izbor

⁵ Philosophie zoologique, 1809.

in potegnil celo stoletje za seboj. Danes stoje stvari drugače: Darwinova selekcijska teorija je postala v razvojni teoriji činiteljica druge, podrejene vrste; Lamarckova hipoteza o neposredni prilagodbi pa je po napredujoči prirodoslovni vedi bolj in bolj uspevala in se trenutno nahaja na oni višini, kjer jo je pred več kakor sto leti zaslutil veliki mislec in zoolog Chevalier de Lamarck.

III. Psihizem.

Medtem ko razmikajo teisti in supranaturalisti izmed vitalistov naravne organizmične meje, da se spajajo teorije s svetovnimi umstvi in se zgublajo v spekulativnih odsevih naravne filozofije, ostajajo psihisti v strogi zvezi z organizmom. Tam, kjer neha organizem, neha tudi njihova teorija, ki se vsa izčrpa v podajanju in razlagi notranjih plazmatičnih reakcij. Tvo-reča vsebina ene same žive stanice, nezatna in prostemu, neoboroženemu očesu nedosegljiva, je obenem vsebina in snov tega novega nazora, ki ga njegovi nositelji neizrecno fanatično branijo, kljub temu, da znanstvena teorija psihobiologov še ni izdelana, da njihov sistem še ni gotov. Smer, ki so jo zavzeli psihisti, je prav nasprotna oni, ki so jo dozdej hodili vsi. Mehanisti in deloma tudi vitalisti se trudijo razložiti notranje življenje, dušne pojave z ozirom na izkustva in dožiganja v vnanjem svetu. Veliko vlogo ima torej analogija tam, kjer bi je ne smela imeti, upoštevajoč najnovejša znanstvena spoznavanja, da ni nič absolutnega v tem svetu fizikokemije, ampak je vse relativno. Kar zaznava človek tega relativnega obližja potom svojih čutil, so samo hipotetični odmevi in domnevni predmeti; vse je negotovo in neznano. Psihisti sklepajo drugače: Vse, kar doživljamo v sebi, je resnično in gotovo; pojavi, ki se odigravajo v naši duši, in edino ti pojavi so nam znani. Zato mora biti izhodišče vsega spoznavanja notranje doživetje. To iz lastne zavesti doznano in povzeto, ki ni uvetno, ampak resnično, je treba projicirati na predmete onega sveta, v katerem je vzrasla naša duša, na organe, na staniče in naposled na vsako posamezno stanico našega telesa. Ker pa so stanice človeškega telesa fiziološko popolnoma enake z vsako živo stanico kateregakoli živega bitja, zato to projiciranje na vse, kar živi, ni samo dopustno, ampak potrebno. Teorija psihobiologov kulminira prav v trditvi, da so življenski

pojavi nekaj popolnoma naravnega, da pa je njihov iniciator psihični princip, radi česar je mogoče življenje samo dušno doumeti. Kaj je življenje in kako je nastalo, o tem psihisti ne razpravljajo. To je ona mrtva točka, v kateri se srečavajo vse teorije o bistvu življenja in v kateri so, ker ranljive, najbolj občutljive. Psihistična težnja gre samo za tem, da pojasni potek funkcij v organizmu ob priliki kakega življenskega pojava. Ona predpostavlja materijo in njene elementarne psihične sile; življenje prične tam, kjer je občut.

V svojih izvajanjih se naslanjajo psihisti na Lamarcka. Njegova znanstvena izpoved, ki jo je objavil v »Philosophie zoologique«, je v mnogih slučajih tako zamotana in tajinstvena, da ne odgovarja samo mehanističnim, ampak tudi teističnim načelom; navzlic temu pa služi tudi psihobiologom, ki se sklicavajo na Lamarcka kot oznanitelja psihičnih principov, in dokazujejo, da ima njihova teorija že svojo predzgodovino. Oni gradijo na Lamarckovih zasnovah in obenem uporabljajo in utemeljujejo njegovo hipotezo o neposredni prilagodbi, medtem ko podpirajo mehanisti več ali manj še vedno oni od naključja odvisni Darwinov naravni izbor.

1. Občut, občut potrebe in nagon.

Glavno jedro psihistične teorije je postulat, da ima vsaka stanica živega organizma zmožnost občuta in izbora in da radi tega organizem v svojih odnošajih do obližja ne ostane pasiven, temveč da reagira v mejah svojih organizmičnih dispozicij:

Ves organizmični razvoj sloni na občutih in nagonih ter na plazmastični zmožnosti izbora, ki so notranje gonilne sile materije. Tajiti te ustvarjajoče principe zgolj radi tega, ker jih ni mogoče razložiti, bi bilo napačno, kakor bi bilo napačno tajiti elektriko, ki ji še danes ne vemo bistva. Zbog teh primarnih lastnosti zaznava organizem motenje življenskega ravnotežja. To zaznanje imenujemo občut potrebe. Vzbuditelj potrebe je ali premena obližnjih odnošajev ali pa življenskih navad. Kakor hitro je potreba občutena, postane vzrok reakcije. To zaznanje trenutnega ugodja ali neugodja je notranja psihična stran motenega vitalnega ravnovesja in je prvi vzrok vse organizmične delavnosti potom udeještvovanja ohranitve-

nega nagona, torej pravi razvojno-zgodovinski faktor. Organizem n. pr., ki nikdar ni imel priložnosti občutiti svetlobe, ne sām, ne v svojih predhodnih vrstah, ne bo razvil nikdar svetlobnega čutila, žival n. pr. nikdar očesa. Vsak občut je psihičen činitelj. Seveda je način razdraženja plazme fiziko-kemičen, torej materialen; toda v momentu postanka dražljaja se že pridruži mehničnemu faktorju, psihični v obliki občuta tega dražljaja. In od tega hipa naprej se odigrava pojav v smeri psihičnih življenskih sil. — Elementarna psihična zmožnost plazme je tudi razločevanje občutov, in vsaka reakcija organizma sledi iz te razločitvene ali izbirne plazmatične sposobnosti. Kakor občutek, je tudi zmožnost izbora kriterij življenja.

Primarni povod za organizmično udejstvovanje vsled začutenega dražljaja je vedno nagon. Vse dogajanje v organizmu je usmerjeno; vsota vseh teh smeri je nagon. Vsak nagon sili k neki premeni, in najsi je to ohranitveni nagon, ki upostavlja moteno organizmično ravnovesje, ali pa izpopolnitveni nagon, ki siloma povzroča razvojno postopnost v smislu organizmičnega napredka. V prvem slučaju obstoji premena v nastalih prilagodljivih znakih, ki izražajo neposredno prilagodbo na vnanje vplive, v drugem v organizacijskih lastnostih, ki označujejo od notranjih vzrokov zavisno organizacijsko višino.

2. Ohranitveni nagon in avtoteleologija.

Ohranitveni nagon, volja živeti, je vedno najjačji v vsakem organizmu. Od nobenega živega bitja ne moremo reči, da ima manj volje živeti. Relativni učinek tega ohranitvenega nagona je torej v vseh bitjih enak, to je — največji; absolutni pa je različen, v kolikor se poslužuje ta nagon pri udejstvovanju danih sredstev, katerih obilnost in razsežnost je različna.

Avtoteleologija, samosmotrenost, je ono ohranitveno stremljenje individua, ki ga usposablja, da najde v momentu motenega ravnovesja ono reakcijo, ki je zanj ohranitvena. To reakcijo najde s pomočjo ohranitvenega nagona. Reakcija je torej smotrena in vse njene komponente so dane v organizmu. Ta smotrenost ne teži v smer kakega namišljenega, že vnaprej določenega smotra (kakor to zagovarjajo teisti in supranaturalisti), temveč v smer ohranitve samega sebe, poslužujoč se po

vsakokratni organizaciji natančno odmerjenih organizmičnih sredstev. Avtoteleologija je popolnoma avtonomen način reagiranja plazme na razne vplive. Pauly zanikava Boga kot pravzrok smotrnosti, on zanikava vsako kozmično inteligenco in poosebljeno naravo kot njene povzročitelje. Izvenorganizmičnih vzrokov smotrenosti ni, vsa teleologična reakcija je podana v individu samem. Po psihistih je torej smotrenost nekaj povsem naravnega in je izraz delavnosti v organizmu. Vse blesteče fraze o kaki drugi smotrenosti, ki bi ne bila avtoteleologija, se razbijejo ob vprašanju po njeni naturnosti in nujnosti; niti oni vitalisti nimajo prav, ki jim je cilj in vzrok vse smotrenosti ali Bog ali kako drugo umstvo, niti mehanisti, ki smotrenost tajijo.

Smotrenost sloni na občutu kake potrebe. Ta občut razveže ohranitveni nagon, ki se kot najprimitivnejša življenska kakovost v vsaki stanici nahaja. Nagon zopet poišče s pomočjo primarne ali že bolj razvite izbirne zmožnosti izmed tistih sredstev, ki so v organizmu dana, ono sredstvo, s katerim potrebo odstrani, to se pravi, ji zadosti. Ta zadostitev, odstranitev ali tudi samo sprememba potrebe je torej vsekdar vezana na organski aparat, na obstoječe organske dispozicije. Obilje teh dispozicij je pri posameznih organizacijskih stopnjah in individualnih različno, kakor je različna njih razvojna višina. Tudi funkcija presoje spada med sredstva; ona je del razpoložljivega materiala in ni noben primaren povod notranje dejavnosti. Ker gre pri vsaki ohranitveni reakciji za presojo, zato je naravno, da se po zakonu uporabe in vaje skladno z drugimi organizmičnimi sredstvi vadi, izpopolnjuje in stopnjuje tudi funkcija presoje. Presojevanje najvišje razvitega bitja, človeka, njegov razum in iz te intelektualne sile izvirajočo smotrenost v vseh njegovih dejanjih moremo naravoslovsko doumeti samo potem, če zasledujemo presojevalno funkcijo od njega navzdol do onih na najnižji razvojni stopnji se nahajajočih bitij in slednjic naprej do vsake posamezne žive stanice. Zmožnost presoje ima vsaka stanica; vsebina, razsežnost in pravilnost presodka pa je tem večja, čim višji je razvojni milje, v katerega dotična stanica spada. — Tako je jasno, da je sleherni zadostitev potrebe vezana na navzočnost primarnih organskih sredstev, na psihično zmožnost izkoriščanja in izrabljanja teh sredstev, ter na jakost teh sredstev in zmožnosti.

Podlaga vsej organski smotrenosti je, kakor pravkar omejeno, ohranitveno stremljenje; kljub temu pa je na drugi strani mogoče razložiti psihičnim potom tudi nesmotrenosti v organizmu, na katere opozarjajo mehanisti s posebnim zadoščenjem z namenom, da bi speljali vprašanje smotrenosti ad absurdum. Organizem odgovarja na dražljaje in si pridobiva po merilu v njem ležečih tozadevnih dispozicij razne skušnje. Posledica teh neštetihi posameznih skušenj je nova reakcija, ki torej ni ne neposredna, ne enotna. Čim sorodnejši je dražljaj z organizmičnimi pogoji, tem večja je možnost postanka smotrene reakcije; čim bolj je od njih oddaljen in jim je tuj in presenetljiv, tem bolj se večja nevarnost kakega nesmotrenega razvoja. Čisto drugovrsten dražljaj bo izval v organizmu, ki na njegovo vplivanje ni bil pripravljen ne uravnan, gotovo napačno, za živo bitje nesmotreno reakcijo.

Značilno za organizem je, da ohranitveno reagira. V tej dejavnosti tiči zagonetka življenja, da uvrsti organizem oni dražljaj, ki mu pride od zunaj, v vsakokratni svoj notranji položaj in sicer v smislu ohranitve celega sistema. Reakcija se poslužuje samo danih sredstev in nikdar takih, ki niso v organizmu. Ta sredstva je treba poiskati in najti. Iskanje teh sredstev se vrši tipaje in poskušaje, ali pa se odloči organizem na podlagi prejšnjih izkustev takoj za kako gotovo, že poznano sredstvo, ki se je v sličnih slučajih že večkrat obneslo. Psihisti vidijo v tej fazi nekak primitiven spomin. Poslužujoč se najdenega sredstva, ustvari organizem zmožnosti, ki so mu vprav potrebne. Vsaka taka reakcija predružači organizem in ga prilagodi vnanjim vplivom. Lamarck je imenoval to prilagodbo direktno ali neposredno, ker nastaja vsled direktne reakcije organizma. V normalnih slučajih je vedno učinek tak, da povzroča razvoj v smeri organizmične izpopolnitve. Če pa je organizem prekoračil vsled notranjih, torej organizacijskih vzrokov mejo svoje plastične zmožnosti, potem se novim vnanjim vplivom ne more več dosti hitro prilagoditi in mora poginiti.

3. Razvojni zakon ali ortogeneza.

Chranitvena težnja slehernega organizma je omejena, ker se mora gibati v mejah, ki jih stavijo obstoječe dispozicije; razvojna smer je predestinirana po tačasni organizaciji. Vsak

prost razmah je nemogoč, ker sili toliko in toliko podedovanih dispozicij organizem v gotovo smer. Činitelj, ki določa pota ohranitveni težnji, je izpopolnitveni ali razvojni nagon. To je ortogeneza ali notranji razvojni zakon, ki obvlada individualni razvoj. Vzroki tega razvojnega zakona so bržkone osredotočeni v strukturi žive plazme, so torej notranji.

Organizacijska višina kot oblikovani izpopolnitveni zakon se kaže na zunaj v organizacijskih znakih, ki niso prilagodni, so torej popolnoma neodvisni od vsakega ohranitvenega stremjenja in niso v nobeni zvezi s kako organizmično koristjo. Oni so nastali vsled notranjih vzrokov, ki jih ni mogoče analizirati. Za rastlino je n. pr. prav vseeno, ali so njeni listi srčasti ali ledvičasti, ali so celorobni, narezani, napiljeni ali celo dvakrat napiljeni; vsi ti znaki pa so izraz zakonov žive plazme. Kakor uči paleontologija, ne obstoja samo smrt individua, temveč tudi smrt vrste in plemena. Ta smrt nastopi, če je podjarmila ortogeneza avtoteleologijo, to se pravi, če prevlada smerni ali organizacijski nagon v škodo ohranitvenega. Tako so morali izginiti savriji, ki so proti vsem zakonom smotrenosti in ohranitve razvili ono telesno velikost in težo, ki je bila skrajno nesmotrena za življenje na suhem. — Tudi ortogenezo je mogoče razložiti v smislu psihobiologov, ker je izraz notranjega stremjenja, torej zopet nekega psihičnega faktorja.

4. Duša.

Kolikor smo poučeni o današnjem stanju in priznavanju raznih disciplin biološke vede, se mi zdi potrebno omeniti, da teisti descendenčne teorije ne zanikavajo, četudi jo sprejemajo — morda bolj pod vplivom raznih teoloških nazorov iz prejšnjih časov in naravnega principa vztrajnosti oz. konservativnosti, nego, kakor sami poudarjajo, radi pomanjkanja tozadevnih dokazov — z veliko rezerviranostjo. Eno pa je gotovo, da zavračajo hipotezo takega razvojnega zakona tudi za psihične sile, v kolikor gre za premostitev globokega prepada med človekom in drugimi bitji. Ta domnevni zakon uči, da je človeška duša z vsemi intelektualnimi zmožnostmi samo končna faza onega psihičnega razvoja, ki sega od najenostavnejšega organizma, ki ga bržkone niti ne poznamo, preko živali do najskrajnejših mej v človeku z njegovo zavestjo samega

sebe. Teisti trdijo, da je vsaka človeška duša čin stvarjenja, da pa je v človeku pri svojih funkcijah vezana na možgane. Psihobiologi izpodbijajo teistično naziranje z naukom, da je tudi človeška duša produkt razvoja in sklepajo na upravičenost tega nazora spričo glavnega aksioma svoje hipoteze, da ima namreč tudi vsako drugo bitje, in najsi je še tako primitivno in malotno, svojo dušo. Če pa se je moglo razviti človeško telo iz onih morfološko neznatnih organizmov potom descendece, zakaj bi se ne bil mogel izvršiti skladno in istočasno s tem preoblikovanjem tudi drugi proces izpopolnitve duše, tako se oni vprašujejo.

Psihisti trdijo, da gotovi dušni pojavi nikakor niso vezani na živčevje in možgane, temveč jih je zaslediti že tudi pri organizmih najprimitivnejše konstitucije, ki nimajo nikakih nervnih centrov, da niti ne kake preproste tej svrhi služee plazmatične raznoterosti v obliki nervoznih struktur. Sleherni stanica in najsi je to samostojno bitje ali pa del organizmičnega staničja, ima svoje psihične zmožnosti, ki se javljajo seveda samo v mejah lastne občutne in razločevalne sposobnosti. Glavni znak stanične duše je vprav omejenost in tesnost presodka. Vse to duševno življenje se odigrava sorazmerno z organizacijo, ki jo dotična stanica ima, v kavzalni odvisnosti od kakovosti dotične razvojne faze. Na najnižji stopnji organizacije obstoji razsodnost v primitivnem razločevanju, in povsem napačno bi bilo, če bi hoteli pripisovati vsaki stanici psihične zmožnosti, kakršne doživljamo mi in ki dosegaajo svoj višek v umnem preudarku. Ta enostavnost dušnih pojavov v stanični plazmi nam je tako nepojmljiva in tuja, da si je ne moremo predstavljati. Kajti mi gledamo ta košček psihe s celim dušnim aparatom človeka in dobivamo slike, ki odgovarjajo našemu kompliciranemu mišljenju, nikakor pa ne resničnemu dogajanju in doživetju te žive praenote. Wagner in Francé izvajata to misel približno tako: Prvotno sta bila nagon in občutek, ki nosita vso iniciativo v sebi. Razvila sta si v postopnji izpopolnitvi najprej organski intelekt ali telesno dušo, ki deluje v vsaki stanici in se razvija. Ta telesna duša ustvari šele personalni intelekt ali možgansko dušo, ki je vezana na možgane. Telesna duša uporablja možgansko kot orientacijsko sredstvo. Telesna in možganska duša nista dva različna intelekta, temveč dve fazi v psihičnem razvoju. Možganska duša

ali personalni intelekt ima že najvišje duševne zmožnosti, ki se pričenjajo z asociativnim spominom in zavestjo jaz-a. Intelektualne funkcije so torej brez živčevja in možganov vse brez izjeme nemogoče, ne pa tudi vsi drugi psihični pojavi. Možgani so potemtakem organ neke višje in pri človeku najvišje intelektualne stopnje; a oni sestojijo iz stanic. S tem je podana možnost sklepanja, da je človeška inteligenca vsota vseh duševnih prasil posameznih celic. Ona je nastala po sumaciji najprimitivnejših in že razvitih staničnih delovanj, ki so se strnila najprej v telesno in slednjč v možgansko dušo. — Človek je torej tudi v psihičnem oziru genetično zvezan z bitji nižjih razvojnih stopenj. Vsaka stanica ima zmožnost razsojevanja, možgani sestojijo tudi iz takih stanic, zato njih zmožnost soditi ni nič novega, ampak je popolnoma naravno osnovana. Kdor ne veruje, da ima vsaka stanica svojo dušo, ta mora verovati, da je človeška duša čin stvarjenja! Tako psihisti.

Že davno pred nastopom teh najvnetejših psihistov je zbujal Vignoli⁶ zanimanje za primerjalno psihologijo, ki bi imela nalogo dognati, v katero fazo duševnega razvoja psihični pojavi posameznih organizmičnih vrst spadajo. On obsoja nepopolnost descendenčne misli, ki se kaže v tem, da fiziološko in anatomsko vežemo človeka z drugimi bitji, a ga psihično popolnoma izoliramo. —

S tem člankom sem hotela podati glavne smernice psihističnih teženj. Psihobiologi,⁷ ki hočejo postati teistom narvarnejši od mehanistov, vidijo elementarno pralastnost svetovne substance v dušnih kvalitetah: V psihi leži vsa organska iniciativa, ona je ustvarjajoči princip.⁸

⁶ Vignoli, P. Über das Fundamentalgesetz der Intelligenz im Tierreiche. Leipzig, 1879.

⁷ Oni izdajajo znano revijo: Zeitschrift für den Ausbau der Entwicklungslehre, zugleich als Archiv für Psychobiologie. München.

⁸ Kritiko psihizma in njegovega nauka o življenju, ki nam ga je tukaj tako točno in pregledno podala gospa pisateljica, bomo našim čitateljem čimprej skušali oskrbeti. — Op. ured.

Ob dvestoletnici prekmurskoslovenskega slovstva.

Dr. M. Slavič — Ljubljana.

Mali prekmurski narodič proizvaja v zadnjem času izvanredno veliko čtiva v svojem domačem jeziku. Če prištejemo amerikanske prekmurske Slovence, je slovenskih Prekmurcev ravno 100.000. Pred par desetletji so še imeli tuintam kak slovenski razred, sicer pa ni bilo za nje niti ene slovenske ljudske, še manj srednje šole. Celó v bogoslovnici v Sobotišču niso smeli slovenski Prekmurci slovenski govoriti. Zdaj so seveda vse prejšnje madžarske šole slovenske, le 10 je madžarskih na vzhodni ogrski meji, kjer je večina otrok madžarskih, in 2 sta nemški na zapadni štajerski meji.¹ Tudi te neslovenske šole pa uče seve državni slovenski jezik. V celem je zdaj 92 ljudskih šol, in sicer 39 rimsko-katoliških, 13 evangeličanskih, 1 izraelitska, 32 državnih in 7 občinskih. Sistemiziranih razredov v teh šolah 172 s kako desetorico vzporednic. Šole so pa že premajhne in razredov je premalo. V Murski Soboti in Dolnji Lendavi je štirirazredna slovenska meščanska šola, v Murski Soboti tudi že letos cela slovenska spodnja gimnazija, ki dobiva z vsakim letom en višji razred do popolne višje realne gimnazije.

V vseh teh šolah se uči književna slovenščina. Ta še seveda v tem kratkem času ni mogla vplivati na razvoj prekmurskega čtiva. Pred jugoslovansko dobo je namreč čitalo samo kakih 200 Prekmurcev, ki so imeli naročene knjige družbe sv. Mohorja, književno slovenščino, govoriti in pisati pa jo je znalo le 4—5 katoliških duhovnikov. Zato še tudi danes pišejo Prekmurci svojo prekmursko slovenščino in gojijo svoje malo slovstvo v razmeroma večji meri kakor to storé drugi Slovenci v književni slovenščini razen morda primorskih Slovencev, ki v zadnjem času istotako veliko delajo za slovensko slovstvo v najskrajnejših težavah.

¹ Po ljudskem štetju jan. 1921 je v jugoslovanskem Prekmurju okroglo 74.000 Slovencev, 14.000 Madžarov, 2.000 Nemcev; po veri je okroglo 66.000 katoličanov, 24.000 evangeličanov, 600 izraelitov.

Letos je 200 letnica rojstva najznamenitejšega prekmurskega pisatelja Štefana Kūzmiča, ki se je narodil v Strukovcih l. 1723, v prekmurski vasi nasproti štajerskim Radincem. Ta je prestavil kot evangeličanski župnik l. 1771 Novi Zakon iz grščine v prekmurščino. Njegov daljši sorodnik Mikloš Kūzmič (rojen 1737 v Dolnjih Slavečih v goričanskem Prekmurju) pa je kot katoliški župnik od l. 1780 dalje izdal Nedeljske evangelije, katekizem, razne šolske knjige, zgodbe sv. pisma, molitvenik. Te knjige so se ponatiskovale in prenavljale z drugimi večinoma nabožnimi knjigami do današnjega dne. Obseg in vsebina te vrste slovstva se razen v 4—5 knjigah skoro nista prekoračila. Obsega pa prekmursko slovstvo po mnenju prof. Melicha in Mikola 300 del.² Ker je prvi evangeličanski »katekizmuš« izdal Franc Templin l. 1715, zato obhajajo Prekmurci približno z začetkom jugoslovanske dobe dvestoletnico svojega samostojnega slovstvenega življenja.

Z jugoslovansko dobo se je začelo živahno publicistično gibanje. Prej ni bilo razen mesečnika »Priatelj« v letih 1875 do 1879 nikakega čtiva v prekmurščini izven nabožnega slovstva. Šele Jožef Klekl, sedaj župnik v pokoju v Črensovcih in narodni poslanec I. nar. skupščine, je začel orati ledino na tem polju. Že 19 let izdaja vsako leto »Koledar Srca Jezusovega« in 18 let mesečnik »Marijin list«, ki ima kot svoje številke 7—12 l. 1922 »Življenje sv. Martina«. Dne 8. decembra leta 1913 pa je Klekl začel izdajati tednik »Novine«, ki ima največ zaslug za proubo in ohranitev narodne zavesti ter za versko in splošno izobrazbo slovenskih Prekmurcev. Klekl je v svojih »Novinah« začel učiti ljudstvo čitati. Ker so bile v tem času samo madžarske šole, niso znali ljudje drugega pravopisa kakor madžarskega. Zato je imel v »Novinah« v začetku madžarski pravopis. Sredi svetovne vojske pa je uvedel književno-slovenski pravopis ter spravil list do 6.000 naročnikov.

Ko pa so dobili Prekmurci jugoslovansko upravo (12. avg. l. 1919), so začeli i drugi Prekmurci izdajati časnike v prekmurščini. Najprej so jih začeli izdajati Prekmurci izven jugo-

² V Miklovi »Domovini«, 5.—6. num. 1922, je prišel Melich pri naštevanju prekmurskih del z nekaterimi v madžarščini in nemščini pisanimi deli vred do števila 114. Naštel pa je tudi že najnovejše reči obenem z najnovejšimi časniki. Zato do števila 300 menda ne bo prišel.

slovanskega Prekmurja v madžarskem in protijugoslovanskem duhu. Od l. 1920 dalje izdaja v Budimpešti Šandor Mikola z Janošem Meličem (piše se Melich), ki sta oba profesorja v Budimpešti, »Domovino, meszecsne novine za szlovenszki narod«. V enakem duhu so pisani amerikanski listi: »Szlobodna Rejcs«, »Zvezda Vogrszki Szlovencov« in »Amerikanszki Szlovenczov glasz«, izmed katerih je ta ali oni menda že prenehal. Ta Aleksander Mikola, evangeličanski rojak iz goričanskega Prekmurja, je bil madžarski ekspert za Prekmurje pri mirovni konferenci v Parizu ter se je za branitev Prekmurja v prid Madžarske postavil na stališče, da so Prekmurci poseben narod z imenom »Vendí«, ki nimajo s »Slovenaci« skoro nič skupnega v jeziku in kulturi.³ Dasi ima po naslovu svoje Novine za »slovenski narod«, imenuje svoj jezik »vendski jezik in povzdiguje »vendsko« literaturo in kulturo, smeši pa »slovenački jezik, slovenačko kulturo in slovenačke navade«.⁴

V zadnjih dveh letih so se lotili publicističnega dela tudi jugoslovanski evangeličanci v Prekmurju. Izdajajo kar dva koledarja: »Evangelicsanszki kalendari« in »Dober Pajdas, Kalendarium«. Od novega leta 1923 pa izhaja tudi: »Düsevni Liszt. Mejszecsne verské novine«. Glavni urednik teh listov je evang. župnik Adam Luthar v Pucincih, pomagata mu evang. učitelj v pokoju Janoš Flisar in evang. senjor-župnik Štefan Kovač v Murski Soboti. Tudi v Ameriki izdaja Koledar za slovenske Prekmurce katoliški župnik Horvath.

Razen Kleklovih listov so pisani vsi imenovani listi v madžarskem pravopisu. V letih 1920 in 1921 je izdajala nekaj časa jugoslovanska demokratska stranka v Murski Soboti tednik »Prekmurski Glasnik« v književno-slovenskem pravo-

³ Mikola in Melich sta podpisala izjavo, da se »vendski« jezik ne more identificirati s slovenskim, ravnotako kakor nemški ne s holandskim. Brez podpisa je ogrska delegacija v Varaždinu predložila izjave, da se »vendski« narod ne more smatrati za slovanskega (le peuple wende ne peut pas être considéré comme slave) in da je razlika med »vendskim« in slovenskim jezikom tako velika kakor med francoščino in italijanščino. — Pred internacionalno razmejitveno komisijo, ki je l. 1921 izpraševala obmejne prebivalce, kaj so po narodnosti, so tudi slovenski občinarji monoštverskega okraja, ki so ostali v ogrski državi, rekli, da so »Slovenaci«, niso rekli, da so »Vendí«.

⁴ Tudi Srbohrvati rabijo po nepotrebnem izraz »slovenački« namesto »slovenski«. Zakaj ne pravijo »dalmatinački«?

pisu v prekmurščini. Prenehal je, ker ni imel dovolj odjemalcev. Od l. 1922 pa izdaja in urejuje, menda s podporo od kake strani, nov tednik »Mörška Krajina«, zopet v ogrskem pravopisu, evangeličanski posestnik in gostilničar Štefan Kühar iz Markišavca. Prinaša tudi članke v madžarščini.

Noben evangeličanski list še torej nima književno-slovenskega pravopisa, ker še nima nikake šole čitateljev za seboj, kakor jo imajo Kleklovi listi. Tudi dopisniki teh novih listov še ne znajo dobro prekmurščine pisati, ker se do zdaj niso s slovenščino pisali; zato se pozna, da so nekateri izrazi in celi stavki suženjsko prestavljeni iz madžarščine. Kakor pa Kleklovi listi rabijo vedno bolj književne izraze, tako objavlja »Mörška krajina« v književni slovenščini doposlane inserate že v književni slovenščini in v književno-slovenskem pravopisu. V kratkem času bodo vsi prekmurški listi, ki izhajajo v Jugoslaviji, prevzeli književno-slovenski pravopis in njihov jezik se bo vedno bolj približeval književni slovenščini. Naj bi le opuščali madžarske skovanke, pa rabili vedno le svoje pristnoslovenske besede ter jih s tem upeljevali v književno slovenščino. To bi najlažje storil kak velik prekmurški pisatelj s svojimi klasičnimi deli.

Najpomembnejša prikazen na polju prekmurskega slovstva iz najnovejšega časa pa je proti koncu lanskega leta (1922) izdan madžarsko-prekmurskoslovenski slovar. Spisal ga je prej imenovani Ivan Flisar s tem-le naslovom: »Magyar-vend szótár. Vogrszki - vendiski (vogrszki szlovénszki, sztári szlovénszki) récsnik. Irta: Fliszár János, Budapest, 1922, Hornyánszky V., m. kir. udv. könyvnyomdája.«⁵ Izšel je torej v isti madžarski kraljevi dvorni tiskarni kakor izhaja Mikolova »Domovina«. Obsega v malí osmerki 172 strani. Avtor pravi v uvodu, da ima še štirikrat toliko tvarine nabrane, da pa radi draginje ni mogel vsega objaviti. Slavisti bi morali skrbeti za to, da bo vse prišlo na svetlo.

Menda pod Mikolovim vplivom imenuje tudi Flisar svoj jezik na prvem mestu »vendiški« jezik. Na stvari se seve s tem nič ne spremeni, naj ga imenuje kakorkoli, dasi ima edino izraz »slovenski« ali »stari slovenski« jezik legitimno pravico

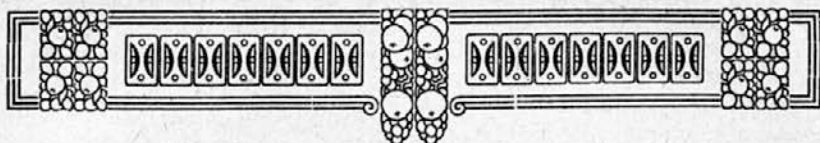
⁵ Dobi se v Prekmurški tiskarni v Murski Soboti, kjer je že l. 1919 izšel »Magyar-vend szótár«.

pri prekmurskih pisateljih. Štajerski in koroški Slovenci so se čutili razžaljene, če so jim Nemci pravili, da so »vindišarji«; in čeravno so imenovali Nemci štajerske »Slovenske gorice« nemško »Windische Bücheln«, ni prišlo še nobenemu Slovencu na misel, da bi jih imenoval »Vindiške gorice«. Tudi madžarski statistikarji so že v zadnjem času rabili namesto »vend nyelv« bolji izraz »szlovén nyelv« za »slovenski jezik« v Prekmurju.

V tem slovarju imamo zdaj zbran lepi prekmursko-slovenski besedni zaklad. Zdi pa se, da je avtorju bolj znan ravenski in goričanski dialekt, ne pa dolenski. Zato ima n. pr. za madžarsko besedo po čudno prestavo »za vüja vdárec«, dočim imamo v dolenskem narečju lepo besedo »plüszka«. Za nekatere besede ima menda vsled madžarskega vpliva ne- navadne izraze; n. pr. anyakönyvvezető« prestavlja z »matrikul szpelávec«, ali hópehely s »sznêzsno perinye« za »snežinke«. Vsled takih nedostatkov Flisarjeve prekmurske besede niso povsem zanesljive. Kljub temu pa bi bilo izredne važnosti, da bi izdal vse zbrano gradivo in s tem obogatil besedni zaklad književne slovenščine.

V Prekmurju imamo torej zopet živahno slovstveno gibanje, kakor da bi se vrnil časi obeh Küzmičev ob dvestoletnici prekmurskega slovenskega slovstva.

Iz našega kulturnega življenja.

Borba o đačke Marijine kongregacije u Hrvatskoj.

Dr. Dragutin Kniewald — Zagreb.

God. 1914 proslavile su u Zagrebu Marijine kongregacije 300 godišnjicu svoga opstanka u Hrvatskoj, a ove godine slave 25 godišnjicu svoga ponovnog uvođenja među srednjoškolsku omladinu. Kongreganisti su redom ponajbolji i najuzorniji daci. Novinskih napadaja na Marijine kongregacije bilo je uvijek, kao što su i pojedini profesori i ravnatelji proganjali kongreganiste. No službeno se s vladine strane nije smetao rad i razvitak đačkih Marijinih kongregacija. Tek je u novije vrijeme zagrebačka vlada stala zahtijevati, da joj se pošalju na uvid i odobrenje pravila novih Marijinih kongregacija među srednjoškolskom mladeži. Time je vlada htjela do promijeni dosadanju praksu, prema kojoj je crkvena vlast osnutak svake nove đačke kongregacije službeno stavila do znanja vladi. Vlada je pomalo *via facti* tražila sve više. Biskupski su se ordinarijati držali pomirljivo. U to je povjereništvo za prosvjetu odredbom od 28. I. 1920, br. 3087, zabranilo i »raspustilo« Marijinu kongregaciju učiteljskih pripravnika u Čakovcu, »dok vlada ne uzme na znanje pravila M. k., koja će se uzeti na znanje, ako se u ničem ne kose s disc. redom i s pravom nadzora, što ga ima ravnateljstvo s učiteljskim zborom vršiti nad učenicima bez ikakova izuzetka«. Sad se više nije moglo sakrivati, da je došlo do otvorenog konflikta, koji je međutim buknuo i u Bosni.

Otvoreni je progon započeo u Bosni naredbom tamošnje zemaljske vlade od 17. januara, br. 198.460/19 IV 2, kojom se pod prijetnjom isključenja iz škole zabranjuje školskoj mladeži kat. vjeroispovijesti biti učlanjen u Marijinoj kongregaciji. Novine su svojedobno donijele vijest, da je bosanska vlada uslijed protesta sa strane crkvene vlasti i kat. puka, opozvala ovu naredbu. Ova vijest međutim nije odgovarala istini, te je bosanska vlada svojim otpisom od 20. maja 1920, br. 1709/prez, upravljenim na dekana M. Bekavca u Sarajevu, potvrdila ovu zabranu i opširno je obrazložila. No upuštajući se u pobijanje ovog besmislenog obrazloženja, koje dokumentuje potpuno nepoznavanje katoličkih vjerskih institucija, navadamo doslovce glavne razloge, koji su ponukali bosansku vladu na ovaj korak:

Bosanska zemaljska vlada izjavljuje, da ne može dokinuti svoga naređenja u pogledu Marijinih kongregacija, s ovih razloga:

»1. jer su M. k. pristupačne samo katolicima, dakle separatistička udruženja;

2. jer su politička udruženja, iza kojih stoji Pučka Stranka;
3. što ih vode faktori, koji su potpuno izvan škole i koji su neodgovorni i prema državi i prema školi;
4. što bi se i svim drugim strujama moralo dopustiti, da obrazuju slična duštva, u kome slučaju bi se učinio nemoгуćim svaki rad u školi.«

Radi svog »destruktivnog rada«, kako veli vladin otpis, zabranjene su još i danas Marijine kongregacije svim dacima u Bosni pod prijetnjom isključenja. U doba, kad je izdana ova naredba, pisala je »Hrvatska Obnova«¹ u uvodnom članku, da su M. k. »proučeni i sistemizovani otrov naše omladine, koje iz nje stvaraju nenarodne i fanatične ljude... Pod velom kršćanske pobožnosti, dresirala se je kolačima, pritiskom siromaštva i terorom kateheta naša omladina za ljude... koji osvetničkim bijesom mrze našu braću Srbe... M. k. su bile i biće vjersko-politička udruženja.«

I u Banovini je slobodnozidarska štampa pravila pritesak na vladu da dokine dačke kongregacije. Kao prvoborac protiv kongregacija nastupio je naročito dr. Dragutin Prohaska u »Jugoslavenskoj Obnovi — Njivi«.² Iznaša iste argumente, kao i bosanski povjerenik za prosvjetu Šćepan Grdić i »Hrvatska Obnova«. »Jug. Obnovi — Njivi« pridružiše se gotovo svi demokratski listovi, »Slobodna Tribuna« i otpali svećenici oko »hrvatske katoličke crkve«.

Katolici su u Bosni energično prosvjedovali, a i u Banovini se digla čitava katolička javnost na obranu Marijinih dačkih kongregacija uopće, a naročito onih, koje su bile progonjene (Čakovac, Gospić, Ogulin, Karlovac, Brod). Vladi je to bilo neugodno, pa je tadani povjerenik za prosvjetu u Zagrebu dr. Bazala zamolio zagrebačkog nadbiskupa, da sazove konferenciju vlade i kateheta o Mar. kongregacijama. Nadbiskup dr. Bauer pozvao je na tu konferenciju i članove središnjeg odbora »Saveza Marijinih kongregacija«, a svojim je teologom imenovao P. J. Vrbaneka, D. J., tajnika S. M. K. Konferenciji, koja se održala 14. VII. 1920, prisustvovalo je mnogo kateheta i upravitelja M. k. Vladu je zastupao dr. Bazala i dr. Bosanac. Prisutni su bili biskupi dr. Njaradi i dr. Lang.

Na sjednici središnjeg odbora »Saveza Marijinih kongregacija« i zagrebačkih upravitelja dne 28. lipnja 1920 stvoreni su slijedeći zaključci, kojima se označuje javnopravni položaj M. k., što su ga upravitelji M. k. zastupali na konferenciji:

1. Savez M. K. šalje svoje odaslanike na konferenciju kateheta i zastupnika zemaljske vlade samo da razjasni javnopravni odnos kongregacije, a ne da onđe prima od svjetovne vlasti upute ili odredbe o svome radu, jer mu je u tome prema crkvenom pravu i općim pravilima kongregacija mjerodavan samo crkveni autoritet. Can. 1322. § 2; C. 1553.

¹ Sarajevo 11. VII. 1920.

² 1920, br. 17, str. 369: »O klerikalizmu u školi«.

2. Crkva kao Bogom određena odgojiteljica čovječanstva ima pravo osnivati kongregacije kao i druga vjerska društva za sve staleže i svaku dobu svojih vjernika. C. 684—725. Concord. art. I.

3. Pristup u kongregaciju je stvar savjesti i slobodne volje pojedinca, ako je uvjeren da mu to pomaže u vlastitom usavršavanju, pa ga u tom ne smije nitko sprečavati, niti mu to za zlo uzimati.

4. Marijine kongregacije za školsku mladež nalaze se u položaju poštenog posjednika, pa ih se ne može lišiti njihovih prava, a da se time ne povrijede: osobna sloboda, roditeljska vlast i sloboda Crkve u njihovoj opravdanoj djelatnosti. (300 i 23. godišnjica. Conc. art. V., XXVIII i Rausch. Nota 19. i 20. Zakoni od 74. i 88. ne isključuju, a praksa potvrđuje.)

5. Marijine kongregacije na srednjim školama su u sadanje vrijeme to potrebnije, što se upravo njima osigurava vjerski i čudoredni uzgoj mladeži, budući da one okupljaju učenike dobre volje te im pomažu u život provesti nauk i upute vjeroučitelja te tako primjerom potiču sve, da po vjeri žive. Napose udovoljuju one težnji sposobnijih da se usavrše, na što ne dopijeva skupna obuka ni odgoj. A takav uzgoj jest i želja kršćanskih roditelja. Vidi 11. rezoluciju kateh. sast. g. 1919.

6. Budući da je Marijina kongregacija strogo crkvena ustanova, to priznaje samo crkveni autoritet kao nadzorni, a po njemu se mogu drugi, do kojih stoji, uputiti o njezinom radu. Canon 690.

7. Marijinim kongregacijama temelj su svemu radu »Opća pravila«, što ih je izdala vrhovna crkvena oblast, kojima ne smije ni jedna kongregacija ništa protivna dodavati, a ni bitno dopunjavati. Opća prav. § 16.

8. Marijine kongregacije niti se smiju baviti niti se bave politikom, a još manje strančarstvom; goje pak rodoljubnu svijest samo kao značajku kršćanskog karaktera, vežući sve članove u bratskoj ljubavi i prenoseći tu ljubav na sve sugrađane. Vidi »Vjesnik M. K.« 1917 br. 10; 1920 br. 2.

9. Imetkom svojim, što ga kao pravne osobe mogu steći, razpolazu M. K. same, pod nadzorom ipak duhovne oblasti, kojoj jedinjoj pripada pravo da odlučuje njime u slučaju prestanka kongregacije. C. 691. coll. c. 100. Wernz, Jus Decret. III. 709.

10. Mjesto sastanka M. K. je crkva u kojoj je utemeljena, te prostorije, što ih upravitelj kongregacije sporazumno s duhovnom oblastí odredi prema prilikama mjesta. Congr. Indulg. 11. XI. 1903. Mulan, M. K. n. 45.

11. Bez upravitelja, koga imenuje samo kompetentna duhovna oblast, ne drži se ni jedan sastanak M. Kongregacije ni njezinih sekcija kao ni odbora; njegova je pak prisutnost dostatna. C. 698, § 1. c. 715.

12. Savez M. K., a ni kongregacije u opće ne preuzimlju odgovornosti za čine pojedinih svojih članova u djelokrugu, koji ne

spada pod njezina pravila; ako pak radi ma gdje proti pravilima kongregacije to se iz nje isključuje.

Konferencija je bila vrlo burna. Povjerenik za prosvjetu dr. Barala istaknuo je, da je »školska mladež, gdje god se nalazila, pod nadzorom školske oblasti. Unutar škole ne može biti ustanove, koja nema sa školskom oblasti nikakove veze. Kongregacije, u koliko proširuju svoj djelokrug na literarne sastanke, svjetovnog su karaktera.« Vlada je tražila vrhovni državni nadzor nad dačkim Marijinim kongregacijama »ne moralno, nego administrativno«. Dr. Lončarić je predložio, neka se pravila šalju na uvid vladi, a državna vlast neka ima uvid u rad M. K. preko članova prof. zbora, kojima je kao prijateljima mladeži, ne kao nadzornicima kongregacije, pristup u M. K. svagda slobodan. Zastupnici vlade tražili su nasuprot uporno »vrhovni državni nadzor«. Što više, kad je pala primjedba, neka taj nadzornik bude kateheta, izjavili su zastupnici vlade, da se »prije svega imade prihvatiti načelo vrhovnog državnog nadzora«, a tek onda da će se riješiti lična pitanja. Nakon burne se debate vidjelo, da je sporazum nemoguć, pa se konferencija razišla. Vlada je začas još pustila status quo, jer su — kako se čini — svećenici, članovi »Hrvatske Zajednice«, utjecali na dra Bazalu da ne tjera mak na konac, a i ja sam lično bio kod dra Bazale polovicom rujna 1920 i pokazao mu originalna statuta komunističnih organizacija i od ministra Pribičevića potvrđena pravila Saveza Jugoslavenskih Srednješkoljskih Udruženja. Tražio sam i za katoličke dačke organizacije — ravnopravnost s komunističkim i slobodoumim. Dra Bazalu iznenadili su ovi dokumenti i on je zatraženu ravnopravnost, uz neke klauzule, i zajamčio.

Takovo je stanje potrajalo, dok nije povjerenik za prosvjetu dr. Alaupović otpisom od 8. XI. 1921, br. 47.267, obustavio djelovanje Mar. kongregacije učenika male realne gimnazije u Otočcu, koja je kanonski osnovana dekretom senjskog biskupskog Ordinarijata od 14. X. 1921, br. 2854. Da se vidi, što vlada zahtijeva, donášamo izvorni prepis vladinog otpisa:

Povjereništvo za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji. — Broj 47.267/1921. — Predmet: Otočac realna gimnazija, osnutak Marijine kongregacije. — Ravnateljstvu male realne gimnazije u Otočcu.

U riješenju tamošnjega izvještaja od 23. oktobra 1921, broj 59, otpisuje se, da po § 21. disciplinarnog reda propisana ovamošnjom naredbom od 27. septembra 1918, broj 28.416, učenicima nije dopušteno, da društva među sobom sklapaju niti da budu članovi u društvima od drugih osnovanima. Prema tome neka ravnateljstvo pozove učitelja vjere u tome zavodu Josipa Banića, da smjesta obustavi svako djelovanje Marijine kongregacije, koju je on sam na svoju ruku osnovao na tom zavodu.

Ako pak rečeni učitelj vjere želi, da osnuje Marijinu kongregaciju u tome zavodu, ima prema ovdješnjem pozivu od 8. jula 1921, broj 23.150, da ovamo podnese putem toga ravnateljstva jedan prijepis pravila kongregacije, koju kani osnovati. Ta će pravila kr. zemaljska

vlada, povjereništvo za prosvjeto i vjere, uzeti na znanje, ako u njima ne bude ništa, što bi se kosilo s disciplinskim redom za srednje škole i s pravom nadzora, što ga ima ravnateljstvo s učiteljskim zborom vršiti nad učenicima u zavodu bez ikakova izuzetka. S toga valja rečenoga učitelja vjere upozoriti, da u pravilima mora biti svakako ustanova, da kongregacija stoji pod nadzorom ravnatelja zavoda, da ravnatelj ili koji član učiteljskog zbora kao ravnatelj zamjenik može doći na svaki sastanak. S toga se ima ravnatelju unaprijed i pravodobno najaviti svaki sastanak. Nadalje ima doći u pravila ustanova, da članovi kongregacije ne smiju između sebe sakupljati novac bez dopuštenja ravnatelja zavoda (§ 14. disciplinarnog reda), pa onda, da se sastanci kongregacije ne smiju držati na drugom mjestu nego u školi u sobi, koju će ravnatelj odrediti. — U Zagrebu, dne 8. studenoga 1921. — Za pokrajinskog namjesnika: Alaupović v. r. —

Tako je redom obustavljen rad đačkih Marijinih kongregacija u Križevcima, Ogulinu, Gospiću, Senju, Zagrebu itd. Vlada se Jurja Demetrovića 2. listopada 1922 pod br. 41.381 obratila naročitom okružnicom na ravnateljstva srednjih (i katoličkih konfesionalnih) škola: »Posljednih se godina u više zavoda dogodilo, da su se protiv jasnih ustanova § 21 i 22 disc. reda osnovala učeničke M. k. U povodu toga poziva se ravnateljstvo, da odmah ovamo izvijesti, ima li u tom zavodu M. k., a ako ima, kad je osnovana i kojim riješenjem, tko joj je nastojnik, kada se i gdje obdržavaju sastanci, pa tko nadzire njen rad. Naročito treba izvijestiti, koliko je i kako vršio nadzor ravnatelj s učiteljskim zborom.«

Još tijekom listopada i studenoga »ukinula« je vlada neke kongregacije, jer nisu njezinim odobrenjem osnovane, a ostalima je redom obustavila rad. Što više, vlada izričito traži u ovim otkisima pravo nadzirati M. kongregaciju kao čisto vjersko udruženje i dodaje zahtjev, da svaki kongreganista mora imati dozvolu od roditelja. Svi su ovi otpisi pisani i dostavljeni s velikom žurbom i tražila se hitna provedba svih ovih odredaba.

Sveukupni je katolički episkopat SHS na svojoj konferenciji 30. IV.—6. V. 1921 »potpuno usvojio stanovište S. M. K., da su Marijine kongregacije, kao vjerska društva, dio dušobrižničke službe i da prema tomu potpadaju pod isključivu kompetenciju i nadzor katoličke Crkve.«³ U svojim je protestima i memorandumima, poslanim vladi i kruni, episkopat često ponovio ovu izjavu i potužio se na progone Marijinih kongregacija. U »crkvenom broju« Nove Evrope opet je zagrebački nadbiskup dr. A. Bauer istaknuo pred svom javnošću, kako se »u stvari učeničkih Marijinih kongregacija sprečava pastoralno djelovanje katoličke Crkve, ili joj se nameće tutorstvo državnih organa.«⁴

I katehetski se kongres u Zagrebu 1922 u svojim rezolucijama osobito živo zauzeo za progonjene đačke Marijine kongregacije.⁵

³ Kat. List 1921, br. 19, str. 219.

⁴ Kršč. škola 1922, 30.

⁵ Kat. Crkva i država, »Nova Evropa« 1923, br. 1, str. 8.

Ali sve uzalud! Jedini odgovor na sve to bilo je ukidanje i obustavljanje djelovanja dačnih Marijinih kongregacija u Banovini. Tada je katolička javnost u Banovini odlučila, da pred čitavim svijetom žigoše postupak vlade. To je učinjeno u Kat. Listu 1922, br. 48: *Nouvelle violation des droits de conscience des catholiques en Yougoslavie — Progon dačkih M. kongregacija* (str. 573—578) i u *Vijesniku Mar. kongr.* 1923, br. 1, str. 20—23: *Progonjene Marijine kongregacije*. Tu je kratko i jezgrovito sakupljeno sve, što je bilo u raznim protustima i člancima rečeno. Tu je prikazan pravni položaj dačkih M. k. prama školskom disciplinarnom redu i primjenjivanje § 21. i 22. disc. reda sa strane vlade:

1. Kao duhovne udruge može Marijine kongregacije osnivati, nadzirati i dokidati jedino duhovna oblast prema kanonu 690. A to i čini ili biskup sam ili po svom biskupijskom upravitelju Mar. kongregacija. Svjetovna pak vlast prelazi sasvim granice svoća zakonitog djelokruga, kad se miješa u stvar kongregacija; a tko drži, da su njezinim odredbama kongregacije doista i ukinute, pokazuje samo grubo neznanje.

2. Pravila su Mar. kongregacija za cijelu Crkvu jedna te ista; a naš je Episkopat odobrio, e da se predusretne svakoj teškoći, da Mar. kongr. u nas ne će tim općenitim pravilima dodavati nikakvih posebnih (mjesnih) pravila. Tražeći sad »Pokraj. Uprava« za sebe i za školska ravnateljstva pravo prosuđivanja tih jedinih pravila Mar. kongr., stavlja sebe sudinom duhovnih stvari nad Crkvom.

3. Marijine kongregacije ne boje se ničijeg nadzora, dapače im je mila prijateljska ruka odgojitelja mladeži, čiji ugled one visoko drže i onda, kad ga osobne mane teško kompromituju. Otklanjaju ipak svjetovni nadzor načelno: a) jer je nezakonit na duhovnom polju; b) jer je štetan, budući da su kongregacije stvar savjesti, a te ne spadaju pred profesore; pogotovu pak ne pred bezvjerske profesore, koji bi po odredbama »Pokrajinske Uprave« također taj nadzor vodili.

4. Sastanci Mar. kongregacija drže se po pravilu u crkvi ili kapei; tih pak većina srednjoškolskih zavoda i ne ima u školskoj zgradi ili se u njima ne može čuvati Svetotajstvo i ne mogu biti kongregaciji na porabu.

5. Propisi disciplinarnoga reda, na koje se »Pokr. Uprava« pozivlje, upereni su proti čimbenika, koji nemaju prava na odgoj mladeži. Crkva pak ima to Bogom joj dano pravo, koje joj priznae i isti — inače slobodnjački — školski zakon od g. 1888.

To predpostavlja i isti disciplinarni red. Dok u § 22. točno označuje, da može ravnateljstvo zavoda dopustiti udruženja u svrhe književne, umjetničke i športske, nigdje se ni ravnateljstvu ni »Pokrajinskoj Upravi« ne pripisuje pravo »dopuštati« ili »ukidati« duhovna udruženja. To je posvema prepušteno Crkvi, kako je i prije bilo na osnovu konkordata art. V. i XXVIII. Rausch. Nota n. 19. i 20. To su vazda priznavale i političke vlasti (Vidi: Smrekar, Priručnik II. 976.). To

nam je pravo i čl. 12. Ustava zajamčeno (Vidi: B. savjetnik Galić u 10 br. 1922. »Mjesečnika prav. društva«).

Pripominjem još samo, da je § 21. i 22. školskog disciplinarnog reda za Hrvatsku i Slavoniju preuzet iz austrijskog disciplinarnog reda. Prema naredbi Landesschulrat-a u Donjoj Austriji od 4. VI. 1907, br. 2014. 4. I. i 19. VII. 1911 »Marijine se kongregacije, kao udruženja s čisto vjerskim ciljem, po svojem sustavu i organizaciji nemaju smatrati društvom u običnom smislu riječi, tako, da se zabrana disciplinarnoga reda i druge slične odredbe, koje zabranjuju đacima da budu članovi društava, ne može jednostavno primijeniti na Mar. kongregacije... a treba isključiti i svaku odredbu, kojom bi se omladina sprečavala u svojevrijednom izvršavanju vjerskih čina. Razumije se samo po sebi, da rad M. k. ne smije biti u protimbi s propisima i duhom disc. reda i da ne smije slabiti rad i zadaću škole...«⁷ To je bilo prije prevrata. A 10. II. 1921, Z. 201, izašla je po odredbi socijalnodemokratskog Stadtschulrata u Steyru naredba, kojom se đacima zabranjuje biti u M. k., jer da su M. k. društva kao i sva druga. No o.-ö. Landesschulrat obratio se na vladu i upitao, da li se M. k. imadu doista smatrati običnim društvima, koja su đacima zabranjena § 78. austrijskog disc. reda. Vlada je odgovorila negativno, te je Landesschulrat ukinuo gornju zabranu »budući da nije osnovana na zakonu«.⁸

6. Sama svjetovna školska vlast radi protiv ovim propisima disciplinarnoga reda.

a) Kad su g. 1919 komuniste širili svoje ideje i među srednjoškolskom mladeži u tako zvanim »đaćkim vijećima«, vlada je dobro znala za taj pokret i — blago rečeno — indirektno ga podupirala. Hrvatska je vlada ne znajući, da se iza »đaćkih vijeća« skrivaju komunisti — uvela »đaćka vijeća«, recte komunističke đacke sovjete u sve srednje škole, protiv volje ozbiljnih nastavnika. Glavni su zahtjevi komunističkih đaćkih vijeća: »O svim pitanjima, koja se tiču omladine, ima jedino ona sama da odlučuje, isto i da nadzire starije, koji s njom saraduju. Postavljanje đaćkih vijeća u svim osnovnim, srednjim i visokim školama, koja će imati najvišu kontrolu nad školskim radom.« Đaćka vijeća u hrvatskim srednjim školama nijesu bila nikakova đaćka samouprava po američkom ili Foersterovom uzoru, nego jednostavni đaćki revolucionarni sovjet, koji je u zgodnom času trebao da preuzme svu vlast nad školama u svoje ruke, pa da se onda složi s radničkim i vojničkim sovjetom.⁹ Posvuda su ta »đaćka vijeća« navijestila žestoki boj katoličkom vjero-

⁷ Die Fahne Mariens, Wien, 1918, 58.

⁸ Der Gemeindevertreter, Wien, 1921, 147.

⁹ Isp. Dr. D. K., Komunizam u Jugoslaviji, čas 1920, 227; Dr. D. K., Priprave za diktaturu proletarijata u Jugoslaviji, čas 1920, 309.

nauku, a uz to su nastojala, da dobiju i disciplinarnu vlast u svoje ruke. Svemu je tomu u prvo vrijeme pogodovala hrvatska vlada. Tomu su se postupku čudili ne samo katolički katehete, nego i svi ozbiljni nastavnici i pedagozi.

Tek kad je dačko vijeće u Bjelovaru došlo u sukob s tamošnjim ravnateljem, pa kad je dačko vijeće bjelovarsko pozvalo sva ostala dačka vijeća i škole na generalni štrajk i otvoreni otpor, počela je hrvatska vlada potiskivati »dačka vijeća«, što ih je sama uvela i saglasila se s njima, ne shvativši u prvom času njihovih konačnih tendencija.

b) U novoj šk. god. 1919/20 nije bilo više dačkih vijeća, jer nisu bila proizašla iz realnih potreba i općenite volje srednješkolskog društva. Daštvo se pomalo počelo opet primirivati.

Komuniste su suzili svoj krug i intenzivno nastavili revolucionisanje društva i u vjerskom i u državnom pogledu na pučkim, srednjim i visokim školama. Osnivale su se mnogobrojne komunističke omladinske organizacije, u koje su bili učlanjeni brojni srednješkolci. Cilj je tih organizacija glasom čl. 2. njihova statuta, objelodanjenog u »Crvenoj Zastavi« 1. VII. 1920, 170—172: »vaspitanje za borbu proleterske revolucije...« Taj se cilj prema čl. 3. tog statuta postizava među inim »učješćem u političkim i ekonomskim akcijama zajedno s revolucionarnim proletarijatom, kao: generalnim štrajkovima, uličnim manifestacijama i demonstracijama i najzad oružanim sukobima«. I čitavu tu akciju nijesu komuniste ograničili ni na samu srednješkolsku mladež, već su je proširili i na pučke škole od Beograda do Sarajeva, od Niša do Zagreba. Međutim je došlo do generalnog štrajka, do »Obznane« i konačno do atentata Ilije Alijagića. Ubojicu ministra Draškovića nagovorili su na atentat trgovački akademici Rodoljub Čolaković i Dimitrije Sopandić.

c) Ministar prosvjete odobrio je 4. II. 1921 pod br. S. W. 1221 pravila »Saveza trezvene mladeži«, koji ne stoji ni u kakvoj vezi sa školom, a pogotovu ne stoji pod nadzorom školskih oblasti, nego ga glasom § 1. i 11. nadzire Jugoslavenska Velika Loža J. O. G. T.¹⁰ Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu pozvala je 10. X. 1921, br. 144/622/21/IV.—1, sve direkcije škola, da potaknu društvo, da što više stupa u kolo »Trezvene Mladeži«.

d) Pokrajinska uprava za Hrvatsku dozvolila je izlaženje srednješkolskog lista »Savremenik jugoslavenskih đaka«.¹¹ Tu se kupe srednješkolci, koje se »uzdigoše nad ljudske moralne bajke«, koji pjevaju »o puti bijeloj u stadiju čeznuća, o poljupcima vrućim i slatkoći grijeha, o slatkosti mesa žene...«, koji kliču: »Raspeti, pobijedila je plava Noć«,¹² ali koji i priznaju, u kakovo je grozno stanje dovela ova pobjeda njihovu mladu dušu.

¹⁰ Independent Order of Good Templars zabranjen je dekretom S. Off. P. VIII. 1893. (Coll. C. de Prop. Fide n. 1845.)

¹¹ Isp. Savr. j. d. 1921, br. 2, str. 16.

¹² Ib. 10.

Hijacint Petris:

MOJA DUŠA.¹³

I moja je duša bila nekad sjajna	Nekada je bila sveta i brez strasti.
Kao ona zora rumena i žarka.	Čista kao oni ljiljani beli,...
Moja je duša, negda puna ideala,	A sada je blatna, bolesna i slaba,
Moja duša sad je bol, jecaji — varka.	I još tome žedna užitka i slasti!

Ah! Moja je duša bila kao ruža,
 Cvetala je puna radosti i sreće.
 A sada je puna otrova i žuci,
 Pogažena ko cvet, koga niko ne će.

e) I »Preporod«, glasilo »Saveza Jugoslavenskih Srednješkolskin Udruženja«, pun je »slasti ženskoga tela i pijanstva ljubavi, pun pobjede Venere i Baka nad Raspetim«. ¹⁴ Ovaj je Savez J. S. U., koji glasom § 2. svojih statuta čitav svoj rad temelji na slobodnoj misli, i koji ne pozna nikakova nadzora školske oblasti nad svojim radom, potvrdio ministar prosvjete 18. XI. 1919, br. 19.753, ne tražeći nikakova nadzora. ¹⁵ Prvi su sastanak imala sva ona udruženja u Ceiju 1919, drugi u Varaždinu i Mariboru 1920, treći u Beogradu 1921, a četvrti 28., 29. i 30. lipnja 1922 opet u Beogradu, kako javljaju oni sami u listu zagrebačkih fašista, »Pokretu«, 1. VI. 1922 i u »Preporodu« V., br. 1, str. 12. U Varaždinu je na glavnoj skupštini u pravila umetnuta rezolucija 5 c), da »S. J. S. U. radi na oslobođenju od tradicionalnoga posmatranja na svijet i život, a zamjenjuje ga naučnim, evolutivnim, realnim«. Tako nadopunjena pravila odobrio je Ministar prosvjete Pribičević riješenjem S. N. Br. 15.898, S. 735, 23. X. 1920. — Na II. kongresu S. J. S. U. u Beogradu 11., 13. i 14. VII. 1921 prihvaćena je ova rezolucija o vjeri: »S obzirom na potrebe našeg narodnog ujedinjenja SJSU protestuje protiv održavanja religijske nastave u našim srednjim školama, kojim se međ omladinom rasipa najviše onoga, što smeta da se provede potpuno jedinstvo. Isto tako protestuje protivu klerikalnih pansiona, ... u kojima mladi ljudi silom postaju sveštenici. Tražimo, da se svi ti pansioni i imanja, sa kojih se oni izdržavaju, odvrgnu iz svešteničkih ruku i pređu pod državnu upravu. Omladina naročito protestuje protivu nasilnog teranja u crkvu i ispovedanja i traži apsolutnu slobodu verskih obreda.« Spominjem usput, da je primljena i ova rezolucija o profesorima: »Na mnogim su mestima direktori i profesori ometali rad ovog Saveza; molimo Ministarstvo Prosvete, da utiče na nastavnicičke zborove, da naša pravila respektuju, da uzajamno s nama rade i da ne čine smetnje našem pokretu, kao što je to dosad bio slučaj.« ¹⁶

f) Raspisom ministra prosvjete od 19. I. 1920, O. N. 374, »stavlja se direktorima i nastavnicima škole do znanja, da nadzor i uprav-

¹³ Ib. 3.

¹⁴ III., 1921, br. 4, str. 61.

¹⁵ § 28 glasi: Profesorjem je dovoljena udeležba pri sejah... Profesori imaju posvetovalno pravico.

¹⁶ Preporod, 1921, 2, br. 1, str. 12, 13.

ljanje Sokolskim naraštajem spada u djelokrug sokolskih društava, župa i Saveza«. Pa to se i provodi i to tako, da Sokolstvo temeljem ovog raspisa isključuje svaki nadzor škole i nastavnika nad držanjem sokolskog đakčkog podmatka i to ne samo u sokolani, nego i na sokolskim pijankama. Ravnajući učitelj više škole Vrabec, učiteljica Plenar i učitelj Cesarec premješteni su iz Djakova kazne radi, jer su zatvorom kaznili dječake i djevojčice više škole, koji su protiv zabrane svojih učitelja ostali na sokolskoj zabavi 2. II. 1921 plešući preko ponoći, a neki se i opili, te ih je krčmarica morala odstraniti.

Zagrebačka je školska mladež morala, protiv svoje i svojih roditelja volje, a prisiljena nekim učiteljima i vladinim odredbama, aktivno prisustvovati vojničko-sokolskom sletu zagrebačke sokolske župe u Maksimiru 1921 i 1922, koji je bio bojkotovao od čitavog zagrebačkog građanstva.

Dok je vlada tražila vrhovni nadzor nad crkvenim uzgojem u kongregacijama, odrekla se svakog nadzora nad đaštvo u Sokolu, premda često i sama mladež osporava moralnu vrijednost i pedagošku spremu sokolskih prednjaka, kojima je predan sav nadzor nad sokolskim đakčkim podmlatkom.

Prema čl. 71. nacrtu novog zakona o srednjim školama »mogu učenici jedne srednje škole obrazovati jedno ili više udruženja u cilju intelektualnog, moralnog, estetičkog i zdravstvenog usavršivanja. Pravila svakog udruženja odobrava Nastavnički Savjet«. I ovdje se ne daje državnoj školskoj vlasti nakakovo pravo dopuštanja ili nadziranja vjerskih i crkvenih đakčkih udruženja.

No svi ti razlogi, premda tako očevidni, ništa ne bi koristili, da se nije promijenio režim. Novi ministar prosvjete izdao je, kako čujemo, odmah naredbe, da se ukinu sve mjere protiv kongregacija. A novi povjerenik za prosvjetu i vjere u Zagrebu upravio je tako reći na dan nastupa svoje službe ravnateljstvima svih srednjih i viših pučkih (djevojačkih) škola u Hrvatskoj i Slavoniji ovu okružnicu:

»Pitanje Marijinih kongregacija u školama crkveno je političke prirode, te se prema tome imade rješavati sporazumno između državne i crkvene vlasti. Zato ovim određujem, da kongregacije u školskim zavodima mogu do konačnoga uređenja toga predmeta nesmetano dalje djelovati na onaj način, kako su radile do ovdašnjih odredaba, kad je učenicima u nekim zavodima zabranjeno sudjelovanje u kongregacijama, dok se ne ispune stavljani uvjeti. Ujedno priopćujem, da sam odredio, što je potrebno, da se što prije započnu pregovori o tom predmetu između državne i crkvene vlasti. — U Zagrebu, dne 1. siječnja 1923. — Povjerenik za prosvjetu i vjere: Dr. Stjepan Bosanac v. r.«¹⁷

Ovim je tako reći programatskim činom novoga povjerenika otvoren put do sporazuma. G. povjerenik zamjernom značajnošću

¹⁷ Nar. Nov., d. I., 1923.

priznaje, da je vlada Jurja Demetrovića postupala protuzakonito i nepravедno, pa je opozvalo sve odredbe prijašnjeg režima protiv kongregacija. Ujedno je novi g. povjerenik voljan, da to pitanje riješi u sporazumu s crkvenom vlašću. Katolički pak episkopat rekao je već jasno, da su M. k. kao vjerska udruženja, dio dušobrižničke službe i da prema tomu potpadaju pod isključivu kompetenciju i nadzor katoličke Crkve.

Mi se dakle ne možemo složiti s mnijenjem g. povjerenika, da je pitanje M. k. »u školama« (bolje: pitanje đ a č k i h Marijinih kongregacija) crkveno-političke prirode u strogom smislu riječi, jer kongregacije nijesu školska ustanova, nego slobodno vjersko i crkveno udruženje katoličkih đaka. Crkvi će ipak biti samo drago, bude li i državna školska vlast pokazala zanimanje za vjerski uzgoj školske mladeži.

Na prijedlog Saveza Marijinih kongregacija imenovao je već zagrebački nadbiskup dr. Bauer dra. Lončarića diecezanskim upraviteljem M. kongregacija. A i drugi su biskupi zamoljeni, da imenuju diecezanske upravitelje, u koliko već nisu imenovani. Ti će diecezanski upravitelji zajedno sa S. M. K. bditi nad tim, da se sve, a naročito đačke Marijine kongregacije tačno drže općih statuta M. k. Posebna pravila smiju sadržavati samo: ime, kongregaciju, zaštitnika, mjesto, crkvu, stalež kongreganista. Mislim, da se može ići vladi toliko ususret, da joj crkvena oblast jednom za uvijek stavi do znanja opća pravila M. k. i gornje odredbe, a isto možda da Ordinarijat vladi stavi do znanja osnutak svake nove đačke Mar. kongregacije. Ali to je, po mom mnijenju i maximum susretljivosti. Daljnih se koncesija u smjeru kakova mu drago n a d z o r a ne može dati. Non possumus! U ostalom i posve bez obzira na poseban vjerski i crkveni karakter Mar. kongregacija, držimo, da nova vlada ne će zahtijevati od Mar. kongregacija, što ne zahtijeva ni od Saveza Jugoslov. srednješkolskih udruženja ni od Sokolstva. Pomirljiv ton i sve držanje novog povjerenika daju nam jamstvo za to.

U drugu ruku treba, razumije se, da se svi pozvani crkveni čimbenici pobrinu, da Marijine kongregacije, naročito đačke, budu i ostanu ono, što po svojim ustanovama moraju biti: duhovno udruženje katoličke elite s jedinom svrhom: vlastito posvećenje u svome staležu i kršćanski apostolat prema svome staležu. Možda su ovi progoni prst Božji, da treba više brige i mara posvetiti duhovnoj obnovi, vjerskom životu, a manje nekim i nekim sekcijama. Prema svojim pravilima imade kongregacija pravo osnivat i sekcije, koje služe i pomažu glavnoj svrsi kongregacije. Isključena je svaka politička sekcija kod svih kongregacija, naročito kod đačkih. Bez v a l j a n o v o d e n e literarne sekcije teško je zamisliti đ a č k u kongregacija. Neka bude i glazbena i socijalna sekcija, jer kongregacija treba da pjeva i da gleda Boga ne samo u crkvi, nego u svim životnim pojavama, da čitav život prosuđuje prema katoličkim načelima. Ali upravo zato još je kud kamo važnija euharistijska, misijska, apo-

logetska sekcija.¹⁸ A onda, razumije se, dak se kongreganist u z g a j a , on reformira, ali s e b e , ne Evropu...! Dak-kongreganist ne smije nikada preuzimati ulogu i poslove odraslih, gotovih ljudi. Bitna je značajka Mar. kongregacije, da je duhovno i stališko udruženje.

Bivši predsjednik Jugoslavenske Akademije, sveuč. prof. Tomo Maretić, prigovara kršćanstvu, da je preslabo u borbi sa zlom. »Mnogo ima kršćana, osobito među inteligencijom, koji ni malo ne vjeruju ni u nebo ni u pakao, ali mnogo je više takovih, koji u to dvoje vjeruju samo u teoriji, a u praksi žive tako, kao da kršćanska vjera ne zna ništa ni o nebu ni o paklu. To je isto tako, kao što je sa Hristovim naucima: veliki dio kršćana u teoriji priznaje, da treba ljubiti bližnjega svoga kao samoga sebe, pače i neprijatelje da treba ljubiti, da svaku uvredu i nepravdu treba svaгда oprostiti, ali u praksi rade kršćani sasvijem drukčije...«¹⁹ Zato predlaže Maretić da se uvede u škole neke vrste laički, neckveni moral. Maretić doduše zaboravlja, da to nije krivnja Kristove nauke ni Crkve, nego ljudske prirode i onih tamnih sila, koje priječe, da Kristova nauka prožme čitav život... No Marijine kongregacije treba da uzna stoje, da kongreganisti i kongreganistice ne budu ubrojeni u ovu vrstu kršćana, »koji se hvale zakonom, a prijestupom zakona sramote Boga, te zbog njih hule neznabošci ime Božje.«²⁰ Dačke Marijine kongregacije ne uzgajaju »političkih«, »književnih«, »socijalnih«, »modernih« katolika, već one uzgajaju katolike: »in omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, verbum sanum, irreprensibile: ut is, qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.«²¹

Narodnostno-politična vprašanja.

I v a n K r e k , *Les Slovènes*. Traduit par A. U. Avec deux cartes. Librairie Félix Alcan. 108, Boulevard Saint-Germain, Paris 1917. — To je prevod odstavka o Slovencih v knjigi: Kroatien und Slowenen. Zwei Darstellungen von Andreas Milčinović und Johann Krek. (E. Diederichs, Jena 1916). — Za spis o Slovencih je naprosil l. 1915 Kreka nemški pisatelj dr. Karl Nötzel, ki je izdajal zbirko: Schriften zum Verständnis der Völker. Krek je knjigo redigiral in ji napisal politični del, kjer utemeljuje idejo v nastopnem letu 1917 podane majniške deklaracije. Sodelovali so dr. Mal (za zgodovinski del), dr. Šarabon (zemljepisni del), dr. Grafenauer (slovstvena zgodovina), ing. V. Remec (industrija) in A. Kralj (zadružništvo). Knjiga je bila med vojno zaplenjena. Na francoski jezik je bila prevedena

¹⁸ Isp. Sessiones moderatorum M. C. Romae 1922. 24. V. — Roma 1923. 8—13.

¹⁹ Jug. Njiva 1922, II., br. 6, str. 284, 285.

²⁰ Rom. II. 23, 24.

²¹ Tit. II. 7.

že l. 1917. To dejstvo je bilo meni — in mislim, da sploh naši širši javnosti — do zadnjega časa neznano. Knjižo mi je pokazal v francoskem prevodu častnik, ki je prišel po predoru pri Kobaridu l. 1917 v Videm na Laškem, komaj da je bilo civilno prebivalstvo zapustilo mesto. V zapuščenem stanovanju italijanskega odvetnika in pisatelja je bila velika knjižnica. Častnik si jo ogleduje in prva knjiga, ki jo vzame v roke, je Ivan Krek, *Les Slovènes*. Vprašal sem založnika v Jeni, kdo je spis prevedel. Založnik je odgovoril, da mu sploh ni bilo znano, da je del knjige iz njegove založbe izšel v prevodu; s tem so se kršile sicer njegove založniške pravice, a je stvar premalenkostna, da bi radi tega storil kake korake. Alcan v Parizu je pa dobil prevod od neke organizacije, ki mu pa ni navedla prevajalčevega imena. O postanku lične knjižice, ki obsega 85 strani lepega tiska, bi bržkone vedeli kaj povedati naši ljudje, ki so bili v emigraciji. V prevodu je izpuščenih par mest, kjer se govori o habsburškem okviru.

I. D.

Dr. M.: **Jugosloveni, Slovani in Jugoslovani**. Ponatisk iz »Novih Zapiskov«. V Ljubljani 1922. Založili »Novi Zapiski«. — Kdo so Jugosloveni? S tem srbohrvaškim izrazom označuje pisatelj tiste Slovence, ki bi najrajši položili slovenski jezik in slovensko državnost Srbohrvatom na oltar. Proti tem Vrazovim »naslednikom« se obrača pisatelj v prvi vrsti: »Vraz in njegovi sodobniki so zemljo še le orali. Pravico so torej imeli poskusiti, če bo vzkliklo seme, ki ni zrastle pri nas. Bili so drugi, ki so jo posejali z domačo setvijo — zgodovina jim je dala prav. Danes je naša zemlja že razarana in posejana. Ne trosite torej semena vmes, ki ne uspeva, pač pa nam duši našo dobro setev.« (Str. 25.)

Vsak poskus, Slovincem zameniti slovenski jezik z jugoslovensščino, se mora ponesrečiti; pisatelj napoveduje še Srbom, ki hočejo posrbiti Bolgare v Macedoniji, neuspeh. (Str. 16.) A Slovenci bi ne smeli opustiti svojega jezika niti v slučaju, da bi bilo to mogoče: »Če... nočemo, da postane rapalska državna meja tudi meja za jugoslovenski narod in da nastane tam za mejo nov slovenski narodič, moramo pobijati vsako misel, ki bi hotela utajiti naš narod, naš jezik in naše ime.« (Str. 27.)

Sicer bi pa tudi ta naša žrtev ne imela ne za nas ne za Srbohrvate nobene posebne koristi. Sedaj smo Slovenci prav tako kakor Srbohrvatje premajhni, da bi mogli razviti n. pr. znanstveno slovstvo v domačem jeziku tako, da bi nam ne bilo znanje kakega svetovnega kulturnega jezika neobhodno potrebno. Toda premajhni bi bili tudi še takrat, če bi vsi pisali v istem jeziku, celo še takrat, če bi se nam v jeziku pridružili celo Bolgari, na kar pa tudi največji Jugosloven ne more misliti.

Pač pa stojimo Jugoslovani na stališču, da morajo v političnem cziru tvoriti Slovenci, Hrvatje, Srbi in Bolgari skupno državo, ki naj bo **f e d e r a t i v n o** urejena.

V kulturnem oziru se bomo pa morali nasloniti na kak drug narod, ki je po številu in po svoji kulturi tako močan, da ima lahko vso vedo naše dobe v svoji literaturi, pa najsi bo v izvorniku ali v prevodu. Kam naj se naslonimo v tem oziru Jugoslovani? Pisatelj predlaga Ruse in zahteva, naj se takoj uvede ruščina kot obvezen predmet po vseh naših srednjih in višjih šolah. Glede tega pač mirno lahko rečemo, da z odločitvijo o tem vprašanju še — počakajmo! Narod, ki bi hotel danes svoj kulturni razvoj v znanosti nasloniti samo ali vsaj predvsem na Ruse, bi napravil skok v temo, če bi prav Rusi leta 2000 šteli 800 milijonov ljudi.

Morebiti Slovenci v zadnjem času ne pogrešamo nobene stvari tako bridko kakor — politične izobrazbe. Domači boj nas tako absorbira, da se malokdo potruži, da bi pogledal malo po Evropi, preštudiral razmere drugod in sklepal iz tega na našo bodočnost. Pri vsakih volitvah se lahko prepričamo, kako daleč smo še od tega, da bi smatrali politiko za znanost in umetnost obenem. Zato pa pozdravljamo s tem večjim veseljem resno študijo o naših življenskih vprašanjih. Tolle, lege!

I. D.

Sveto pismo.

Dr. Andrej Snoj: **Staroslovenski Matejev evangelij**. Ljubljana, 1922. Založila Bogoslovna akademija. — O staroslovenskem prevodu Novega Zakona so jezikoslovci in bogoslovci dozdej splošno sodili, da je prirejen po carigrajski ali Lukianovi (312) recenziji, ki je bila v 9. stoletju v carigrajskem patriarhatu splošno razširjena. V dveh razpravah (Staroslovenski prevod evangelijev. Njegov pomen za kritiko in za eksegezo svetopisemskega teksta, Bogoslovni Vestnik, II, Ljubljana 1922, str. 105—115 ter v latinskem jeziku v rimskem listu »Biblica«, 3, 1922, str. 180—187) je g. dr. Snoj poskusil dokazati, da staroslovenski tekst ni istoveten z uradnim tekstom carigrajske cerkve, temveč da se je v območju carigrajskega patriarhata moral nekje nahajati še drug tekst, podoben uradnemu carigrajskemu, a vendar po značaju različen od njega, ki je služil kot podlaga za staroslovenski prevod. Dasi je bil sv. Ciril Fotijev učenec in nekoliko časa celo profesor na uradni carigrajski šoli, se vendar za prevod ni posluževal istih rokopisov kot Fotij in se zato njegov tekst loči od uradnega carigrajskega. Tak tekst je zasledil gosp. pisatelj v aleksandrijski ali Hezihijevi recenziji. Da bi ugotovil pravo razmerje med bizantinskimi in aleksandrijskimi prvinami v staroslovenskem svetem pismu, je primerjal celi staroslovenski evangelij sv. Mateja po najstarejših rokopisih z izvornim tekstom s posebnim ozirom na aleksandrijske inačice, ki se v njem nahajajo. V prvem delu (A) podaje glavne uspehe raziskovanja, v kolikor osvetljujejo značaj staroslovenskega prevoda tega evangelija, v drugem (B) pa navaja podrobnosti.

Pisatelj ugotavlja v prvem delu (A), da je bilo v prvotnem Cirilovem rokopisu najmanj 50% aleksandrijskih inačic; iz tega sklepa, da je Cirilu za podlago služila aleksandrijska recenzija. To bi veljalo tudi za celi staroslovenski Novi Zakon. Aleksandrijske rokopise sta sveta brata najbrž dobila na gori Olimp blizu Bruse v Mali Aziji. — V drugem delu (B) navaja po poglavjih Matejevega evangelija inačice aleksandrijske (H) in carigrajske (K) recenzije, ki jih je v staroslovenskem tekstu istega evangelija dobil. Opiral se je pri tem na sledeča izdanja: F. Rački, Assemanov ili Vatikanski evangelistar, Zagreb 1865; I. Crnčić, Assemanovo izborna evangelije, Rim, 1878; Cod. Marianus, ed. V. Jagić Berolini 1883; Cod. Zographensis ed. V. Jagić Berolini 1879; Savina knjiga izd. Vj. Ščepkin, Peterburg 1903; Ostromirov evangelij, izd. Vostokov, Peterburg 1843. —

Dr. J. L.

Cerkveno govorništvo.

Začetek in Konec. Petnajst govorov o življenju našega življenja. Govoril dr. Mihael Opeka. 8°, str. 154. Ljubljana 1922. Založba K. T. D. H. Ničman.

To je v kratkem času že četrta zbirka času primernih ter po obliki in vsebini dovršenih govorov, ki jih je dr. Opeka govoril v ljubljanski stolnici. Če je javnost sprejela z odkritim priznanjem že prejšnje zbirke: »Brez vere«, »Za resnico« in »O dveh grehah«, bo gotovo tudi to. Saj v nji obravnava priznani govornik stvarino, ki je že sama po sebi tako lepa, vabljiva in hvaležna, namreč: življenje in delovanje Gospodovo. Zbirka obsega tri dele: Sin božji, Mož bolečin in Zveličar, vsak del pa po pet govorov.

V prvem delu gledamo vzorno podobo Kristusovo: »podobo moža, čudežnega zunanjega življenja, naprej prerokovanega; podobo učenika, najlepši in najvzvišenejši nauk oznanjajočega; podobo vzornika brezmadežne čistosti, nedosežne popolnosti; podobo preroka vsevednega in vsevidnega; podobo čudodelca, močnega v besedi in v delih.« (str. 48.) Vse to nam priča, da je Kristus res Sin božji. Drugi del, v katerem je govornik porabil grandiozno pridigo največjega laškega govornika p. Pavla Segnerija za veliki petek, nam pretresljivo slika Zveličarjevo trpljenje. Tu sočuvstvujemo z možem bolečin, ki je trpel za nas toliko, kolikor ni nihče nikdar na svetu trpel in ne more trpeti, ko se zamislimo v grozovite bolečine in krivice, ki so mu jih prizadeli njegovi raznovrstni sovražniki. V tretjem delu nas govornik opozarja na neskončno ljubezen presv. Srca Jezusovega do nas in nas navdušuje, naj to sv. Srce ljubimo, mu zadoščujemo in se mu posvetimo.

Tomaz Kempčan piše v prvem poglavju nesmrtni »Hoje za Kristusom«: »Prav posebno si prizadevajmo za to, da premišljujemo življenje Jezusa Kristusa.« Gotovo je za vsakega nadvse važno, če hoče ostati dober katoličan, da temeljito pozna Kristusa; čim boljše

ga pozna, tem laže mu bo ostal zvest. Ta zbirka nas seznanja s Kristusom v lepi govorniški obliki, zato naj bi jo posebno naši izobraženci večkrat prebirali.

J. P.

Literarna zgodovina.

Dr. D. Střibny: **Simon Gregorčič**. Pota in cilji. 10. zvezek. Prevel Dr. J. Glonar. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1922. —

Ceh nam je napisal to prvo monografijo o Gregorčiču v težkih vojnih časih, brez strokovne knjižnice, daleč od slovenskih kulturnih središč na Brionih leta 1916. Če pomislimo, da je delo dovršil skoraj samo z Gregorčičevimi pesmimi v rokah in s skromnimi našimi esaji o njih, razumemo pisateljevo opazko na rovaš naših domačih slovstvenih zgodovinarjev: »Da njegovo (Gregorčičevo) ime ni prodrlo preko mej, tega je po mojem kriva počasnost in plahost slovenske literarne kritike in zgodovine. Pri ljudeh, ki do danes še niso vsestransko preiskali in ocenili niti utemeljitelja svoje moderne poezije, bo trajalo še dolgo, predno bodo prišli do Gregorčiča... Od tujine pa ni pričakovati, da si bo sama poiskala in oslavila večkega pesnika malega naroda.« (Str. 3.) Trpke besede, ki so po vojni le deloma izgubile svojo upravičenost, ki jim je Střibny dodal še trpejše: »zgodovine svojega slovstva Slovenci pravzaprav nimajo«...

Cehu zato ne moremo zameriti, če nam ni podal v vsakem oziru dovršene analize Gregorčiča, hvaležni mu pa moramo biti, da je storil prve korake za bodočega slovstvenika, ki se bo podrobneje bavil z velikim našim šimnom.

Knjiga je razdeljena v pet poglavij. Za prvim biografskim se bavi v drugem z Gregorčičevimi pesmimi vsebinsko, kjer skuša dokazati pesnikov pesimizem na sploh. V tretjem poglavju obravnava snovnost Gregorčičeve poezije in jo uvrščuje v romantiko. V četrtem oddelku je podrobna analiza Gregorčičeve forme in metrike. V petem skuša določiti Gregorčiču mesto v našem slovstvu in išče paralel s češkimi pesniki primerjajoč ga Kollárju in Sládku.

Da Střibnyjeva študija ne gre tako v globino kakor v širino, ponesrečena antiteza Gregorčič-Aškerc, pretiravanje vpliva Mahničeve kritike na Gregorčičevo pesniško silo in še marsikaj drugega se da opravičiti s časom in razmerami, v katerih je bila pisana ta monografija, ki jo je prinesel »Časopis musea království českého« leta 1918 in ki je izšla tudi v posebnem ponatisu. Da jo je Glonar poslovenil in tako pokazal, da je vendarle tujina pred domovino »poiskala in oslavila« našega pesnika, mu gre vsa hvala.

Dr. L. R.

Kulturne drobtine.

Izkopine v Egiptu. (Grobišče kralja Tutankamena iz l. 1350 pr. Kr.) Arheologi in turisti raznih dežel, celo iz Amerike, romajo zdaj v Egipt, da obiščejo senzacionalno najdenišče angleškega lorda Carnarvon, ki je razkril s pomočjo arheologa Carner v novembru 1922 grobnico in zakladnico kralja Tutankamena.

Od l. 1815 naprej so kopali zaporedoma slavni egiptologi Champollion, Lepsius, Loret, Schiaparelli, Davis v takozvani dolini kraljev, (kraljeva nekropolis) v Teben, nasproti Luksorja, na levem bregu Nila in so razkrili celo vrsto grobov. Amerikaneec Davis, ki je kopal do l. 1913—14, je razkril 8—10 grobov. Za njim je arheolog Carner, nadzornik zgornje-egiptovskih starin, po naročilu lorda Carnarvon nadaljeval to delo, a kopal 7 let brez uspeha. Poslužil pa se je povsem nove metode: dočim so prejšnji arheologi po metodi sondaže kopal tu in tam posamezne rove v zemljo, je Carner sistematično dal odkopavati in odvažati vso grobljo, da je na široko odgalil skalovita tla. 150.000 do 200.000 ton groblje se je na ta način odvažalo! Dne 5. nov. je zadel na kamenite stopnice, ki so vodile navzdol do zazidanih vrat, na katerih je spoznal izdolben pečat kralja Tutankamena. Na njegov brzojavni poziv je dospel lord Carnarvon iz Anglije in ko sta skupno dala odpreti zidana vrata, sta prišla po 8 m dolgem hodniku do drugih zazidanih vrat z istim kraljevim pečatom.

Kdo opiše njuno presenečenje, ko pomolita skoz malo vdrtino glavo ter ob negotovem svitu male svečke pogledata v notranjost! — Blesk in odsev zlata in dragocenih kamnov jima je mamil vid! Ko sta končno zlezla v zidano stanico in napeljala električno žarnico vanjo, se jim nudi diven prizor! Pozlačeni kraljevi vozovi, pozlačena ležišča, veličastni prestol, pokrit z dragocenimi dragulji, krasno izrezljane in poslikane skrinje in kasete, ob zidu 2 kraljevi portretni sohi v naravni velikosti, okrašeni z dragulji, alabastrove vaze itd.!

Rezbarija in reliefi na prestolu, slike in vložki na skrinji, ki predstavljajo kraljev lov na leve, antilope in noje, so tako delikatno izdelani, da

jim baje ni najti primere! — Alabastrove vaze so neprekosljive finoče! Skrinje vsebujejo kraljevo obleko in perilo, ki je pa vsled vlažnosti, ki se je na nerazumljiv način pojavila v grobnici, zelo defektno, tako da bo treba silne previdnosti, da se vsaj še deloma konservira!

Pod enim omenjenih ležišč se je našla mala odprtina, da more majhen človek pomoliti skoz njo glavo in ramena: Vstop je pa nemogoč, kajti v tej drugi stanici je od tal do stropa vse vprek navrhanih toliko drobnarij, soh, vaz, stolov, skrinj, kaset, da še pedi zemlje ni proste, kamor bi človek postavil nogo!

Silno sta se čudila, da kraljevega groba ali sarkofaga ni bilo nikjer videti. Polagoma sta arheologa uganila, da je od prve sobice še naprej drug zazidan hram, kajti na steni med dvema kraljevima sohama so zazidana vrata s kraljevim pečatom! Z napeto radovednostjo čaka ves svet na to glavno odkritje! Dan za dnem prihajajo pisma in brzojavke iz vseh delov sveta, ki izprašujejo po tej tajnosti. Toda arheologa morata potrpeti! Mr. Artur Mace, strokovni pomočnik Carnerja, razlaga v Manchester Guardian Weekly 2. febr. ta odlog: Odgovornost napram znanstvenemu svetu nalaga raziskovalcu strogo dolžnost, da zabeleži točno prvotno stanje, lego in razvrstitev vseh predmetov, da vse fotografirano fiksira, da rekonstruira deloma na licu mesta razne okraske, ovratnice itd., oblačila, ker bi ob prvem pišu zraka razpadli v prah! Zlate pene, s katerimi so vozovi in prestol prevlečeni, so deloma odločene od baze, ker se je odkrhala plast malca, ki jih je družila z leseno bazo. Najprej se morajo torej z največjo opreznostjo spraviti vse te dragocenosti na varno in v ta namen dela veliko število učenjakov in arheologov. Tako so ameriški arheologi, ki so bili v Egiptu, takoj ponudili svojo pomoč! Zdaj se strokovno vsak predmet proučava, presiplje se ves prah in vsa groblja na tleh, izprazniti se mora druga zakladnica: 5 km dolge bandaže in preveznine bo treba, da se vse posebej zavije, in tako spravi na svetlo! potem pride šele trenutek za odpiranje grobnice same!

Zanimivo je zgodovinsko ozadje teh razkritij. Kralj Tutankamen je zadnji potomec 18. dinastije in je vladal 2 do 4 leta med 1358—1350 pred Kr. Umrli je bržkone v starosti 18 let, bil je torej mlad fant. Na to kažejo vsi predmeti prve sobe, rokavice, druga oblačila, posebno pa doprni model, ki podaja izredno fin portret mladega kralja s fino cizelirano pozlačeno krono na glavi! Ta model je očitvidno služil frizerjem za primerjanje lasulj in umetnikom za slične namene, da se ni vedno nadlegovalo kralja. Ta mladost naj nas ne presejneti, saj sta se njegova prednika Amenofis III. in IV. ženila s 14, ozir. s 13 leti. Polnoletnost se je dosegla v Egiptu s 16. letom.

Tutankamen (»živa podoba Boga«) je bil, kakor izvaja egiptolog Flinders Petrie v Daily Telegraph 17. febr., zadnji njegove dinastije in vsled tega se je spravila vsa oprema njegove palače za njim v grob. Ona dragocena ležišča ali po naše naslonjači, ki nosijo pozlačene embleme levov in drugih živali, so pa bržkone kraljevi darovi iz Babilonije! Počivala sta na njih kralj in kraljica pri svečanih sprejemih.

To razkritje je zato posebno važno, ker je to edino grobišče s popolno kraljevo opremo! — Sicer je vsak kralj dobil v grob vse potrebščine za nadaljno življenje v grobu. Toda grobcovi so bili oropani! In sicer so se dragoceni egiptovski grobovi oropali posebno začenši od l. 1100 pr. Kr. Grobnica Tutankamena je bila očitvidno tako zakrita, da je bila njena lega neznana. Nad njo se je namreč 200 let pozneje zidala grobnica Ramsesa VI. in vsa groblja se je nasipala na grobnico Tutankamena. Sicer so bili roparji vdrli tudi v to grobnico ter so odnesli nekaj srebrnih in zlatih okraskov, toda Ramzes II. je nekaj let pozneje dal grob spet zadelat in zapečatiti. — In tako je ostal do danes. Bodoči dnevi bodo odkrili, če se v notranjosti ni oropala tudi mumija. Roparji so namreč tako temeljito delali, da imamo pred 18. dinastijo ohranjeno eno samo kraljevo mumijo nepokvarjeno!

(Po poročilih Times, Daily Telegraph in Manch. Guardian Weekly!)

E.

Etnološka ekspedicija na Ognjeno zemljo. P. W. Koppers S. V. D. poroča v Anthropos¹ in v Etudes² o etnoloških rezultatih ekspedicije, ki jo je podvzel leta 1922 s svojim sobratom P. M. Gusinde, podravnateljem na etnološkem muzeju v Santiago, na Ognjeno zemljo. — Prebivalci Ognjene zemlje so veljali v etnologiji zadnjih 70 let kot posebno dragocen eksempl za teorijo splošne evolucije bicloške, socialne, verske itd. Darwin ki se je na svojem potovanju okrog zemlje mudil tudi na Ognjeni zemlji, jih je namreč uvedel v etnologijo kot tipičen vzgled najnižje človeške pasme, ki po svojem telesu (so namreč pigmoidi!), po svoji nekulturi (ker so baje ljudožrci in nimajo nobene nadnaravne ideje), tvorijo neko prehodno vrsto med živalmi in višje organiziranim človeštvom. Legendo o njihovih kanibalističnih nagonih so sicer že razkrinkali protestantski misijonarji Bridges, Laurence itd., ki so se nastanili okrog leta 1850 na Ognjeni zemlji, a potrdili so na drugi strani tezo Darwinovo o areligioznosti domačinov. Toda zaničevani pigmoidi Ognjene zemlje so lani o priliki omenjene ekspedicije sami sijajno demontirali Darwinovo trditev. Preden izginejo iz sveta (izumirajo namreč), izpričujejo na tako nedvoumen način svoj preprost, a grandiozen Credo v eno samo najvišje bitje, izkazali so se kot čiste monoteiste! Njihovo najvišje bitje se imenuje Vatauineuva (to je: »Večni«!) —

Na Ognjeni zemlji prebivajo tri domača plemena, »Ona« na severu glavnega otoka, »Alakaluf« na zahodni obali in »Jagan« na južnem delu. »Ona« se razlikujejo fizično, kulturno in jezikovno bistveno od ostalih dveh plemen in so v sorodstvu s patagonskimi Indijanci. Očitvidno so se priselili v neki poznejši dobi, dočim so Jagan in Alakaluf prvotni prebivalci. Pristnih Jaganov, ki so štel pred 50 leti še 2500 duš, je zdaj samo še okrog 70. Alakaluf pa nekaj nad 100. Dvanajsta ura je torej bila, da so etnologi strokovnjaki skušali ugotoviti kulturni krog teh najprimitivnejših ple-

¹ Bd. XIV.—XV. 1919-20, p. 1130, Bd. XVI.—XVII., 1921-22, p. 520.

² 1922, p. 152.

men. Izredna važnost teh plemen je v tem, da spadajo v one najstarejše prakulturne kroge, ki jih je v zadnjih letih ugotovil nemški etnolog Gräbner pri avstralskih in oceanskih plemenih in ki jih označuje kot Tasmansko in Bumerangovo kulturo. Na tej stopnji ni živinoreje ne poljedelstva, ampak svobodno nomadsko življenje brez stalnih bivališč, brez kovinastega orodja in orožja. Za živež skrbi narava sama: lov in divji sadeži so edini viri življenja. Ta primitivna kultura, ki se je morala poroditi nekje v Aziji, je zavalovila preko Avstralije in Oceanije v Ameriko in se je ohranila v oddaljenih, izoliranih pokrajinah, tako med Eskimos v Severni Ameriki in na Ognjeni zemlji ob rtu Južne Amerike. Poznejši kulturni toki niso mogli docela preplaviti teh zadnjih zatekališč stare kulture. Ognjena zemlja, s svojimi skalovitimi in ledenimi otoki, pokrita deloma s pražozdovi, deloma z večnim snegom in ledom, je kakor nalašč pripravna, da nudi miren asil starim kulturnim ostankom. Kakšna je torej psiha in mentaliteta teh prastarih, majhnih nimrodov, ki lovijo po svojih samotnih fjordih s harpuno svoj plen in merijo s pračo na lisice v gozdu in na ptiče v zraku?

Koppers in Gusinde sta topot odkrila tajnosti Jaganov, med katerimi sta bivala od 4. jan. do 7. aprila 1922. Jagani so priredili o tej priliki svoje slovesne iniciacije »Čjehavs« ter so sprejeli oba učenjaka v plemensko zvezo. Iniciacija je slovesen obred, s čimer se fant ali dekle sprejme kot enakovreden član med odrasle. To je vzgojna šola primitivnih narodov, kjer dobi mladina zelo resen pouk v izročilih, navadah, versko-nravnih idejah plemena. Čjehavs naj napravi iz kandidatov dobre pristne Jagane po vzorcu starih! —

Ko sta torej postala prava Jagana, za nju ni bilo več nikake tajnosti. Tako sta ugotovila sledeče:

1. Jagani imajo monogamijo (enoženstvo) s patriarhatom: mož ima odločilno besedo in po očetu se računa sorodstvo potomstva.

2. Jagani verujejo v posmrtno življenje, samo ne vedo, v kakšnem stanu se nahajajo duše umrlih.

3. Jagani verujejo v duhove, ki jih označujejo s besedami, ki pomenjajo

dih, veter. S temi duhovi morejo občevati le oni, ki so v vizijah za ta posel poklicani ali navdihnjeni: imenovali bi jih čarovnike.

4. Jagani verujejo v eno najvišje bitje Vatauineuva, ki popolnoma suvereno vlada nad naravo, nad duhovi in nad človeško usodo. Vatauineuva je poslal v predavnih časih veliko povodenj, ki je vse preplavila. Vatauineuva (»Večni«) se imenuje tudi Hitapuan (»Moj oče«), Monauanaki (»Zelo Visoki«), Abailakin (»Vsemogočni«), Kalaixon (»dobri starec«). On zamore vse, ozdravlja bolezni, rešuje iz nevarnosti, je gospodar nad življenjem in smrtjo; njegovo je vse, kar je na svetu. On je najvišji duh in čiva sam v nebesih, on nima sorodstva, družine, on ni oženjen!! On vse vidi in vse ve! On je blag in radodaren, a tudi pravičen ter kaznuje zločine. Posebno pazi na to, da se mladina točno drži vseh zapovedi, ki jih je prejela v »Čjehavsu! — Jagan se ob vsaki priliki zateka k temu najvišjemu bitju. Časti ga, moli ga, zahvaljuje se mu. Okrog 60 stereotipnih vzdihov, molitev, katerih se Jagani poslužujejo od pravadnih časov v svojem občevanju z Vatauineuva, sta si Koppers in Gusinde zabeležila:

Evo nekaj zgledov:

»Halla yella« (odpotujem za dolgo časa), tako se poslavlja Jagan od svojcev, ki mu odgovorijo: »Ula yella haindepan Vatauineuva katelakana kurua hibiaika«. (Da, to bo slovo za večno, ako Vatauineuva medtem odpokliče koga izmed nas.)

»Uksaia metavaku hitapuan tekatu anen« (Prosim, moj oče, usmili se me in pripelji ladjo na varno), tako kliče Jagan na morju in po srečni vožnji se mu zahvali: »Anu hibiaika homoštekuđe hitapuan« (Hvala, moj oče, ti si mi bil dober in si rešil ladjo, zelo sem zadovoljen s Tabo).

5. Zanimiva je bistvena razlika med Vatauineuva in drugimi duhovi. Vatauineuva je sicer tudi duh, a je popolnoma suveren. Dočim si čarovniki lastijo z magičnimi sredstvi nadmoč nad drugimi duhovi, so napram Vatauineuva vsa taka sredstva ničeva! Samo prošnja, ponižna molitev more Vatauineuva omeščati.

Ta razlika se posebno zrcali v tem, da je poleg Čjehavsja še drugi tajnostni obred »Kina«, kjer imajo čarovniki

in duhovi prvo vlogo, dočim v Čehausa čarovniki in duhovi nimajo nikake vloge: Tu je Vatauineuva vrhovna sankcija. Kina je očitno tuj element poznejše matriarhalne kulture, kjer tvorijo moški tajne zveze, ki hočejo umetno z raznimi strašili, čaravnijami, maškaradami vzdržati svoj ugled proti prevladajočemu ženskemu vplivu, ki temelji na eminentni vlogi ženske pri poljedelstvu.

Jağani izpovedajo torej pravi monoteizem. Etnologom, ki poznajo etnološka razkritja zadnjih desetletij v Afriki in Avstraliji, ni monoteizem najprimitivnejših narodov nič novega.

Seveda se je nehoté vsililo vprašanje: če ni to infiltracija krščanskih idej misijonarjev. Pa na tozadevna pozivedovanja obeh etnologov so Jağani to kategorično dementirali, češ, to je njihov stari bog. Stari protestantski misijonar J. Laurence, ki biva že od l. 1859 na Ognjeni zemlji, in ki že 20 let ne izvršuje ves misijonskega poklica, je bil sam presenečen ob teh razkritjih obeh etnologov ter je izjavil, da bi, čeprav bi še nadaljnjih 50 let živel med Jağani, ne izvedel ničesar od njih! Zakaj? Popolnoma naravno! Ker nima nikake etnološke izobrazbe, se nikdar ni zanimal za tradicije in nazore domačinov in jih tudi nikdar ni vprašal! Ko sta Koppers in Gusinde ponovno vprašala najstarejše Jağane, zakaj niso misijonarjem nikdar govorili o Vatauineuva, je bil stereotipen odgovor: »Misijonarji nas nikdar niso vprašali po naših lastnih verskih nazorih, pač pa so od nekdanj nam zabičevali: Vsa vaša vera je bajka in laž; to morate pozabiti in sprejeti naš nauk. Pa mi smó se kmalu zavedali, da njihov Bog ni nič novega, ampak da je to isti kakor naš Vatauineuva.« Koppers in Gusinde sta potem s stari misijonarjem, ki seveda popolnoma obvlada jağanski jezik, kontroli-

rala vse izjave domačinov in tako precizirala točen pomen. — Pomenljivo je tudi, da nobeno ime Jağancev, ki ga rabijo za najvišje bitje, niti od daleč ne spominja na katerikoli izraz krščanske vere. —

Končno bodi omenjeno, da Jağani nimajo sledu verske daritve; isto se opaža pri mnogih Indijancih Južne Amerike in pri avstralskih zamorcih.

Učenjaka sta napisala 30 pristnih jağanskih pesmi in spravila melodijo na gramofon. Posebno pesmi-zalostinke so zanimive in pretresljive. Evo zgled:

»O kako smo nesrečni, ko nas ta dva (učenjaka) silita zapeti žalospeve! Ona prihajata od številnega naroda, nas pa je tako malo! Kar je nas ostalo, smo kakor ptički, ki smo lovcu ušli! In Vatauineuva nam je vzel najboljšel! le nekaj grdih je ostalo od jağanskega naroda. Mi preprosti in bolni smo ostali doslej! Samo nam je še pustil življenje.« —

Koppers in Gusinde obljubljata, da bosta ves material, ko bo obdelan, objavila in Gusinde se vrne to zimo (tam poletje) na Ognjeno zemljo, da bo preučil drugo primitivno plemo: Alakaluf. Ravno zdaj se brzkone muči med njimi in pričakovati je dosti zanimivih razkritij za etnologe. E.

Listnica uredništva. — Mnogo važnega gradiva je za ta zvezek moralo izostati in pride v prihodnji številki na vrsto. Gg. sotrudnike prosimo potrpljenja. — Ker je obseg »Času« — žal — omejen, zato prosi uredništvo vse one sotrudnike, ki bi v listu radi objavili kako razpravo, da se najprej z njim dogovoré glede izbire konkretnega aktualnega predmeta in obsežnosti članka ter gledé termina, do katerega bodi članek uredništvu doposlan. To je iz razvidnih razlogov v obojestranskem interesu potrebno.

»Čas« je zamišljen kot dvomesečnik na štirih tiskanih polah. Letnik pričenja z oktobrskim terminom.

Prihodnja — peta — številka letnika XVII. izide koncem aprila 1923.

Naročnina za tekoči letnik (XVII.) znaša **40 dinarjev**. Ustanovniki (200 K) plačajo 2 dinarja manj, namreč **38 dinarjev**. Za dijake je naročnina **25 dinarjev**, ako jih je najmanj deset pod skupnim naslovom naročenih.

Naročnina se pošilja naprej, **najlepše in za upravo najpripravneje bodisi s položnico bodisi s pošto nakaznico** na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, Kolportажni oddelek.

Urednik: Dr. Jos. Srebrnič, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.

List izdaja in zalaga »Leonova družba« v Ljubljani.

Zvezek 4. (l. XVII., 1923) stane v podrobni razprodaji z ozirom na znova povišane tiskarske stroške Din 15.—.

Ureditev lista (»Čas«, l. XVII., zvezek 4.) je bila zaključena dne 2. februarja 1923.

O p o m b a. Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen le z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

Darovi za Mahničovo ustanovo.

(Od 20. dec. do 28. febr.)

Darovali so (v dinarjih): Janko Mlakar, Ljubljana, 60; Ferdo Merala, Ljubljana, 10; Fr. Lapajne, Velenje, 5; dr. A. Matelič, Ljubljana, 25; Ant. Mrakovčič, Aleksandrovo, 10; o. An. Zdravec, Karlovac, 10; p. Placid Fabiani, Ljubljana, 10; dr. J. Adlešič, Ljubljana, 20; Jakob Porenta, Novo mesto, 10; Jos. Lončarič, Sv. Jedert nad Laškim, 10; Jan. Lesar, Šmartin pod Šmarno goro, 10; Jož. Jagodic, Ljubljana, 25; Ign. Omahen, Bela cerkev, 10; Mil. Šmid, Solčava, 2; A. Urh, Dol pri Ljubljani, 5; Jož. Cuderman, Št. Lambert, 2; Raf. Morel, Trnovo-Illirska Bistrica, 5; Julija Pajman, Celje, 60; Ivan Avsenek, Ljubljana, 130; Fr. Rajčević, Lucine, 12; Fr. Doberšek, Koprivnica pri Rajhenburgu, 10; Hinko Lebinger, Litija, 10; Jos. Sterle, Ljubljana, 60. — Vsem darovateljem iskreno želimo: Bog povrnil — Mahničeva ustanova ima važen in vzvišen namen. Zato prosimo vse prijatelje in naročnike »Časa«, da se je po možnosti spomnijo s kakim darom in da jo tudi svojim znancem priporočijo.

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

- Sadašnji položaj kaznenopravnog zakonodavstva kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.** Napisao dr. Metod Dolenc, profesor univerziteta u Ljubljani. Nakladom Ig. pl. Kleinmayr & Ferd. Bamberg u Ljubljani, 1923. 8°. Str. 39.
- Jugosloveni, Slovani in Jugoslovani.** Dr. M. Ponatisk iz »Novih Zapiskov«. Založili »Novi Zapiski« v Ljubljani 1922. 8°. Str. 40. Cena 5 dinarjev brez poštnine.
- Pevska šola.** Spisal Marko Bajuk, kr. profesor in učitelj petja na I. drž. gimnaziji v Ljubljani. Izdala »Pevska zveza« v Ljubljani 1922. Založila Jugosl. knjigarna. Str. 240. 8°.
- Slovenska moderna umetnost. I. Slikarstvo.** Izdala in založila Narodna galerija v Ljubljani 1922. 4°. Str. 4 (teksta) + XXVII (slik). Tekst tiskali J. Blasnika nasl. Reprodukcije izvršil H. Jaffé na Dunaju.
- Na krvavih poljanah.** Trpljenje in strahote bivšega slovenskega planinskega polka. Ivan Matičič. Založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani 1922. 8°. Str. 270 in 25 izvernih slik.
- Velika skrivnost.** Sedemnajst govorov o zakonu. Dr. Mihael Opeka. Založila Prodajalna K. T. D. H. Ničman v Ljubljani 1923. 8°. Str. 151.
- Psalmi Davidovi.** Preveo i protumačio o. Petar Vlašić, franjevac. Svezak I. (Ps. 1—23.) Dubrovnik 1923. Tisak i naklada knjižare »Jadran«. 8°. Str. IV + 414.
-